

حاکم دیر، چونکی بیر مادکیشی اوردولارین ایلک امیری اولموش و اوندان باشقا اونون اوغلو کی، اونون ایشینی باشا چاتدیردی. اونون سببی اودور کی، عاغل اوندون ایستکلرینین رهبری ایدی»^۱.
گوروندوگو کیمی ائشیل (و یا ائسخیل) کییا کسار و اونون اوغلو آستیا کی، آد چکمه دن چوخ یوکسک قیمت لندیریر. ادیبین یاشادیغی ایللردن گورونور کی، او کییا کساردان تقریباً یوز ایل سونرا یاشامیشدیر (کییا کسار م.ق. ۵۸۵ - نجی ایلده اولموشدور)، داها دوغروسو کییا کسارین وفاتیندان ۶۰ ایل سونرا ائسخیل حیاتا گوز آچمیشدیر. دئمک ائسخیل بؤیوک دراماتورق اولاراق، جهانشمول اویون اثرلری یازاندا، کییا کسارین وفاتیندان تقریباً یوز ایل کئچیردیه ده، اونون آدی تکجه اوز یوردو دئییل، یوناندا شهرتلیب یایلمیشدی. معلومدور کی، هر بیر عادی سیاسی تاریخی شخصیت دونیا شهرتلی ادبی اثرلرین شخصیتی، قهرمانی و اوبرازی اولا بیلمز. اسکندر کیمی بؤیوک سیاسی - تاریخی شخصیت "نظامی" کیمی بوتون دونیا تانیان ادیبین دنیا شهرتلی "اسکندرنامه" منظومه سینین اساس قهرمانی اولار.

او دؤورده کییا کسارین گوردوگو ایشلر اجتماعی و تاریخی باخیمدان او قدر اؤنملی و بؤیوک اولموشدور کی، اوز زامانیندان باشلا یاراق هر یانا، او جمله دن یوناندا یایلمیش و کییا کسارین شخصیتی، بؤیوک بیر اینسان کیمی، یثره یایلمیش و بؤیوک ادیبلرین نظر دقتینی اوزونه جلب ائتمیشدیر و ادیبلر اونون و اوغلونون سیماسی و ایشلرینی اثرلرینین موضوعو و قهرمانلاری ائتمیشلر.

منطقه میزین خلقلری و تاریخینه بو قدر بؤیوک خدمتler ائتمیش کییا کسارین آدینین ایستیب باتماسی و زمانه میزه گلیب چاتماماسینین علت و سببی، اونون اثرلری، تاریخی، کتیه لری، همدان و سایره مرکزی ماددا اولموش بنالاری، هئیکللری و سایره لرینین هخامنیشلر طرفیندن بیله - بیله و یا اهمیت و ثریلمه دن آرادان گئتمه علتی ایله عینی دیر. کوروش و داریوشون "کبیر" آدلاندیریلماسی، او زامانا قدرکی بؤیوک شخصیتلریمیزین اونودولماسی دئمکدیر.

بیر داها قید ائدک کی، ماننا - ماد تاریخی باره ده بو یازیلاریمیزین، دئمک اولار، اساس منبعی قدیم آسوری، اورارتو، اککد، سومر، ایلام، کاسسی و ... تاریخی اثرلریدیر. چونکی، کئچمیشده قید ائتدیگیمیز کیمی، فیکریمیزجه ماننا - ماد دؤورو تاریخی و تاریخی اثرلری هخامنیش شاهلاری دؤورو، بیله - بیله و یا بیلمه دن اهمیت و ثریلمه مک نتیجه سینده آرادان گئتمیش و یا آرادان آپاریلیمیشدیر. نه همداندا، نه ده ماننا حکومتی یثرلرینده هئچ بیر شئی زمانه میزه گلیب چاتمامیش، گلیب چاتان نادر اثرلر ایسه یاریم اونودولموش و تاریخین نیسیان توزو آلتیندا گؤمدورولموش حالدادیر. بیر صورتده کی، پارتلاردان بحث ائدرکن گؤره جگیمیز کیمی، اونلارین دؤورونده آسوری ایمپراتورلوغون دؤولت آرشیوی موجود اولموشدور. بئله ایسه آسوری ایمپراتورلوغونو

دئوریلدن کییاکسار بو آرشیودن خبرسیز اولمایا بیلیمزدی. بو ایسه او دئمکدیر کی، ماد ایمپراتورلوغو دئوروندە او دؤولتین خصوصی دیلی، دؤولت سندنلری، آرشیوی و داش قازما لؤوحه‌لری اولموشدور. بونودا قید ائدک کی، هله آسوریلردن چوخ اول ماننلار، مادلار و اونلارین بابالاری قوتی - لولوبیلر منطقه‌ده مؤوجود اولموش سومثر، ایلام، هورری، اککد، بابیل و سایره خلقلرین دؤولتلری، مدنیتلری و اونلارین یازیلاری و سایره مدنی آبیده‌لری و ایشلرینی گؤردوکده، اؤزلرینده بو ایشلردن گؤرمه‌مه‌سی عاغیلا سیغمازدیر، خصوصیه قوتی - لولوبیلرین کی، دیل جهتدن سومثرلر و ایلاملار یاخین و عمومیتله آسیانی خلقلردن اولموش و ۹۱ ایل بابیلده حاکمیت ائتمیشلر.

بونونلا یاناشی، یئرینده گؤستمیشیک کی، چوخ احتمال قوتی - لولوبیلر دئورو اولدوغو کیمی، ماد حکومتی دئوروده ماد حکومتینین رسمی، اداری، دؤولت و تجارت دیلی ایلام دیلی اولموشدور، چونکی قوتی - لولوبی خلقلری دئورو مرکزی مادین تجارت سندنلرینین ایلامجا اولماسی، اونلارین رسمی - اداری دیللرینینده ایلامجا اولماسینی گؤستهریر. بو وضعیت نسیلدن - نسیله داوام ائتمیش و ظنیمیزجه ماد حکومتی دئوروده بئله اولموشدور، یعنی ماد دؤولتینینده دؤولت، رسمی و تجارت دیلی ایلام دیلی اولموشدور و چوخ احتمال بو دیلده دؤولت لؤوحه‌لری و کتیه‌لریده اولموشدور کی، یا هخامنیشلر دئورو و سونرالار آرادان گئتمیش و یا یئر آلتیندا گؤمدورولمکده‌دیر. بو فیکری بیرده او تاریخی واقعیت ثبوت ائدیر کی، آریالارین ایرانا گلمه‌سیندن اول، م.ق. ۲ - ۳ و ۴ - نجو مین ایلیکلرده بشریتین ایلك مدنیت اوچاقلاریندان بیرری اولموش بو گونکو ایرانین غربی ولایتلری خلقلری داخلینده ایلام دیلی خلقلر، ولایتلر و حتی شاید دؤولتلر آراسی دیل و بو منطقه‌نین اوچ مین ایل لیک مدنیتی نین اساس آنلاشما و ائللر آراسی انسییت واسطه‌سی اولموشدور.

بوتون بونلاردان نتیجه چیخارداراق دئمک اولار کی، ماد ایمپراتورلوغونون خصوصی دؤولت سندنلری، اثرلری، آرشیوی مؤوجود اولموشدور، لاکین سونرالار، هخامنیشلر دئورونده یا پارس شاهلاری طرفیندن، شعورلو شکیلده آرادان آپاریلیمیش و یا اهمیت و ثریلمه‌دیگیندن، اوزون عصرلر فاصله‌سینده، همدانداکی ماد دئورو بنالاری و آسلان هئیکلی کیمی، آرادان گئتمیشدیر. هر حالدا ماد دئورو اثرلری و آبیده‌لرینین تئز و تامامیه آرادان گئتمه‌سی و یا یئر آلتیندا گؤمدورولمه‌سینین اساس سببیکاری هخامنیش شاهلاری و پارس حاکم دایره‌لری اولموشلار.

بوتون بونلار باخمایاراق، تاریخ علمی بیر یئرده دایانیب قالمامیش، ایره‌لی گئدیر و علمی ازیئتیلاردان یثنی - یثنی تاریخی حقیقتلر کشف اولور. خصوصیه ایگیرمینجی عصرین اوللریندن بو طرفه تاریخ علمی، قدیم تاریخ باره‌ده بؤیوک حقیقتلرین اوستوندن پرده‌نی گؤتورموش و گونو - گوندن گؤتورمکده‌دیر. بونا گؤره‌ده بو گون ماننا - ماد تاریخی باره‌ده اولان معلومات ۷۰ - ۶۰ ایل بوندان اوله نسبت خیلی فرقله‌نیر. بو گونکو ماننا - ماد تاریخی داها چوخ دوزگون و گئنییش

ايشيقلانديريلميشدير. بونا گوره ده حسن پيرنيا (مشيرالدوله) نښان "ايران باستان" اثرينده و مرحوم فريدون ابراهيمين "آذربايجانين قديم تاريخيندن" آدلي اثرلرينده بير سيرا تاريخي حادته لر، او جمله دن کيياکسارين حياتي، گوردوگو ايشلر، اونلارين تاريخي، ايسکيتلرله علاقه سي و سايره تاريخي مسئله لر باره ده کي فيکيرلرينين يثريني تازا کشفياتلاردان الده ائديلميش يثني فيکيرلر و حقيقتلر توتوموشدور. حتی تاريخين آتاسي آدلانان قديم يونان تاريخچيسي هئروdotون يازيلاريندا بئله اولان يالنيش جهتلر اصلاح اولموش و اولماقدادير. بيز بو فيکيره ييک کي، ماننا - ماد تاريخي باره ده اولان بو گونکو معلوماتلاريميزدادا، شبهه سيز، يالنيش جهتلر واردير. بو يالنيش ليقلاري آذربايجان تورپاقلاريندا آپاريلاجاق ده رين علمي قازيتي ايشلري آرادان قالدیراجاقدیر. خصوصيله آذربايجان - همدان خلقينين اوزو طرفيندن آپاريلاجاق تدقيقاتلار بوايشده داها فايدالي اولاجاقدیر. ماننا - ماد تاريخينين ايشيقلانماسينا اساس، قطعي و تمليي تاثير ائده جک عاميللردن بيری فيکريميزجه، شبهه سيز، "شيکاقو" دارالفنونوندا ساخلانيلان "اون مين" ايلام لؤوحه سينين اوخونماسي اولاجاقدیر کي، اونون نتيجه سينده هم ايلام ديلي تاماميله اوخونوب آيدینلاشا جاق، همده اونلاردا اولان تاريخي معلوماتلار ايلام، کاسسي، قوتتي، لوللوبي، ماننا و ماد تاريخلرينين قارائليق جهتلريني ايشيقلانديراجاقدیر. اونا گوره ده بيز بئله دوشونوروک کي، چوخ احتمال بو لؤوحه لر داخلينده قوتتي - لوللوبي، ماننا و مادلا علاقه دار چوخلو معلوماتلار و حتی لؤوحه لر واردیر، چونکي گوجلو احتمالا گوره ايلام ديلي ماد دؤولتينين رسمي - اداري و دؤولتي ديلي ایدی و خصوصي ماد ديلينده اثرلر، لؤوحه لر و کتيبه لرین الده ائديلمه مه سينين سببي بودور.

کيياکسارين شخصيتي باره ده تاريخچيلرين اولدوقجا اهميتلي و دقته لايق فيکيرلري واردیر. بونلارين هاميسي گؤسته رير کي، کيياکسار مدير، عاغيللي، سياستچي، اوزاق گورن، باجاريقلي سرکرده، خلقيه اوره گي يانان، اونا خدمت ائدن، اساسلي اصلاحات عمله گيرن و او دؤور ميثلي اولمايان نسبي دئموکرات روحلو بير دؤولت باشچيسي اولموشدور.

فريدون ابراهيمي، هئروdotون يازديقلارينا اساساً، کيياکساري بئله تصوير ائدير: "کيياکسار بؤيوک، تدبيرلي بير پادشاه ایدی و اوز حاکميتينين ايلک ايللرينده ميللتين مختلف حياتي شئوناتيندا سياسي، اجتماعي، اقتصادي نقطه نظر دن بؤيوک اصلاحات عمله گيردی.

کيياکسار پادشاهليق تختينه اوتوردوقدان سونرا، ميديا دؤولتي قوشونلارينين حساس موقعيتينه متوجه اولوب، اولجه قوشونون تقويت و توسعه سينه مشغول اولدو. قوچاق آتلي و پيادا عسگرلردن تشکيل تاپميش قوتلي و دايمي ساحلي بير اوردو ايجاد ائتدی ...

هئروdot يازيرکي: «کيياکسار شمالي آسيانين بوتون منطقه لريني اوز حاکميتي آلتينا گتيرميشدی. کيياکسار آسوري پادشاهلارينين جابيرانه تسلطو دؤورونه خاتمه وئرمکدن اوترو آسوري دؤولتينين مرکزي اولان نينوايا حمله آپاريب، پارلاق موفقيتلره نایل اولدو ... ميدياليلار تقريباً ميلاددان ٦١٢ ايل قاباق نينوا شهريني تصرفه گتيريب، بشريت و معارف دشمنلريني اوز يووالاريندا ازرك،

آسوریلرین قان تۆکوجو فاجعه لرینه خاتمه وئیریلر.^۱

حسن پیرنیا اؤزونون "ایران باستان" کیتابیندا کییاکسار حاقیندا کیچیک بیر جمله ایله کفایت لنه رک یازمیشدیر: «هؤوخشه تر (داریوش اؤز کتیبه سینده کییاکسارین آدینی بئله چکیر) ایرانین آدلی - سانلی شاهلاریندان و تاریخین اؤنملی موقعلرینین اهمیتلی رهبرلریندن بیریدیر».^۲ شبهه سیز او زامان بو گونکو ایران مفهومو اولمامیشدیر، بونا گؤره ده آقای پیرنیانین منظورو، شبهه سیز، "ماد" اولموشدور.

کییاکسارین سیاسی ذکاوتی و اونون رهبرلیگی آلتیندا اولموش اوردونون واقعاً آزادببخش بیر اوردو اولماسینی، غالب گلندن سونرا، اونون آسوریلرله رفتاریندان گؤرمک اولار. کییاکسارین مغلوب آسوریلرله نثجه رفتار ائتمه سینی بیلیمک اوچون، اولجه آسوریلرین مغلوب خلقلر، او جمله دن ماننا - مادرلارلا نثجه و نه شکیلده رفتار ائتمه لرین بیلیمک لازمدیر، چونکی، یوخاریدا دئدیگیمیز کیمی، بو حرکت بیر نؤوع محکوم یاخین شرق خلقلرینین انتقامی ایدی.

آسوری شاهلاری تقریباً مین ایلیک حاکمیتلری دؤورو همیشه، غلبه چالان زامان، مغلوب میللتلرین سلاح گؤتوره بیلنلرینی اؤلدورور و قالانلارینی اسیر ائدیب آپارار، باشقا یئرلره کؤچورر و اونلاری قول کیمی تیکیتی، سد سالما و سایره بو کیمی آغیر ایشلرده ایشله دردیله. بونا گؤره ده بو فلاکتین قاباغینی نسبتاً آلماق اوچون، او دؤورلرده بو گونکو آذربایجان - همدانین و شاید باشقا اؤلکه لرینده، بوتون ماحاللاریندا معین داغلار و اوجا تپه لرین باشیندا اود یاندرار و آسوریلرین گلمه سیندن اؤنجه دن خلقه خبر وئیر و خلق باجاردیقجا ثروتینی، داشیناسی شئیلرینی اؤزلری ایله داغلارین آلتیندا قازدیغی کؤهولره آپاریب، گیزلر و گؤزتچیلری واسطه سیله غارتچیلرین گئتمه سیندن خبر توتدوقدا قاییداردیلار. بو گون ده آذربایجانین مختلف ماحاللاریندا، او جمله دن تبریز، گونئی و... "قاچا - قوش قویوسو" کلمه سی هله ده دیللرده واردیر. بعضاً سئل گلنده بو قویولارین بعضی سینین قاپیسی آچیلار و سئلین ویرانگریگنین قاباغینی آلا. بو قویولار و یانقیبلر، شبهه سیز او دؤورلر و اوندان سونراکی و اولکی آغیر دؤورانلاردان قالان پناهگاهلاردیر.

معمولاً آسوری اوردولاری، شاهلارینین امریله، مغلوب خلقلرین بوتون قالالاری، سدلی، کاناللاری، بنالاری، کند و آوادانلیقلارینی ویران ائدر، چشمه لرینی کورلایار، کندلر، باغلار و مئشه لرینی اودلایار و اللرینه کئچن دگرلی هر بیر زادی و اینسانلاری اؤزلریله بیرلیکده آپاراردیلار. آسوری شاهلاری اسیرلرین ساینین چوخلوغونا چوخ اهمیت وئردیلر، چونکی بنالار، سارایلار، شهرلر، حربی قالالار، سدلر، کاناللار، و سایره آغیر یئرلری اونلارین گوجوایله تیکدیرردیلر. اسیرلردن آسوری عسگرلرینه ده پای چاتارمیش. عسگرلر پوشک آتاراق اسیرلری اؤز آرالاریندا

۱ - فریدون ابراهیمی، ص ۱۵ - ۱۴.

۲ - پیرنیا، ج ۱، ص ۱۹۹.

بۇلوشدورردىلر. آسورى اوردولارى پيادا يول گئتمه گه قادر اولمايان كيچيك اوشاقلارى، قارى و قوجالارى، شاهين امرى ايله، يئرئنده جه اۇلدورر و يا اوددا ياخيىب، يانديرارديلار. آسورى شاهلارئين بويوروغوايله، اسير دوشنلرى لوت و قوللارى آرخادان باغلى، بۇيوك باشلارئين آروادلارى، قىزلارى و عايله عضولرىنى، اتكلرى جىرىق حالدا، اسيرلرين قاباغيندا و اونلارلا بىرلىكده پيادا سورگون ائدر و اونلاردان قول كىمى استفاده ائدرديلر. نينوا خارابالارئين ديوارلارينداكى داش قازمالاردا بئله شكيللر آز دئيىلدىر.

آسورى اوردولارى، شاهلارئين امريله، محكوم خلقلرين عسگرلرى و اھالىسيندن اۇلدوردوكلرينين جسدلريندن قالالار و ھىرملر دوزلدردىلر. آسورى شاهلارى اۇز سارايالارئين لوت اسير آروادلارئين، داش قازمالارداكى شكيللرى ايله بىزدىلر. آسورى شاهلارى محكوم خلقلرين عصيانلارئين قاباغىنى آلقاق اوچون اونلارئين اسيرلرى و اھالىسينى باشقا محكوم خلقلرين يوردلارى و تورپاقلارينا و باشقا توتدوقلارى اۆلكهلرين اسيرلرى و اھالىسينى اولكيلرين تورپاقلارينا كۆچوردر و ھر ايكيسينين امگىندن امكان قدر استفاده ائدرديلر. بئله آغىر اسارت شرايطينده ياشايانلار، طبعى اولراق، بنالى آرزو ائدرديلر كى، بىرگون اللرينه فرصت دوشسون تا آسوريلرله ھامان جور رفتار ائتسينلر كى، اونلارلا اولموشدور. آسورى اوردولارى و عسگرلرى، شاهلارئين گۆستەريشى ايله، اونلارلا قارشى مقاومت گۆستەريش خلقلرين اسيرلرينين ال - آياقلارى، بورون و قوللارئين كەسر و اونلارلا داھا آرتىق تحقيرآمىز ايشلر گۆرردىلر. محكوم و مغلوب خلقلرين اميرلرى و بۇيوك باشلارئين نيزە يە اوتورتماق آسورى شاهلارئين عادى ايشى ايدى.

آسورى شاهلارئين محكوم خلقلرله رفتارى بئله ايدى. ايندى گۆرك مادلار و اونلارئين رهبرى كىياكسار، نينوانى آلب، آسورى ايمپىراتورلوغونو آرادان آپارانندان سونرا، اونلارئين اسيرلرى و عمومىتله آسورى خلقى ايله نئجه رفتار ائتمىشدير؟

عصرلر بويو منطقە خلقلرى، او جملەدن ماد خلقى بارەدە بو جنايتلرى روا گۆرموش خلق، اونا غلبە چالان ماد خلقيندن نە گۆزلە يە بيلردى؟ آيا ماد خلقى و اونون رهبرى ھامان ايشلرين عينىنى آسورى رهبرلرى و خلقى بارەدە ائتمە گە حقلى دئيىلدى مى؟ آيا كىياكسار عصرلردن برى، نسيلدن - نسيله ارث قالراق اوركلردە توپلانيب جوشان كين و انتقام حيسلرينين قاباغىنى آلمالى ايدى مى؟ آلا بيلردى مى؟ اگر مادلار و كىياكسار آسوريلرە مقابله بە ميثل ائتسە ايدىلر، تاريخين اونلارى پيسلە مە گە حقى وارايدى مى؟ بئله اولسايدى، عربلرين "البادى مظلم" (باشلايان ظالم راقدير) دئديگينە اساساً، يئنەدە آسوريلر گوناھكار اولاردىلار.

بونون بونلارلا باخميياراق، ماد - بابيل مئحد اوردولارى، كىياكسارين رهبرليگى و امريله مغلوب آسوريلرله اولدوقجا اينسانى، ملايم و نؤوع پرورجە سينە رفتار ائتديلر. كىياكسار يالنيز جنايت، استبداد و ارتجاع اوجاغىنى سۇندوردو، يعنى كئچمىش جنايتلردە بلا واسطە شركت ائتمىش آسورى

باشچی‌لاری، اعیان - اشراف‌لاری، حکومتین ایشداشی، یاردیمچیسی اولموش بؤیوک دین خادیم‌لرینی و ساییلان و نفوذلو آدام‌لاری آرادان آپاردی، عصرلردن بری آسوری شاه‌لاری و سردار‌لارینین منطقه خلقلریندن تالاییب، نینوا و باشقا آسوری شهرلری و مرکزلرینده توپلادیقلاری ثروتی یییه‌لندی، لاکین ساده زحمتکش آسوری خلقلینی نه جزالاندیردی، نه ده اوشاقلارینی یاندیریپ، یوردلارینی اودا چکدی؛ نه قادی‌نلارینا تحقیر ائتدی، نه ده اونلاری اسیر ائدیپ قول کیمی یاد اولکه‌لره سورگون ائده‌رک آغیر ایشلرده ایشلتدی، بلکه یالنیز اونلاری نینوا شهریندن کؤچوروب، اطراف کندلرینده ساکین اولماغا مجبور ائتدی. کییاکسار، کئچمیشده اسیر اولوب، آسوریلر طرفیندن اوز وطنلریندن سورگون اولموش بوتون خلقلر و ائل‌لره اوز دوغما یوردلاری و وطنلرینه دؤنمه‌گه امکان یاراتدی. کییاکسار یالنیز جنایت مرکزی اولموش نینوانی ائله آرادان آپاردی کی، بیرداها تاریخده قدینی دوزلده بیلمه‌دی، قولدور، مستبد و مدنیّت دشمنی اولموش آسوری حکومتی و اونون دایاقلاری آرادان گئتدی، لاکین آسوری خلقی یاشادی، دینی مراسملری اوز یئرینده قالدی. بوتون تاریخچیلرین یازدیغینا گؤره ماد‌لارین رهبری کییاکسار زحمتکش آسوری خلقلینی آرادان آپارمادی، اونلاری سورگون‌ده ائتمه‌دی و بئله هدفی ده اولمامیشدیر. بو ایشین سببی اوندان عبارت‌ایدی کی، ماد اوردولاری ساده، آزاد و زحمتکش خلقدن، عصرلردن بری آسوریلرین غارت و تالان ائتدیکلری خلقلردن یارانمیشدی، ساده و زحمتکش آسوری خلقی ده اونلاردان فرقلنمه‌ییردی، نینوادا یاشایانلارین بیر قسمی هامان محکوم، اسیر و سورگون اولموش اینسانلاردان عبارت‌ایدیلر.

بئله‌لیکله ماد اوردولاری و کییاکسارین اساس هدفی مستبد، مدنیّت و ترقی دشمنی آسوری میلیتاریزمینی آرادان آپارماق و منطقه خلقلرینه اینکیشفاف، ایره‌لیله‌مه یوللارینی آچماق اولموشدور. بونا گؤره‌ده کییاکسارین بو نجیب حرکتی بوتون منطقه خلقلری و میللتلرینی، او جمله‌دن ماد‌لاری مستبد حکومتین قانلی جایناغیندان و اسارتیندن خلاص ائتدی و محض بونون اوچون‌ده او مترقی میلی بیر آزادلیق حرکتی اولموش، یاخین شرق اولکه‌لری خلقلرینین اینکیشفاف یولو اوزه‌ریندن استبداد، ظلم و میلیتاریزم سدینی سیندیریپ، اونلارا ترقی یولونو هامارلادیغی اوچون، عمومیتله مترقی و قاباقجیل بیر حرکت و ایش اولموشدور.

سون زامانلارین بعضی تاریخچیلری ماد حکومتینی ده قولدار بیر حکومت گؤسترمله چالیشیرلار. لاکین بیزجه او زامانکی آذربایجان و حتی یاخین شرق منطقه‌سینین بعضی اولکه‌لرینده، قدیم روم، یونان و مصرده اولموش قولدارلیق اجتماعی سیستمینه طبیعی - اقتصادی شرایط و زمینه اولمامیشدیر. بونا گؤره‌ده اگر او دؤورده بو منطقه‌ده، قونشو ایمپراتورلوقلارین تأثیرینده، قولدارلیق عنصرلری اولموشدورسادا، تولید اوچون دئییل، اساساً ائولرده، تک - توک خدمت اوچون اولموش و بئله نادر قوللارلا عایله عضولری کیمی رفتار اولموشدور.

عمومیتله هر بیر باخیمدان اولموش اولسادا، ماد - بابیل متّحد اوردولارینین آسوری

مڀلڀتارڀزمڀ علڀهڀنه محاربه سڀ و نڀنوانڀ توتماسڀ متركڀ، آزادڀبڀخش، نؤوع ٲرورانه و عمو مڀ تاريخڀ اڀنكڀشاف اوچون فاڀدالڀ اولموشدور. دوغرودان دا: ”هر بڀر محاربه ده وحشڀ لڀكلر، رحم سڀزلڀكلر، مصڀبت و چتڀن لڀكلرڀن لابلد اولماسڀنا رغما، تاريخ بويو، دفعه لرله، ائله محاربه لرده اولموشدور كڀ، متركڀ خصوصڀت داشڀمڀشدڀر، يعنڀ بشرڀن ترقڀ و اڀنكڀشافڀنا فاڀدالڀ اولموش و بعضڀ ضررلڀ و ارتجاعڀ مؤسسه لرڀن خراب اولماسڀنا (مثلاً مطلق سلطنت، يا كندچلره رقب بڀر رژڀم) و يا آوروٲانڀن ان وحشڀ و مستبد حكومتلرڀنڀن آرادان گئتمه سڀنه كمك ائتمڀشدڀر.“^١ نڀنوانڀن فتحڀ شهبه سڀز بئله متركڀ بڀر محاربه اولموشدور.

بونودا قڀد ائتمك لازمڀر كڀ، مڀن اڀله ياخڀن بڀر مڀدته آسورڀ مڀلڀتارڀزمڀ تكجه ماننا ـ ماد خلقڀنه ظلم ائڀڀب تالامادڀ، اونو مڀنڀتدن گئرى قوڀمادڀ، بلكه او بو اڀشڀ بوتون ياخڀن شرق خلقلرڀ باره سڀنده ائتمڀشدڀ، بونا گؤرده ده تكجه مادلار و ماننالڀلارڀن اوره گڀ آسورڀلردن قان دئڀڀلدڀ، تكجه اونلار بو غارتچڀ و ظالم حكومتدن نفرت ائڀڀب انتقام آلماق آرزو سوندا دئڀڀلدڀلر، بلكه بوتون منطقه خلقلرڀنده آسورڀلردن انتقام آلماق آرزو سو واراڀدڀ. بو سڀڀدن ده اگر مادلاراڀله بابڀل لڀلر آسورڀ مڀلڀتارڀزمڀنڀ آرادان آٲارماق اوچون مئحد اولوب، اوردو يوروده رك، آسورڀلرڀن شهرلرڀ و باش كندلرڀنڀ توتوب محو ائڀڀڀلرسه ده، تكجه اونلار بو اڀشڀ گؤرمه دڀ، بلكه قطعڀ دئمك اولار كڀ، ظلمدن جانا گلڀمڀش منطقه نڀن بوتون خلقلرڀ، آز، يا چوخ، مستقڀم و يا غڀر ـ مستقڀم آسورڀ حكومتڀنڀ آرادان آٲارماقدا اشتراك ائڀڀڀلر. بونا گؤرده ده دئمك اولار كڀ، باشچڀلارڀ آسورڀ حكومتڀله ال بڀر و مئحد اولموش اولسادا، ماننا اهالڀسڀ و اڀشغوزلارڀن دؤڀوشچولرڀندن ده بو آزادلڀق دؤڀوشونده اشتراك ائتمڀشلر، آنجاق اونلارڀن بو اڀشڀ رسمڀ اولمادڀغڀ اوچون تاريخده قڀده آڀڀنمامڀشدڀر. بونا گؤرده ده ا.م. دڀاكونوفلا هم فڀكر اولوب دئڀه بڀله رڀك: «ممكندور باشقا قوملارڀن، مثلاً ماننالڀلار، اڀسكڀتلر و ساڀره نڀن دؤڀوشچو دسته لرڀ م.ق. ٦١٢ ـ نجڀ اڀلده غالب ماد اوردولارڀ سڀراسڀندا اولموشلار، بو سڀڀدن ده مادلارڀن غلبه سڀنڀ، گوجلو احتمال اڀله، ياخڀن آسڀانڀن بوتون قوملارڀ و عموم خلقڀنڀن، آسورڀ ظالم لرڀنه قارشڀ غلبه سڀ حساب ائتمك اولار».^٢

آنجاق ياخڀن شرقڀن بوتون خلقلرڀنڀن آسورڀ مڀلڀتارڀزمڀ علڀهڀنه بو آزادلڀق گئڀردن و متركڀ حركتڀنڀن باشڀندا ماد ـ ماننا خلقلرڀ، بو گونكو اڀرانڀن اراضڀلرڀ بڀرڀ ـ بڀرڀنه ياپڀشڀق اولان توركلرڀن اولو بابالارڀ داڀانمڀشدڀلار.

بوتون بو دئڀڀلنلرڀ ڀئكونلاشدڀر اراق دئڀه بڀله رڀك كڀ، مڀلاددان ٦١٢ اڀل اول ياخڀن و اورتا شرق منطقه سڀنده مستبد و مڀلڀتارڀست آسورڀ حكومتڀ، منطقه مڀزڀن ترقڀ و اڀره لڀله مه سڀنڀ

١ ـ و.ڀ.ل. كلبات، جلد ٣١، ص ٢٧١.

٢ ـ ماد تاريخڀ، ص ٢٨٨.

بوخوولایان بیر حکومت ایدی. بونا گۆرده مادلارین غلبه سی یاخین شرق میللتلری و خلق کوتله لرینین ظالم و میللتاریست آسوری حکومتی علیه نه غلبه سی حساب اولونور. بو ایسه ماد - ماننلارین اوولادلاری ساییلان بوگونکو آذربایجانلیلار، همدان و اورانین اطرافنی تورکلری اوچون افتخار دیر.

نینوانین سقوطوندان تقریباً آی یاریم سونرا، میلاددان قاباق ۶۱۲ - نجی ایلین سئپتامبر آیینین ایگیرمیسینده کییاکسار اؤز وطنینه قایتدی و نبوپله سر نینوادا قالدی و آسوری اوردولارینین قالیقلا رینی تمیزله مکله مشغول اولدو. بعضی تاریخچیلر، او جمله دن قدیم یونان تاریخچسی "کتسیاس" کییاکسارین سرعتله وطنینه قایتماسینی بئله ایضاح ائتمیشدیر کی، گویا او، الده ائدیگی غنیمتلری همدانا آپارمیشدیر. حالبوکی، الده ائدیگی غنیمتلری همدانا آپارماق کییاکسار کیمی بیر امیره هئچده چتین دئییلدی، اونون سرعتله وطنینه دؤنمه سینین سببی، اولاً گله جک ایشلرینه لازمی زمینه حاضرلاماق، ایکینجیسی ایسکیتلردن احتیاط ائتمه سی اولموشدور. کییاکسار وطنینه دؤندو، لاکین محاربه باشا چاتمیشدی. کییاکسار یقین بیلردی کی، نبوپله سر کیچیک مقاومتلرین عهده سیندن گله بیلر.

متفکر نینوایا داخل اولاندا و آسوری شاهی "ساراک" اؤزونو اودا آتاند، اونون عمیسی "II آشوروبالیت - Assurubalit" نینوادان قاجیب، آسوری حکومتی طرفدارلارینی باشینا ییغراق "حرران" شهرینده اؤزونو آسوری شاهی اعلان ائتدی (م.ق. ۶۱۲ - نجی ایل پاییز) بونا گۆرده میلاددان اول ۶۱۰ - نجو ایل اوکتوبر - نووامبر آییندا بابیل اوردولاری ماد اوردولاریله بیرلشهرک، "حرران" شهرینی توتدولار. بو دؤیوشلرده "آشوروبالیت" مصر فرعونو و اورارتو حکومتینه اومود باغلایردی و بو ایکی حکومت آسوریلره قسماً کمکده ائتمیشلر.

متحد اوردولار "حرران" شهرینه یاخینلاشدیقدا ایکینجی آشوروبالیت و اونون یاردیمینا گلمیش مصر اوردولاری شهری ترک ائدی، فرات چاینین غربینده "کارکمیش - Karkemish" قالاسینا پناه آپاردیلار. شهر آکیناندان سونرا نبوپله سر سوریه و بین النهرین اهالیسینه مقدس اولان بو شهری تالادی و بوللوجا غنیمتله ر الده ائتدی. غلبه دن سونرا ماد اوردولاری اؤز وطنلرینه قایتدیلار. بو محاربه ده کییاکسارین شخصاً اشتراک ائدی، ائتمه مه سی باره ده تاریخی قاینالاردا بیر سؤز یازیلما میشدیر.

نبوپله سرین "حرران" شهرینی تالاماسی گؤسته ریر کی، او زاماندا معمول اولدوغو اوزره، ایکی متحد غالب غلبه دن سونرا شهری بؤلوب، بیری اسیرلر، پول و داشینا بیلن شئیلری و او بیرسی شهرین اؤزونو گؤتورموشدور. دئمک بورادا حرران شهرینین اؤزو مادلارین اولموشدو.

بو حربی عملیات م.ق. ۶۰۹ - نجو ایله قدر داوام ائتدی. بو ایلین ژوئن و ژوئیه آیلاریندا "آشوروبالیت" مصر فرعونو "نخو" دان بؤیوک اوردو کمک آلاق، حرران شهرینه گئتدی. آسوری - مصر اوردولاری سایجا اونلاردان آز اولان بابیل اوردولارینی مغلوب ائده رک "حرران"ی محاصره

اښديلر، لاکين ايکي آي سونرا، سښتامبر آييندا نبوپيله سرين اساس اوردولاري يارديما گلدي. آشوروباليت، اورارتولارا اومود باغلایارق، حررانين شماليندا، اورارتو تورپاقلارينا ياخين "ايسال" ايالتينه کؤچدو. لاکين ائله بو زامان ماد اوردولاري اورارتولارا قطعي ضربه وورارق، اونلارين باش کندي، "وان" گؤلونون جنوبوندا يئرلشن "توشپا" يا چاتديلار و اورارتو حکومتينی اؤزلىرينه تابع اښديلر. بئله ليکله "آشوروباليت" ين اومودو هښچه چيخدى.

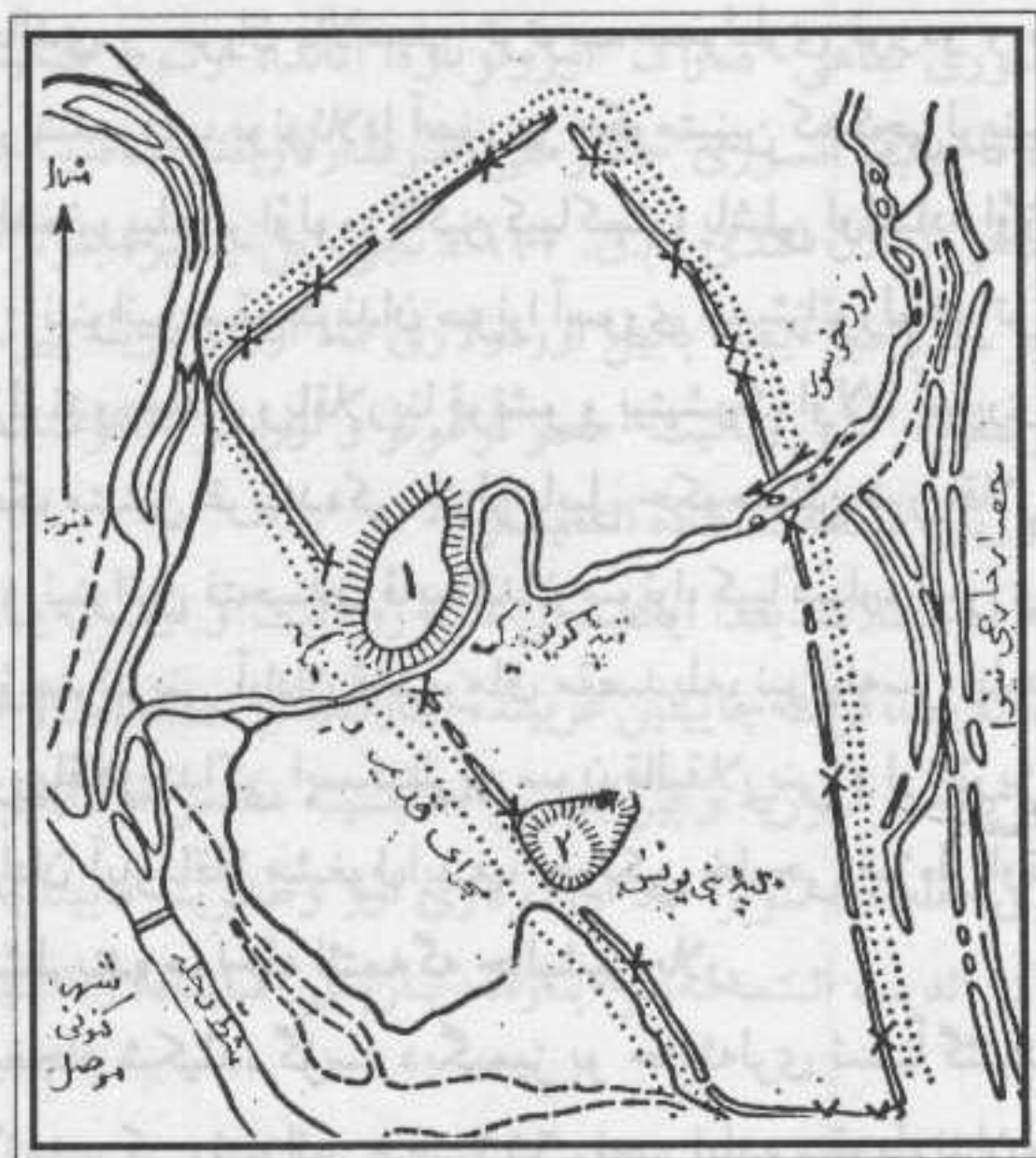
بوندان سونرا آسوريلىرین ايشلىرى و اقداملاريندان معلومات يوخدور، لاکين فراتين غريبنده ايش مصرليلىرين ايلنه کئچه رک، اورايا حاکم اولدولار و "کارکميش" قالاسيني فرات چايي اوچون مصرليلىره بير مرکز چئويرديلر. بو قالانين اؤنملى تجارت و ايستراتژيک اهميتي اولدوغو اوچون، ماد و بابيل ليلر بو قالانين دشمنين ايلنده قالماغيينا اجازه وئره بيلمزديلر. نينوانين فتحى و اوندان سونراکي محاربه باشا چاتديقدا متحدرلين رهبرلى آسورى اراضيسيني اؤز آرالاريندا بؤلوشدوردولر و "کارکميش" قالاسى بابيلين پايينا دوشدو.

داها سونراکي ايللرده، م.ق. ۶۰۵ - نجى ايلده نبوپيله سرين اوغلو "نبو کد نصير" (بوختوننوصر) مصرليلىر و اورارتو اوردولاريله، هابئله آسورى شاهينين طرفدارلاريله دؤيوشوب، اونلارا غلبه چالدى و حرران قالاسيني توتوب مصرليلىرى قوودو و سوريه ايله فلسطينى بابيل اراضيسينه بيرلشديردى، بونولادا آسورى حکومتينين کمکچى لرینين عؤمرو باشا چاتدى. م.ق. ۶۰۵ - نجى ايلده نبوپيله سر اولور، لاکين کييا کسار، ياشلى اولسادا، اؤز حاکميتي و فايدالى ايشلىرينه داوام ائدير. نينوانين سقوڤوندان سونرا آسورى ايمپئراتورلوغو تورپاقلاري ماد و بابيل حکومتلى آراسيندا بؤلوندو. ماد تورپاقلارينا قونشو و بيتيشيک اولان آسورى تورپاقلاري ماد ايمپئراتورلوغونا و بابيل حکومتينين غريبنده کي يئرلر بابيل حکومتينين تورپاقلارينا قاتيلدى.

نينوانين فتحيندن قايداندان سونرا، کييا کسار، آسورى حکومتينين قاليقلاري و سون مقاومت گؤسترنلريني آرادان قالديرماق مقصديله، نبوپيله سره يارديم اوچون اوردو گؤندرديسه ده، اؤزو ماد تورپاقلارينداکي ايسکيتلرين سون قاليقلاريني و اونلارين خودمختار و ياريم مستقل حکومتلريني آرادان آپارماقلا مشغول ايدى، چونکي خارجى قوه لر اونلاردان استفاده ائده رک مادين داخلې ايشلىرينده مداخله ائتمه گه چاليشيرديلار.

بيغجام شکیلده گؤسترديگيميز بو حادثه لرى نسبتاً گئنيش شکیلده آچيقلماق ايسته سک، دئمک لازمديرکي، نينوانين م.ق. ۶۱۲ - نجى ايلده سقوڤوندان سونرا، م.ق. ۵۹۰ - نجى ايله قدر کييا کسار هم آسوريلىرله متحد اولارق، اونلارا کمک ائتميش، هم هله ماد حکومتينه نسبت خطرلى اولان، هم ماد اراضيسينين معين حيصه لريني اؤز اللرينده ساخلایان، همده اهاليسى ائتيک و سوي جهندن مادلاردان اولوب، اونلاري حمايه ائدن و اونلارا قوشماق ايسته ين ماننا، ايسکيت و اورارتو حکومتلريني اؤزونه تابع اښدى. ماد ايمپئراتورلوغونون يارانماسى و آسورى ميليتاريزميندن سونرا منطقه ده، قدرتلى بير حکومت کيمي اونلارين يئرینی توتماق اوچون بو ايش لازم و ضرورى ايدى.

اؤللر گؤردوگو موزکیمی، ماننا چوخ احتمال م.ق. ۶۱۵ - نجی، اورارتو م.ق. ۶۰۹ - نجو ایل حدودلاریندا، ایسکیتلر ایسه م.ق. ۶۲۵ - نجی ایلده اساس ضربه یئدیکن سونرا، چوخ احتمال م.ق. ۶۱۳ و ۶۰۹ - نجو ایللر فاصله سینده تابع اولموشلار. بعضی اسکی قایناقلار گؤسته ریر کی، بو اوچ شاهلیق اؤللر مادلارا تابع اولاراق داخلی مختاریته مالک اولموشلار، لاکین آز سونرا بو خودمختارلیغادا سون قویولموشدور. بو اوچ خلق مادلارلا ائتیک جهتن عینی دیر و بونا گؤرده ماننلار و اساساً شمالی آذربایجاندا و آراسین جنوبوندا اولموش ایسکیتلرین مادلارا قوشولماسی غایت طبیعی دیر، لاکین فیکریمیزجه اورارتولارین، او زامانکی فارسلا کیمی، داخلی مختاریته مالک اولماسی احتمالی گوجلودور، چونکی، سونرا گؤره جگیمیز کیمی، ماد ایمپراتورلوغوندا بوتون میللتلر، حتی بؤیوک ایالتلر بئله داخلی خودمختارلیغا مالک اولموشلار. ماد حکومتینده اولموش بو گؤزل سیاست قوتی - لولوبیلردن اونلار ارث قالمیش ابتدایی دئموکراتیک روحیه دن میدانا گلیمیش بیر حال اولموشدور. ایسکیتلره گلدیکده ایسه اؤللر گؤستریدیگیمیز کیمی م.ق. ۶۲۵ - نجی ایلدن سونرا اونلارین بیر عده سی قارا دنیز ساحل لرینه کؤچدو و بؤیوک عده سی شمالی و جنوبی آذربایجاندا قالدی و ماننا - مادلارا قاریشدیلار.

- حصار قالاسی
- قدیم چای آخارقاسی
- قدیم دروازالار
- ایندیکی چای آخارقاسی
- طغیان مرزی
- حصارین سینان یشری
- سارایلار و معبدلر ۱ - ۲

[ش - ۱۲۷] نینوا شهرینین ویرانه لری نقشه سی. اوخ دیوارین، احتمالی ییخیلان یشرینی گؤسته ریر.

داها سونرالار م.ق. ۵۹۳ - نجو ایلده کییاکسارلا ایسکیت باشچیلاری آراسیندا یئنه ده توقوشما باش وئردی. بو داخلی حادثه لرین سونو، میلاددان اؤل ۵۸۵ - ۵۹۰ - نجی ایللرده باش وئرمیش بئش ایلیک ماد - لیدی محاربه لريله نتیجه لندی.

بو ایللر منطقه نین ایکی اساس سیاسی قدرتی اولموش ماد و بابیل حکومتلری آراسیندا جدی

رقابت باشلاير و اونون نتيجه سينده بو ايکي دؤولت آراسيندا سويوقلوق باشلاير و گئنديکجه گرگين لشير و آرالاريندا توققوشما لايډ اولور، چونکي بابيل حکومتی ماد حکومتين قدرتيندن احتياط ائديب قورخور. بونا گؤره ده "نبوکدنصير" (بوختوننوصر) همين بو ايللر تله سيک بابيلين اطرافينا محکم و مشهور قالا ديواي چکديرير. ايکي دؤولت آراسيندا توققوشما احتمالي وارايدی. بو توققوشما آستياک زامانييندا باش وئردی. بو زامانلار کيياکسار کيچيک آسيادا مشغول اولدوغو اوچون بابيل مسئله سيله مشغول اولاييلميردی.

ميلاددان يئددی عصر اوله قدر کيچيک آسيانين شمال قسمتلرينده چوخلو کيچيک حکومتلر وارايدی کي، بير چوخونو اورارتو حکومتی اؤزونه تابع ائتميشدی. بو کيچيک حکومتلر او منطقه ده "هيت ايمپراتورلوغو آرادان گئندن سونرا ميدانا گلميش ایدی، اؤزلری ده آسياني خلقلردن ايديلر.

[ش - ۱۲۸] مادلار و ياماناليار. آسورييلرين داشدا قازيلميش ناخيشلاريندان، م.ق. سگگزينجي عصر. کيچيک آسيانين مرکزی و جنوبی قسمتلرينده کيچيک اميرليکلرده وارايدی کي، م.ق. آلتينجي يوز ايلليگين اوللرينده نهايت "ليدی" حکومتی اونلارين هاميسينين وارثی اولموشدو. "ليدی" حکومتی بو زامانلار، ماد حکومتينه تابع اولان اوراتو تورپاقلارينا تجاوز ائدير. بونا گؤره ده ماد حکومتيله ليدي حکومتينين منافعى توققوشور. ليدي شاهي ايسکيتلردن يارديم ايسته ير و نتيجه ده ماد حکومتيله ليدي حکومتی آراسيندا دؤيوش باشلانيب، نئچه ايل داوام ائدير. بو محاربه نين گئديشى باره ده هله ليک گئنيش معلومات يوخدور، لاکين بوراسی معلومدور کي، محاربه اوزون سوردوگو، گاه بو، گاه ايسه اونون خيرينه اولدوغو اوچون، ماد عسگرلری يورولور، بونا گؤره ده قطعی نتيجه الده ائديلمير. اتفاقاً م.ق. ۵۸۵ - نجی ایل مای آيينين ۲۸ - نده گونش توتورلور. هر ايکي طرف بو حادثه نی آلاه طرفيندن اولان بير قهر علامتی بيله رک، محاربه دن ال چکيرلر. نهايت بابيل و "کيليکيه" دؤولتلرينين آراچيليغي ايله ايکي دؤولت آراسيندا صلح اولور و بو گونکو ترکیه ده کي "قيزيل ايرماق" چايی ايکي حکومت آراسيندا دؤولت سرحدی اعلان اولور. بوندان

باشقا کییاکسارین اوغلو "آستیاک" لیدی شاهی "آلیات" ین قیزی "آریانیا" ایله ائولندی و بونونلادا ایکی دؤولت آراسینداکی تازا صلح قراردادی، محکملنمیش اولدو. بو صلح کییاکسارین اؤزو طرفیندن دئییل، اونون اوغول "آستیاک" طرفیندن اولموشدور.

قدیم یونان شاعری "ائسخیل" اؤز اثرلرینده بو حادثهیه اشاره ائتمیشدیر. کییاکسار ماد حکومتینین سرحدلرینی سون نقطه سینه چاتدیردیقدان سونرا هامان ایل، یعنی م.ق. ۵۸۵ - نجی وفات ائتدی. کییاکسار ماد دؤولتینین نظامی قوه سینی ان قدرتلی مرحلهیه چاتدیردی، دؤولت قورولوشو و قانونلارینی او دؤورون ان مترقی و دئموکراتیک شکلینه سالدی، دیکتاتورلوق و قولدورلوغو منطقه دن محو ائتدی و ماد حکومتینی منطقه نین ان قدرتلی حکومتینه چئویردی.

[ش - ۱۳۰] ساده بیر ماد،
"دور - شاروکی" دن ناخیش،
م.ق. سگگیزینجی عصر.

[ش - ۱۲۹] ماد بؤیوک لریندن. استخر (پرسپولیس)،
داشتن قازما. م.ق. بششینجی عصر.

□ آستیاک [م.ق. ۵۵۰ - ۵۸۵]

هله کییاکسار دؤوروندن حکومتین اداره سینده و سیاسی مسئله لرین حلینده شرکت ائتمه گه باشلامیش اونون اوغلو آستیاک م.ق. ۵۸۵ - نجی ایله آتاسینین وفاتیندان سونرا، ماد دؤولتینین رهبرلیگینی الینه آلدی و میلاددان ۵۵۰ ایل اوله قدر اونو اداره ائتدی و بو ایل، اوردو باشچیلاری و اعیان - اشرافلارینین خیانتی نتیجه سینده پارس اولان اؤز نوه سی "کوروش" طرفیندن ماد حکومتی آرادان آپاریلدی و هخامنیشلر حکومتی، یعنی پارسلار ایش باشینا گلدی. قدیم دؤورلردن فارس آیدینلاری و حاکم طبقه لرینین فعالیتی و اؤزلرینی شیشیرتمه گه عادت ائتمه لرله علاقه دار، کوروشون تاریخه سالدیغی کؤلگه نتیجه سینده، آستیاک دؤورو ماد حکومتینین وضعیتی و آستیاکین گؤردوگو ایشلر، کوروشون شخصیتی و ایشلری تأثیری آلتیندا اونودولموش و یا اونون

خيرينه تحريف اولاراق، افسانه لشميشدير. بونا گوره ده آستياكين حياتي و فعاليتي باره ده حقيقي و دوزگون معلومات چوخ آزدير. حتى فريدون ابراهيمي اوز اثرينده آستياك حاقيندا، مستقل باشليق آلتيندا، هئچ نه يازماميشدير، حسن پيرنيا ايسه اوزونون "ايران باستان" آدلى قالين حجملى اثرينده بو تاريخي شخصيت حاقيندا، دئمك اولاركي، آنجاق اونون شاه اولماسي و اولوم تاريخيني وئرميش، حياتي و گوردوگو ايشلريني كوروشون حياتيله علاقه دار، اونون گوردوگو ايشلرين كؤلگه سينده، فرعي، رنگسيز، ايکينجي درجه لي و اهميت سيز مسئله لر کيمي وئرميشدير. پيرنيا و باشقا فارس تاريخچيلرينين قلمينده آستياك عاجز، لياقتسيز، باجاريقسيز و حاکميته لايق اولمايان بير كؤلگه کيمي تصوير اولونور و اوخوجودا ائله تصور يارانير كي، آستياك اوز لياقت سيزليگي نتيجه سينده، كيياكسارين ياراتديغي بويوك ايمپراتورلو غو اداره ائديب ساخلايا بيلمه ميش و لياقتلي كوروش اونو چوخ ساده شكيلده اوز لياقتي ايله اله كئچيرتميشدير. فارس تاريخچيلري و كوروشون شخصيتينه آلوده اولان تاريخچيلر گؤسترمه ييرلر كي، ماد حكومتينين سرعتله سقوطو، يوخاريدا قيد ائتديگيميز مسئله لر نتيجه سينده دئييل، "هارپاگ" و اونون کيمي ماد اعيان - اشرافلارينين خيانتى نتيجه سينده باش وئرميشدير. بو تاريخچيلر بو اساس مسئله نين اوستوندن تاماميله سكو تلاكئچير، اونو گورمه مزليگه وورور حتى اونا اشاره بئله ائتميرلر، حالبوكي، آستياك عاغيللي دؤولت باشچيسي اولموش و عؤمرونون سون لحظه سينه قدر عاقلانه و اولچولموش حركت ائتميش و پارسلارين قارشيسيندا جسارت و قهرمانليقلا دويوشوب اونلاري مغلوب ائتميشدير. لاکين ماد اعيان - اشرافلارينين آرخادان ووردوقلاري خنجر نتيجه سينده ماد حكومتي ديزه چوكوب آرادان گئتميشدير.

آستياكين حياتي، دؤورو و فعاليتلري باره ده معلوماتين آزليغي سبب اولموشدور كي، فريدون ابراهيمي کيتابينين آستياكا عايد بؤلومونو "فرسلارين خيانتى" باشليغي آلتيندا وئرسين، حالبوكي، فرسلاري خيانتته متهم ائتمك، بيزجه، دوزگون دئييلدير. شاعرين دئديگي کيمي "يارين وفاسي اولماسا، بيگانه نيله سين!" هر ميللت اوزو مستقل اولوب اوز حاکميتيني اوز اليه آلماغا جان آتار، هر ميللت بو ايشده تاماميله حاقليدير. بورادا ايش ماد اعيان - اشرافلارينين خيانتى، داخلي خيانتته اولموشدور. تأسفله قيد ائتمك لازمدير كي، آذربايجان خلقينين تاريخي بويو چوخ دؤورلرده بدبخت ليگينه سبب داخلي خيانت اولموشدور، خلقيميزين دئديگي کيمي "آغاجي اوز ايچيندن قورد يئر". اوز نقصانيميزي اوزگه لره نسبت وئرمكله خلقيميزين كهنه دردلرينه درمان ائتمك اولماز، عكسینه خلقيميزي بو وضعيته دوچار ائدن بوتون علتلر و سببلري آچيق - آيدين، بوتون چيپلاقليغي و آجيليقلاري ايله آچيب جوان نسليميزه گؤسترمك لازمدير. ماد حكومتينين ييخيلماسينا سبب اساساً فرسلار يوخ، حاکم دايره لر داخلينده كي داخلي خيانت اولموشدور. بونولا برابر كوروشون زيركلگي، باجاريغي، سياستمدارليغي و مدبرليگينده شبهه ائتمك اولماز. ايندي آستياكين حياتي، سياسي فعاليتي و سلطنتي دؤورو ايشلري باره ده معلوماتلار نسبتاً

آرتمیشدیر. بونا گۆره ده آستیاکین حیاتی و فعالیتتی ایلرینده هله ده قارانلیق دؤورلر و مسئلهلر اولسادا، اونو کئچمیشه نسبت گئیش شکلیده آچیب گؤستریمک اولار. بو ایشین چتینلیگی بیرده اوراسیندادیر کی، تاریخین آتاسی "هئروdot" بو دؤور تاریخینه افسانهلر گؤزلوگوندن باخمیشدیر. بو ایشینده سببی فارس خلقینین افسانهلر ایدورماقدا مهارتی اولموشدور. فارس خلقی حاکمیتی مادلاردان آلیب پارسلار و ئرن اوز میللی قهرمانلاری "کوروش" باره ده، لاپ ایلک گونلردن، قریبه و چوخلو عجایب افسانهلر ایدورموش، اونلاردا "کوروش" فوق العاده بیر اینسان گؤسته ریلیمیش و اؤزلریندن سونراکی بوتون تاریخچیلری اشتباها سالمیشدیر. هئچ شبهه سیز بو افسانهلری ایدورماقدا حاکم دایره لرینده شعورلو شکیلده اللری اولموشدور و اؤزلریندن قاباقکی ماد دؤولتی حاکمیتی و ایشلرینی کولگه ده بوراخیب اونوتدورماق مقصدی داشیمیشلار.

"هئروdot" (تقریباً م.ق. ۴۸۶ - ۴۲۰) آستیاک دؤوروندن تقریباً یوز ایل سونرا یاشامیش و یازدیقلارینی آغیزلاردان ائشیتیمیشدیر. او یازیر کی، اونون دؤورونده آستیاک - کوروش دؤورونه عاید فارسلار داخیلینده دؤرد نؤوع روایت واریمیش و هامیسی افسانهلرله قاریشمیش ایدی و اونلارین حقیقته ان یاخین اولانینی گؤتورموشدور کی، متأسفانه اوندادا افسانه اساس یئر توتور. آستیاکین سلطنتینین ایلک ایلرینین اؤنملی حادثه لریندن بیرى بابیل حکومتیله باش وئرمیش محاربه اولموشدور. بو محاربه نین تاریخی دقیق معلوم دئییلدیر، آنجاق معلومدور کی، هله کییاکسار زامانیندان بو محاربه نین مقدمه سی و فیکری اولموشدور. بونا گۆره ده آستیاک، سلطنتینین ایلک ایلرینده، بابیل حکومتینین الینده اولموش بین النهرین منطقه سینده کی "حران" شهرینی توتماق اوچون اورایا اوردو یوروتموش و بابیل شاهى "نبونید" ایله دؤیوشموشدور.^۱

کئچمیشده اشاره ائتدیگیمیز کیمی، ماد حکومتی ایله بابیل حکومتی آراسینداکی اختلاف هله چوخ اوللر کییاکسار دؤورونده باشلانمیش ایدی، آنجاق او دؤور "لیدی" ایله محاربه کییاکسارین بابیل مسئله سی ایله مشغول اولماسینا مانع اولدو. بو ایضا حاتا اساساً قطعی شکیلده دئییه بیلریم کی، ماد - بابیل محاربه سی آستیاکین سلطنتینین ایلک ایلرینده باش وئرمیشدیر.

شبهه سیز بو محاربه نین چوخلو حادثه لری و حتی عئتلری ده اولموشدور و آستیاک بو دؤورلرده بو محاربه دن باشقا آیری ایشلرده گؤرموشدور کی، هله لیک اونلارین باره سینده معلوماتیمیز یوخدور.

معلومدور کی، ماد تاریخی یارانمادان اول، ماد تورپاقلاریندا چوخلو کیچیک و بیر نؤوع مستقل امیرلیکلر و شاهلیقلار واریدی کی، هره سینین مستقل باشچیسی، رهبری و یا شاهى واریدی. بئله بیر اولکهدده واحد و متمرکز حکومت یاراتماق، او اولکهدده اولدن اولموش کیچیک حکومتلرین

باشچیلاری و نفوذلو شخصلرینین، اعیان - اشرافلارینین حاکمیت، قدرت و آغالیغی ایله مبارزه ائتمه دن، گئنیش خلق کوتله لرینه اساسلاراق اونلاری ازمه دن ممکن دئییلدی. بو ایش، اوللر گوردوگوموز کیمی، کییاکسار دؤوروندن باشلانمیشدی، لاکین او آز مدت سوره سینده گؤزله نیلن و لازملی نتیجه وئره بیلمزدی. بو ایش آستیاک دؤورونده داوام ائتدی. بونا گؤره ده هئرو دوتون "آستیاک مادلارلا رحمسیزایدی" دئمه سی ماد اعیان - اشرافلاری، نفوذلو شخصلری، امیرلر و کیچیک شاهلارینا عایدایدی، نه اینکی گئنیش خلق کوتله لرینه.

ماد حکومتی یارانمادان اول، ماد اراضیسینده اولموش کیچیک و نفوذلو شاهلار، امیرلر و اونلارین خانواده لری، اؤز زامانلاریندا، کئچمیش بؤلوملرده آسیانی خلقلرده گوردوگوموز کیمی، هم سیاسی، همده دینی رهبر حساب اولاردیلار. یئرلی کیچیک شاهلار و امیرلر عینی زاماندا کاهین ایدیلر. زراتوشترانین (زردوشت دینینین) ایلك روشئیملری همین بو کاهین - شاهلار واسطه سیله یارانیب شکله دوشموشدور.

شبهه سیز مختلف شاهلیقلار و امیرلیکلرده زردوشت دینین تملی اولاجاق بو دینی آنلایشلار معین درجه ده بیر - بیریندن فرقله نیردی و دئمک اولار کی هر بیر امیرلیک و شاهلیق دا اؤزونه خاص دینی آنلایشلار و مراسملر و سایره یه مالک ایدی.

خیشتیریتی و کییاکسار دؤورونده مرکزی ماد خلقلرینین سیاسی بیرلیگی تأمین اولدو، لاکین هله بو حکومتین واحد رسمی دینی یوخ ایدی، آنجاق زردوشت دینین هله ایلکین نطفه و روشئیملری اولان مختلف شاهلیقلارین ابتدایی و کاهین لیگه بنزر دینلری قالماقدایدی و اونلارین دینی رهبرلری اؤز دینی استقلاللارینی ساخلاماقدایدیلر. ماد حکومتینین سیاسی بیرلیگینی، بو دینلرین بیرلشمه سیندن عمله گله جک، واحد بیر دینله تکمیل لشدیرمک لازم ایدی.

او دؤورده منطقه میزده یاشایان قدرتلی دؤولتلرین، دئمک اولار، هامی سینین سیاسی بیرلیگینی دین و دیل بیرلیگی تکمیل لشدیردی. بو حال دؤورون سیاسی طلبی ایدی. سومئر، اککد، آسوری، بابیل، کاسسی، اورارتو و ... حکومتلرینین سیاسی بیرلیگی ایله برابر، اؤز حکومتلری و خلقلری داخلینده دیل بیرلیگی، بت پرستلیک اولسادا، دینی وحدتلری وارایدی. آسوری حکومتینین "آشور" شهری کیمی دینی مرکزی، اککد، بابیل و اورارتولارین اؤز لرینه خاص آلاهلاری، دینی تصوّر و ایدئولوژی لری، دین مرکز لری و حتی شهرلری وارایدی کی، اونلارین سیاسی بیرلیگینی تاماملاییردی. ماد حکومتی ده او دؤورون بو عمومی قانونندان استثنا اول بیلمزدی. خیشتیریتی و کییاکسار ماد حکومتینین سیاسی بیلگی یاراتمیشدی لار، ایسکیتلرین - ایشغوزلارین ۲۸ ایل حاکمیتی دؤورو، اوندان قاباق و سونرا مرکزی ماد خلقلرینین، شبهه سیز، عمومی انسیت واسطه سی اولموش بیر دیل یارانمیشدی کی، قوتتی - لوللوبی دیللری اساسیندا شکله دوشموشدو. بوندان علاوه، گوجلو احتمالا گؤره، ماد دؤولتینین واحد دؤولتی و رسمی دیلی ده وارایدی کی، هامان ایلام دیلی ایدی. تازا گلن ایشغوزلارین دیلی ده، شبهه سیز، آز مدّته هم رسمی دؤولتی دیل، همده عموم

خلق انسیّت واسطه سی اولموش دیله تأثیر ائتمیشدیر و تأثیری ده تامامیله طبیعی دیر، چونکی بونلارین هامیسی التصاقی ایدی. لاکین بوتون بونلارا باخمایارق، هله ماد حکومتی داخلینده، او زامانین طلبی اولان و سیاسی بیرلیگی محکم لندیرن واحد بیر دینی ایدئولوژی یوخ ایدی و ماد جمعیتی بونو طلب ائدیردی.

آستیاک اؤز دؤولتینه ضروری اولان بئله بیر واحد دینی ایدئولوژی یاراتماق فیکری و تشبثونده اولموشدور. آستیاکین یاراتماق ایسته دیگی واحد دینی ایدئولوژی آسوری، بابیل و سایر منطقه دؤولت لرین دینلریندن تامامیله فرقله نیردی. کییاکسار آسوری خلقینین دینی اینامی، تصوّرلری، مراسم لری و اعتقادلارینا ابدًا توخونمادی، لاکین اونلارین دینینه اینانمادیغی اوچون، اونلارین دینی مرکزی اولموش "آسور" شهرینی ویران ائتدی.

مادلار هانسی دینه اینانیردیلار؟

ایستر مرکزی ماد، ایستر ایسه او زامانکی شمالی و جنوبی آذربایجان خلقلری داخلینده "زراتوشترا" دینین نطفه لری، چوخ قاباقلاردان زامان - زامان یارانماغا باشلامیش روشیملری وارایدی و هر بیر کیچیک شاهلیق اراضیسینده معین خصوصیتلر و اؤزلیکلره مالک ایدی و بوکیچیک دؤولت لرین باشچیلری، عینی زاماندا اؤز خلقلرینین دینی رهبری، و کاهینی ایدیلر.

بو کیچیک شاهلیقلار و امیرلیکلرین دینی آنلاملاریندا اولموش اختلافلارلا یاناشی، بیر - بیرینه اوخشیان جهتلرده چوخ ایدی. همین بو اوخشار جهتلر سونرالار زردوشت دینین اساس دینی ایدئولوژی سینی تشکیل ائتدی.

خیشتیری و کییاکسار بو کیچیک شاهلیقلاری سیاسی جهتن بیرلشدیردیلر، لاکین اونلارین باشچیلاری و اعیان - اشرافلاری اسکی نفوذ و قدرتلرینی ساخلاماغا جان آتیر و اقتصادی کؤکلره مالک اولان بو نفوذلارینی ساخلاماق اوچون، زراتوشترا (زردشت) دینلری و اونلارین رهبرلیگیندن استفاده ائده رک، سیاسی، اقتصادی فیکرلری و خیبرلرینی بو دین پرده سی آلتیندا گیزله دیردیلر.

قید ائدک کی، م.ق. آلتینجی یوز ایللیکده ماد توپلوبوندان حکم سورموش بو وضعیّت م.ق. ۸ -

۱۰ - نجی یوز ایللیکلرده منطقه خلقلریندن یهودی شاهلیغیندا حکم سورموشدور.^۱

ماد حکومتینین سیاسی بیرلیگینی محکم لندیرمک اوچون بو اعیان - اشرافلار، امیر و شاه کاهینلرین نفوذونو قیرماق ضروری ایدی. اونلارین چوخو هم سیاسی قدرته دایانیر، همده زردوشت دینی پرده سی دالیندا گیزله نیردیلر. واحد زراتوشترا دینی بو یئرلی دینلر و اونلارین کاهینلرینی آرادان قالدیرار و یا نفوذلارین آزالدا بیلردی. اجتماعی طلب و حکومتین حمایه سی بو زامان ماد حکومتینین باش کندی "اٹکباتانا" (همدان) شهرینده واحد زراتوشترا دینی رهبرلری اولان "موغ"لارین معین عده سی و تشکیلاتینی میدانا گتیرمیشدی. بئله واحد دینی ایدئولوژینین ماد

حکومتینه ضروری اولماسینی دویان آستیاک بو موغلاردان جدی حمایت ائدیردی. بونا گۆرهده "موغ" لار آستیاک و اونون حکومتی اطرافیندا توپلاناراق، اونلاردان جدی حمایت ائدیردیلر. آستیاک اۆز حکومتی و گئیش خلق کوتله لرینین خیرینه اولان بو دینی حرکتی نه تکجه دستکله ییر، حتی هئروودوتون گؤسترديگينه اساساً، دؤولت ایشلرينده موغلاردان مصلحت ده ائدیردی. ا.م. دیاکونوف بو بارهده یازیر: «هر حالدا هئروودوتون دئدیگينه گۆره موغلارین اونون ساراییندا گۆرکملی مقاملاری وارایدی و آستیاک اونلارلا مصلحت ائدیردی»^۱ بوندان علاوه بو دؤورده زردوشت دینین نماینده لری اولان موغلارین سارایدا نماینده لری وارایدی. ا.م. دیاکونوف یازمیشدیر کی، حتی بو دؤورده زردوشت دینی رهبرلری اولان موغلارین بعضیسی سارایدا زردوشت دینین نماینده سی اولموشلار.^۲

دؤولتین حمایه سی آلتیندا باش کنده و سارایدا توپلانمیش بو موغلار یئرلی دینلر، اونلارین شاه کاهینلری و اعیان - اشرافلاری ایله باریشماز دشمن ایدیلر و همین بو یئرلی دینلر و اونلارین باشچیلاری نین اۆزلرینین وحدتی اولمادیغی حالدا، واحد زردوشت دینینه نسبت وئریلن تعلیملر ایله ده مخالف ایدیلر.

بو موغلارین فیکری، دینی ایدئولوژیلری و حرکتلری او زامان ماد توپلومو اوچون فایدالی ایدی. اونا گۆره کی، قدیمدن نسیلدن - نسیله کاهینلیک خانواده لرینده ارشی اولموش شاه و امیر کاهینلر و اعیان - اشرافلار اۆز مقاملاریندان، اۆز خیرلری و حکومت، خلق و توپلومون زیانینا یارارلانیر، اونون ایره ليله مه سینه مانع اولوردولار. اسکی و کیچیک یئرلی دینلر آرتیق ارتجاعی شکله دوشموش، دؤولت، خلق و توپلوم زیانینا ایدیلر. اونلارین عکسینه تازا و جاوان "موغ" لار مترقی خصوصیت داشیدیققلاری اوچون، هم گئیش خلقی و دؤولتی حمایت ائدییر، همده گئیش خلق اونلارا مثبت گۆزله باخیر و اونلاری دستکله ییردی. بونوندا سببی آیدین ایدی، اودا بوندان عبارت ایدی کی، کیچیک یئرلی امیرلیکلر و شاهلیقلارین گئیش زحمتکش خلق کوتله لری ایسلر بویو آسوریلر، اورارتولار و داها اوللر کاسسیلر و بابیل لیلرین آردیجیل هجوم، تالان و غارتلریندن تاماميله تنگه گلیب اوسانمیش و قدرتی بیر حکومت آختاریردیلار کی، او حادثه لرین بیر داها تکرارینا امکان وئرمه سین.

ا.م. دیاکونوف بو بارهده حقلی اولاراق بئله بیر سوآل ائدییر: "آیا دئمک اولار کی، زردوشت دینی "قاتا" لاردا اولدوغو شکیلده، ماد دؤولتی کیمی بیر دؤولت طرفیندن رسماً تانینمیش اولسون؟ و آیا موغلار، یا ماد شاهلیغینین رسمی کاهینلری بئله بیر تعلیماتی تبلیغ ائدیردیلر؟" و اۆز بو سوآلینا بئله جواب وئیریر: بو سوآلین جوابی تاماميله مثبت دیر و حتی اوندان دا یوکسک بیر شئی، چونکی

۱ - ماد تاریخی، ص ۶۰۶.

۲ - ماد تاریخی، ص ۳۵۹.

آدی چکیلن دین او دؤولت اوچون حتمی ضرورت جنبه سینه مالک ایدی.^۱ چونکی واحد شاهلیق قدرتی یاراتماق باخیمیندان، واحد آلاهیین خیرینه تبلیغ ائدی، یئرلی آلاهلاری رد ائتمک باخیمیندان، بؤیوکلر (عشیره بؤیوکلری، طایفالارین بت پرستلیک مذهب لرینین باشچیلاری و کاهینلر) علیهینه مبارزه باخیمیندان، خلاصه "قاتا"لاردا یازیلانلار بو باخیمیندان ان یاخشى ایدئولوژی شعارلار حساب اولور و شبهه سیز، ماد شاهلاری ساراییندا، موغلار بئله عقیده لرین، داها دوغروسو همین عقیده لرین تبلیغاتچیلاری ایدیلر.^۲

آستیاک دؤولت و خلقین خیرینه اولاراق، کهنه اعیان - اشرافلارین و کاهینلر و شاه کاهینلرین نفوذونو قیرماق اوچون، بو گنج موغلاردان حمایت ائدیردی. هئروودوت دا بو حمایتی تأیید ائتمیشدیر. اؤز سیاستین ایره لی آپارماق اوچون آستیاک "موغ"لاردان استفاده ائدی، اونلارا یاخینلاشاراق، اؤز قیزی "آمی تیدا - Amilis"نی موغلارین بؤیوکلریندن بیرى اولموش و شایدده باشچیلاری و هامان زردوشت اولموش "سپیتامه - Spilamas"یه وئیریر. بو ایش، هئچ شبهه سیز، آستیاک و اونون دؤولتیه مادی ترکیبینه داخل اولموش کیچیک شاهلیقلارین اعیان - اشرافلاری، بؤیوکلری و رهبرلری آراسینداکی اختلافی داها دا دهرین لشدیردی، اونا گؤره کی، بو ایش یئرلی اعیان - اشرافلارین دینی نفوذونون علیهینه ایدی و بلاواسطه اونو هده له ییردی، دئمک، بو ایش اعیان - اشراف - کاهینلره، اونلارین مادی منافع و دینی جهتن آغالیقلارینا جدی بیر خطر زنگی ایدی. آستیاک حکومتینی محکم لندیرمک هدفیه، "موغ"لارین نماینده سی و شاید رهبری و بؤیوگو اولان اؤز کوره کنی "سپیتامه"نی اؤز یئرینده جانشین - ولیعهد نظرده توتور. آستیاکین بؤیوک قیزی "آمی تیدا"نین "سپیتامه"ایله ائولنمه سی و آستیاکین "سپیتامه"نی اؤز ولیعهدی تعیین ائتمه سینی "کئتسیاس" کیمی داها چوخ واقعیتدن اوزاق یازان قدیم بونان تاریخچیسى بئله قید ائتمیشدیر. ا.م. دیاکونوف دا بو باره ده اوخویوروق: «"کئتسیاس" آچیق شکیلده آستیاکین موغلارلا علاقه سیندن دانیشمیر، لاکین ائله بیر دفته لایق مطبی دئییر کی، او علاقه نی تأیید ائدیر. کئتسیاسین دئدیگینه گؤره، آستیاکین قیزی "آمی تیدا"نین اری "سپیتامه" آدلی بیر شخص اونون (آستیاکین م.) ولیعهد لیگینه نظرده توتولموش دور، آنجاق سپیتامه زراتوشرانین خانواده (نسلی) سنین آدی ایدی».^۳

بو ایش آستیاک و اونون اطرافیندا اولان گئیش خلق، جمعیتلر و واحد دین نماینده لری اولان "موغ"لارلا اعیان - اشرافلار، کیچیک شاهلیقلارین بؤیوکلری و کاهینلری آراسیندا اختلاف و مبارزه نی داها دا شدت لندیردی، اونلاری آستیاکین علیهینه عملی ایش گؤرمه گه قالدیردی. بو زامان

۱ - ماد تاریخی، ص ۳۶۰.

۲ - رئیس نیا، ج ۲، ص ۷۹۴ و ماد تاریخی، ص ۳۶۱ - ۳۵۹.

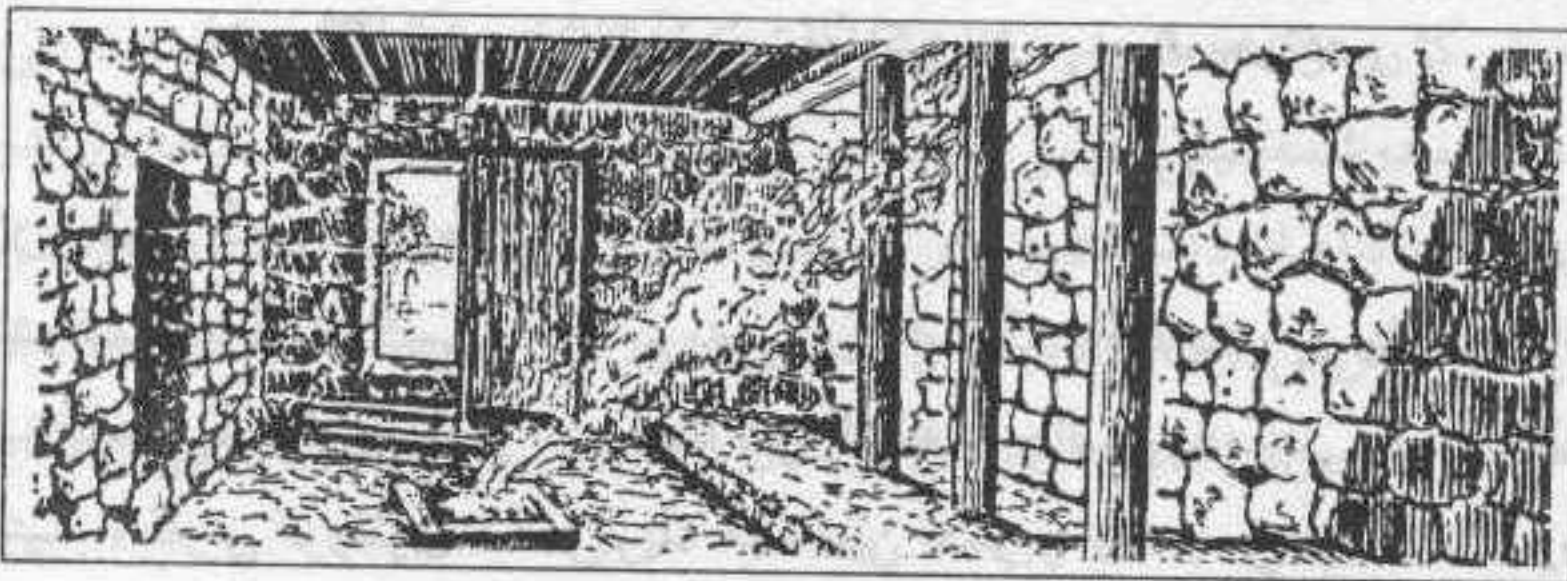
۳ - ماد تاریخی، ص ۳۸۵.

حکومتین پایتختنی "اٹکباتانا" (همدان) شهرینده بو مخالف اعیان - اشرافلارین ان نفوذلوسو و بویوگو و یوکسک مقام صاحابی اولانی "هاریپاگه - هاریپاگ" ایدی. ماد حکومتینه تابع اولان "پارس" میللی خودمختار دؤولتینین داخلینده کی اعیان - اشرافلارین ان نفوذلوسو و بویوگو پارس شاهینین اوغلو و آستیاکین قیز نوه سی "کوروش" ایدی. کوروشون آتاسی کبوجیه و یاکمبوجیه و اونون آتا - باباسی نسیلدن - نسيله بوگونکو فارس ایالتینده هم محلی حاکم، همده دینی رهبرایدیلر و تدریجله هم دینی، همده عمومی سیاسی رهبر و باشچی اولموشدولار. کبوجیه و اونون اوغلو کوروش دا، هاریپاگ و ماد اعیان - اشرافلاری کیمی، واحد زردوشت دینین رسمی دؤولت دینی اولماسیله مخالف ایدیلر.

ماد اعیان - اشرافلارینین ناراضیلیغینا سبب بیرده او اولاییلردی کی، آستیاک جهانگیرلیک، اولکه لری فتح ائدیپ اوزونه زورلا تابع ائتمک دئییل، اساساً داخلی اصلاحاتلا داها چوخ مشغول ایدی، بونا گؤرده، او دؤورون اکثر دؤولت لرینده اولدوغو کیمی، ماد اوردو باشچیلاری و اعیان - اشرافلار دؤیوش و محاربه لر ایسته ییردیلر تا، ثروت و مال دؤولت الدهه ائتسینلر و بونون اولمادیغی اوچون اونلار دؤولت و آستیاکدان ناراضی اولوردولار. □ □ □

□ "هاریپاگه - هاریپاگ" کیم ایدی؟

□ هاریپاگ ماد حکومتینین قدیم بویوک و نفوذلو اعیان - اشرافلاریندان بیر ایدی. هاریپاگ آستیاک ایله عایله وی قوهوم ایدی. هاریپاگ ایش بیلن، باجاریقلی، سیاستچی و جسارتلی شخص ایدی. بو سببلره گؤرده آستیاک هاریپاگی ماد اوردولارینین بویوگو، قوماندانی و باشچیسی ائتمیش ایدی. هاریپاگ ماد حکومتی و آستیاکین علییه توطئه ائدنلرین رهبری، باشچیسی و تشکیلاتچیسی ایدی. هاریپاگ حیس ائدیردی کی، "سپیتامه" آستیاکین جانشینی اولوب یئرینی توتسا، اونون اوزونون و اوزو کیمی اعیان - اشرافلارین و بویوک باشلارین نفوذو، مقامی، ملک لری و ثروت لرینه سون قویولا جاقدیر. مادی ن اکثر بویوک لری و اعیان - اشرافلاری بئله دوشونوردولر، بونا گؤرده اونلار هاریپاگین اطرافیندا توپلاناراق، گیزلی شکیلده، آستیاکین ضدینه توطئه دوزلدیردیلر.

تابع اولاراق، اونلارا خراج وثرمیش و ایلام دیلی اوللر اونلارین رسمی اداری دیلی اولموشدور. هئروودوتون یازدیغینا گؤره، پارسلار اوتوراق و کۆچه‌ری یاشایان اون طایفادان عبارت ایمیشلر. دوکتور ض. صدر بو باره‌ده هئروودوتون دیلیندن بئله یازیر:

«هخامنش شاهلاری، موغلار کیمی، اسکی کۆچه‌ری ائل خاصیتلرینه اساساً، توتدوقلاری اولکه‌لرین باش کندلری آراسیندا (شوش - همدان - باییل و هردن سارد) یایلاق و قیشلاق ائدردیله. پارسلار مادلارین عکسینه اولاراق، حتی شهرنشین لیک مرحله‌سینه‌ده چاتمامیشدیله و پارسلارین اون ائللیندن آلتیسی کنده و دؤردو کۆچه‌ری قالمیشدیله. (هئروودوت)»^۱

بو پارس طایفالارینین ان اؤنملیسی و نفوذلوسو "پارساقلار" ایدیله. پارساقلارین خانواده باشچیسى "هخامنیش" ایمیش. هخامنیشین نسلى سونرالار، پارسلارین یئرلى حاکملری و بؤیوک باشلاری اولاراق، مختلف دؤولتلر و آخیردا ماد حکومتینه تابع اولموشلار. آستیاک زامانیندا پارسلارین بؤیوگو، یا خود شاهى "ایکینجى کمبوجیه" ایدی. ایکینجى کمبوجیه اؤز آتا - بابارى کیمی هم پارس ائللرینین سیاسى باشچى سى، رئیسى، همده دینی رهبرى ایدی. ایکینجى کمبوجیه آستیاکین ایکینجى قیزی "ماندانا" ایله ائولنمیش ایدی. بو ائولنمک حاقیندا قدیم تاریخچیلر اولدوقجا قریبه و انایین افسانه‌لر اویدورموشلار، لاکین تامامیله معلوم دور کی، بئله ائولنمک‌لر او دؤورلرده دؤولتلر آراسى معمولی ایشلردن بیرى اولموشدور. بو ائولنمک‌له بیر طرفدن پارس شاهلاری، تابع اولدوقلاری مرکزی ماد حکومتینه، سارایا و شاهایا یاخین اولماق و آرخاسى محکم اولماق ایسته‌میش، آستیاک ایسه بو واسطه‌ایله پارسلاردان خاطر جمع اولماق فیکرینده اولماق ایسته‌میشدیر.

کوروش همین ماندانا و ایکینجى کمبوجیه‌نین اوغلو ایدی، یعنی آستیاکین قیز نوه‌سى ایدی. کوروش پارسلارین داخیلینده دوغولوب، بؤیوموش و بیر مدّت آناسیله بیرلیکده و یا آنجاق اؤزو تکلیکده باباسینین یانیندا - ائکباتان (همدان) شهرینده، ماد ساراییندا یاشامیش و شبهه‌سیز ماد درباریندا اولان دسته بندلیکلر و گئدن مبارزه‌لرله یاخیندان تانیش اولموشدور. بونا گؤره‌ده آستیاکلا مخالف اولان، اونا قارشى مبارزه آپاران ماد اعیان - اشرافلاری و اونلارین قاباقدا گئدنی و رهبرى "هارپاگ" ی تانییر و فیکیرینی بیلیردی. کوروش همداندا "سپتامه" نین جانشین و آستیاکین ولیعهدی تعیین اولماسینی گؤرودوکده، طبیعى ذکاوتیله، گله‌جک آغالیغینین پارسلارین همده دینی رهبرى اولاجاغینین خطرله دوشمه‌سینی حیس ائتمیشدیر. نسبتاً اوزون مدّت بیر محیطده اولدوقلاری اوچون، شبهه‌سیز، ماد اعیان - اشرافلاری، او جمله‌دن "هارپاگ" ایلك گنجلیک دؤوروندن کوروشا تأثیر ائتمیش، اؤز فیکرینی اونا آشیلامیش و بیلدیرمیشدیر کی، "سپتامه" سلطنت خانواده‌سیندن اولمادیغی حالدا، جانشین، ولیعهد تعیین اولموشدور، حالبوکی، آستیاکین نوه‌سى اولان کوروش

وار و هر جهتدن بو ایشه - شاهلیغا لایق و یارارلیدیر. "کوروش" ائکباتانا "دا اولدوغو زامانلار، تاریخچیلرین یازدیغینا گؤره، ماد حکومتینین خیرینه و شبهه سیز باباسینین اجازه سیله، بیر سیرا دؤیوشلرده شرکت ائتمیشدیر، بونا گؤره ده ماد اوردولاری باشچیلارینین اؤزلریله یاخیندان، ائله جه ده اونلارین سیاسی فیکرلری، دوشونجه لری و آستیاکا قارشى مقصدلریله تانیش ایتمیش. شاید کوروش کیچیک گنجلیک دؤورلرینده دفعه لرله پارسدان ائکباتانایا، باباسینین یانینا گلیمیش و بیر مدّت قالدیقدا سونرا آتاسینین یانینا قایتمیشدیر.

کوروش ماد ساراییندا الده ائتدیگی دوستلار، تانیشلار، فیکیرداشلار و تانیش اولدوغو فیکرلرله و چوخ احتمال "هارپاگ" لا معین قرارلار گلدیکن سونرا اونونلا گیزلی علاقه ساخلایارق، سون دفعه آتاسینین یانینا - پارسا دؤنور. آستیاک بو دفعه اولجه نوه سینه آتاسینین یانینا دؤنمه گه اجازه وئرمک ایسته مه ییر، لاکین اونون ایناندیغی موغلارین بیر عدّه سی آستیاکا مصلحت گؤرورلرکی، نوه سی کوروشا گئتمک اجازه سی وئرسین. سونرالار آستیاک باشا دوشورکی، همین بو موغلار کوروشلا ال بیر و اونون طرفدارى و ماد حکومتینه دشمن ایتمیشلر. بونا گؤره ده م.ق. ۵۵۰ - نجی ایلده همدان یاخینلیغیندا کوروشلا دؤیوشده مغلوب اولوب همدانا گلن آستیاک هامان موغلاری اؤلدوردو.

کوروشون بو سون دفعه پارسا دؤنمه سی م.ق. ۵۵۸ - نجی باش وئرمیش و او پارسا چاتجاق آتاسی کمبوجیه نین یئرینده پارس شاهى اولور. هرودوت، قزئنفون، کئتسیاس و باشقا قدیم یونان تاریخچیلری کوروشون اوشاقلیغی، ائکباتانادا باباسینین یانیندا اولماسی و پارسا قایتماسی باره ده چوخلو قریبه افسانه لر اویدورموش و یا پارسلار طرفیندن اویدورولموش افسانه لری نقل ائتمیشلرکی، هئچ بیر یسینین اساسلی تاریخی اهمیتی یوخنور.

بورایا قدر دئدیکلریمیزدن تقریباً گؤرونورکی، کوروش ایلک اوللر پارسدان باباسینین یانینا، ائکباتانایا گله نه قدر ماد حکومتی و باباسی آستیاک علیه نه هئچ بیر پیس فیکیر و نیتی اولمامیشدیر، لاکین بیر مدّت همداندا، سارایدا باباسینین یانیندا یاشادیقدا، حتی ماد حکومتینین خیرینه بعضی محاربه لرده شرکت ائدن زامانلاردا آستیاکین مخالفلری اولان اعیان - اشرفلار، بؤیوک دؤولت باشچیلاری، رئیس لری، اوردو باشچیلاری، دینی رهبرلر، کاهینلر، زردوشت دینی موغلاری و سایره ایله گؤروشوب، یاخیندان تانیش اولموش و اونلارلا معین قرارلار قویاندان سونرا پارسا قایتمیش و قاییدارکن ماد حکومتی - اؤز باباسی آستیاک علیه نه اقدام ائتمه گی قرارا گلیمیشدیر. اؤز وطنینه قاییدان کوروش، پارس اعیانلارینی توپلایارق، ماد حکومتی علیه نه، اؤز باباسی آستیاکا قارشى توطئه یاراتماغا باشلاییر و عینی زاماندا هارپاک و شاید باشقا ماد اعیان - اشرفلاری و باشچیلاری واسطه سیله ائکباتانادا، ماد ساراییندا گئدن حادثه لردن خبردار اولور و ایشلرینی اونونلا اویغونلاشدیریر. شبهه سیز پارس حاکم دایره لری و باشچیلاری اؤزلری ده عمومی حاکمیت

فیکرینده اولموشلار، آنجاق ماد سارایینداکی اختلافلار اونلاری بو ایشه داها آرتیق تحریک ائدیجی جراتلندیرمیشدیر.

هئروودوت بو زامانلار هارپاگین کورووشا مخفی شکیلده گؤندردیگی بیر مکتوبو قیده آلمیشدیر. بو مکتوبون اول قسمتلی هئروودوتون ائشیتدیگی افسانه لرین محصولو اولسادا، (هئروودوت بو حادثه لردن یوز ایل سونرا یاشامیشدیر.) اونون سون قسمتلی، کورووشون همداندا اولدوغو ایللر هارپاگ ایله یاخیندان تانیس و سیرداش اولماسی و معین قرارلار قویماسینی نظره آلدیقد، ایناندیریجی و طبیعی دیر. هئروودوتون یازدیغینا اساساً هارپاگین کورووشا گؤندردیگی مکتوبون سون قسمتلی بئله دیر:

«اگر منه اعتماد ائتسن، آستیاکین حکمران اولدوغو بوتون مملکتلره شاه اولاجاقسان پارسلاری قیاما قالدیریپ، مادلارین دؤیوشونه گتیر. اگر آستیاک منی اوردو باشچیسی ائتسه، ایش سنین ایسته دیگین کیمی اولاجاقدیر و اگر آیری بیر ماد اهلیندن بو ایشه قویسا، فرق ائتمز، اونا گؤره کی، ماد نجیبلی هامیدان تئز اوندان (آستیاکدان. م) اؤز دؤندره جک و سنینله بیرلیکده اونو (آستیاکی. م) تختدن آشاغی سالاجاقلار. بورادا بوتون حاضرلیق ایشلری گؤرولدوگو اوچون، اقدام ائت، تئز، لاپ تئز»^۱.

هارپاگ نه قدر حیله گر و احتیاطلی بیر اعیان ایدیه، او قدرده زیرک و اولچولموش ایش گؤرن ایدی. تاریخی قایناقلار نشان و ثریر کی، هارپاگ آستیاکی بیخانا قدر اونون توطئه سی و کورووشلا علاقه سی آستیاکا بللی اولمامیشدیر. بو ایشین بیر سببی ده هارپاگین نهایت درجه ده احتیاط کارلیغی ایدی. ائله بونا گؤره ده هئروودوتون یازدیغینا اساساً، هارپاگ بو مکتوبو بیر دووشانین قارنینا تیکیپ، ظاهرده اوچی اولان بیر نفرین قیلیغیندا کورووشا گؤندرمیشدیر.^۲ چوخ احتمال هارپاگ بو مکتوبو ایلام دیلینده یازیب گؤندرمیشدیر.

هارپاگ کورووشو عمل، ایش و اقداما تحریک ائتمکله برابر، بیر طرفدن ماد حکومتین ترکیبینه داخل اولموش «هئرکانیلر»، «پارت» لار و سایره خلقلرین باشچیلارینی ماد حکومتینه قارشى تبلیغ ائدیپ حاضرلا ییر. دیگر طرفدن بعضی محکم اولمایان دربارداکی «موغ» لاری اؤزوايله موافق و فیکیرداش ائدیردی. «موغ» لار، اجتماعی موقعلرینه گؤره، همیشه خلق طرفینده قالا بیلمزديلر.

آستیاک کورووشون ماد حکومتی علیهینه دؤیوشه حاضرلاشماسیندان خبردار اولوب، اونو اؤز یانینا ائکباتانایا چاغیریر. لاکین کورووش، ماد اعیان - اشرافلارینا گوه نرک، آستیاکا محاربه اعلان ائتدی. هارپاگ بوندان اول ماد اوردولارینین کوماندانی تعیین اولموشدو. کورووشون آچیق جوابی آستیاکلا کورووش آراسیندا محاربه نی قطعی ائتدی.

۱ - پیرنیا، ج ۱، ص ۳۳۸.

۲ - ماد تاریخی، ص ۶۰۸.

آستیاک مختلف یئرلر، مرزلر و حربی قالالاردان اوردولاری مرکزہ چاغیردی و بؤیوک اوردوایله کوروشا قارشى هجوم کئچدی. اوردولارین ایلک گؤروشو، احتمال، بوگونکو اصفهانین جنوبلاریندا باش وئردی. ماد اوردولاری غلبه چالاراق، پارسلاری، اونلارین باش کندی اولان "پارساقاد" شهرینه قدر، تعقیب ائتدیلر.

پارساقادا یاخین بیر یئرده گئنه ده دؤیوش اولدو، بو دفعه ده آستیاک غلبه چالدى. پارسلارین دورومو او قدر آغیر و گئری چکیلمله لری او قدر تله سیک، انتظام سیز و قاچماق کیمی ایدی کی، بونو گؤرن پارس قادینلاری، لوت اولان حالدا، قاچانلارین قاباغینا چیخاراق، تشرله سوروشوردولار: قاچیب آنالار و آروادلارینیزین قارنینا گیرمک ایسته ییرسینیز می؟^۱

"پارساقاد" حصاری یاخینلیغیندا باش وئرمیش محاربه اوزانیر، گاه بو، گاه ایسه او بیرى طرف غلبه چالیردی، لاکین پارسلارین آغیر وضعیتده اولماسینا باخمییاراق، کوروش غلبه چالیر، آنجا ق بو غلبه نین علتی تاریخده قید اولونمامیشدیر و شبهه سیز باشدا هارپاگ اولماقلا ماد اعیان - اشرافلارینین خیانتی و آرخادان خنجر وورماسی نتیجه سینده اولموشدور. هارپاگین خیانتی و اولدن حاضرلادیغی اوچون، ماد حکومتینه تابع اولان "هئراکانی" لر و "پارت" لار دا کوروشون اوردولارینا قوشولدولار. بو محاربه م.ق. ۵۵۳ - نجو ایلده باش وئرمیشدیر.

ماد مرزلرینین بوشالماسیندان استفاده ائدن بابیل شاهى "نبونید" ماد سرحدلرینه هجوم ائدیپ، ماد - آسوری محاربه لریندن برى مادلارین الینده اولان، بابیل اهالیسینین مقدس شهری "حرران" ی توتدو. بئله نظره گلیر کی، بابیل شاهى "نبونید" اولدن کوروش و شایدده هارپاگ و یا بعضی ماد اعیان - اشرافلاری ایله مربوط اولوب، اونلارین واسطه سیله کوروشون فیکرلریندن خبردار اولموش و احتمال معین آنلاشمایا گؤره اولدن حاضرلاشمیش و ماد سرحدلری بوشالماق هامان "حرران" شهرینی توتماق اوچون اورایا هجوم ائتمیشدیر. ر.قیرشمن بو باره ده یازیر: «لاکین کوروش ائکباتان دان قاییدیپ، آستیاکا قارشى قالخاندا، بابیل شاهى "نبونید"، کوروشلا آنلاشاراق "حرران" ی دوباره توتور».^۲

ماد - پارس محاربه لرینین ایکنیجی دؤورو ایکی ایل داوام ائتدی و نتیجه بللی اولمادی، گاه بو، گاه ایسه او طرف موفقیّت الدهه ائدیردی. نهایت سون و حل ائدیجی محاربه م.ق. ۵۵۰ - نجی ایلده باشلاندى. محاربه نین گرگین یئرینده ماد اوردولارینین قوماندانی اولان هارپاگ، آرخادان خنجر ووراراق، ماد اوردولارینی محاربه دن کنارلادی، هئراکانیلر و پارتلار، هارپاگین توطئه سی و قبلی حاضرلاماسی ایله، ماد اوردولاریندان آیریلاراق پارسلارین طرفینه کئچدیلر. آستیاک مجبوری حالدا ائکباتان شهرینه قاییدیپ، بوتون شهر اهالیسینی سلاحلاندیراراق سفربر ائتدی و ائکباتان

۱ - ماد تاریخی، ص ۶۰۹.

۲ - ر.قیرشمن، ص ۱۳۳.

حصارینین خارجینده پارس اوردولاری ایله سون دویوشه گیردی. بو دویوشده یشنه ده هارپاگین خیانتی اوز ایشینی گوردو. آستیاک مغلوب اولراق قاچیب شهرده گیزلندی. پارسلار ائکباتانی توتوب تالادیلار.

نبونید اوز لؤوحه سینده گؤسته ریر کی، پارسلار ائکباتانی تالاییب بوتون ثروتینی، بیر قسمت اهالی ایله بیرلیکده اسیر کیمی "پاسارقاد" آپاردیلار. دئمک، پارسلار، حاکمیتی اله آلماق هامان، عصرلردن بری آسوری شاهلارینین یاراتدیقلاری و مادلار دؤورونده اونودولموش جنایتلری بیر داها ماد خلقینین باشینا گتیرمه گه باشلادیلار.

بوتون بونلار اونو نشان وئریر کی، مادلار و اونلارین رهبری آستیاک بؤیوک جسارت، ایگیتلیک و وطن پرورلیکله پارسلار قارشى دویوشموش مرکزی ماد خلقینین استقلاللی و میللی شرافتیندن آخرا قدر مدافعه ائتمیشلر. لاکین داخلی خیانت، ماد اعیان - اشرافلارینین آرخادان خنجر وورماسی، بیگانه لره خدمت ائتمه سی حاکمیتین مادلارین الیندن چیخیب پارسلارین الینه کئچمه سینه سبب اولموشدور.

تاریخین آتاسی هئروودوت ماد خلقینین قهرمانجاسینا پارس اشغالچیلارینا قارشى دویوشمه لرینی بئله تصویر ائتمیشدیر: پارسلار ایله میدیالیلارین آراسیندا اولان محاربه لرده بوتون میدیا میللتی، حتی قوجا کیشیلرده اشتراک ائدیپ، بؤیوک شجاعت لر گؤستریمیشلر.^۱

ائکباتان حصاری کناریندا مغلوب اولاندان سونرا آستیاک شهرده گیزلنمیشدی. شهری اشغال ائدن کوروش آستیاکی آختاریرسادا، تاپا بیلیمیر. گؤرون دوگو کیمی خلق اونو گیزلتمیش ایدی. کوروش امر ائدیر کی، آستیاکین بؤیوک قیزی، اوز خالاسی "آمی تیدانی" و اونون اری، موغلارین بؤیوگو، "سپیئامه" نی و اونلارین اوغلانلاری "سپیئامک" و "مهابزن" ی توتوب ایشکنجه ائتسیلر. بونو ائشیدن آستیاک، اونلاری ایشکنجه دن قورتارماق اوچون، اوزونو تسلیم ائتدی.

هئروودوتون یازدیغینا گؤره، آستیاک توتولاندان سونرا، هارپاگ اونونلا قارشىلاشمیش و اونلارین آراسیندا تاریخی بیر دانیشیق باش وئرمیشدیر. هئروودوتون نقل ائتدیگی بو دانیشیق لاردادا افسانه لردن گلن مسئله لر آز دئییلدیر. بو جهتلری نظره آلماساق، دانیشیقین سون قسمت لری هم اینان دیرجی، هم آستیاکین شخصیتینین بؤیوکلوگو و یوکسک لیگینی، همده هارپاگین اوز خلقی و وطنینه خیانتینی آچیق و آیدین شکیلده گؤسته ریر. بو قارشىلاشمانین سون قسمت لری بئله دیر:

«... هارپاگ: اوگون کی، منی قوناق چاغیردین ... پیس گون ایدی. (افسانه یه گؤره کوروش اوشاق اولارکن، آستیاکین امریله، هارپاگ کوروشو اولدورمه لی ایدی. لاکین هارپاگ آستیاکین امرینه عمل ائتمه یه رک، کوروشو اولدورمور. بو ایشی بیلپب آجیق لاندان آستیاک هارپاگین کیچیک اوغلونون باشینی کس دیریب، اتیندن یشمک دوزلتدیریر و قوناقلیقدا اونو هارپاگا یشدیردیر. هارپاگ

اؤز اوغلونون اتیندن اولان خۆره گی یئیندن سونرا، اوغلونون باشی و اللرینی تاباقدا اونون قاباغینا قویورلار. هارپاگ هر زادی باشا دوشور... لاکین اوگون بئله بیر گونون مقابلینده کی، سن بؤیوک شاه مقامیندان بنده لیک حالینا تنزل ائتمیشسن، هئچ دیر.

آستیاک هارپاگا باخاراق، دئدی:

- معلوم اولور کی، سنین بو ایشده الین اولموشدور؟!

هارپاگ جواب وئردی:

- بلی! و بوتون حادثه لری اونا سؤیله دی. ائله کی هارپاگین سؤزلری قورتاردی، آستیاک اونا دئدی:

- هارپاگ! سن چوخ آخماق و وجدانسیزسان. آخماقسان اونا گۆره کی، ایشلری سن گۆرموشسن، آما باشقاسی اوچون و او قدر عرضه ن یوخایدی کی، تاج و تختی اوزون یییه له نه سن. وجدانسیزسان اونا گۆره کی، شخصی غرض و انتقام آماق خاطرینه راضی اولموشسان کی، اؤز میللتیوی پارسلارا ال آلتی، قول و تابع ائده سن. اگر بیر باشقاسینین منیم یثریمده اولماسی لازم ایدیه، ائتدیگین بو ایشی باشقا ماد اهلیندن اولان شخص اوچون ائدیردین. ایندی مادلار، هئچ بیر تقصیرلری اولمادیقلاری حالدا، قول اولورلار، کئچمیشده مادلارین قولو اولان ایرانلیلار اونلارین اوزه رینده آغالیق ائده جکلر.^۱

بوتون بونلار آیدین نشان وئریر کی، ماد حاکم دایره لرینده، کوروش خانواده سینده اولدوغو کیمی، اولدوقجا گوجلو و شعورلو بیر میللی حیس اولموش و او زامانا قدر یوروتدوکلری سیاست و گۆردوکلری ایشلرین هامیسی همین میللی هدفه خدمت ائتمک اوچون اولموشدور، آنجاق آستیاک و ماد حاکمه هیأتینده باشقا میللتلره ضدّ و دشمن چیلیک فیکیرلری، اونلارا یوخاریدان باخماق، اونلاری اؤز میللتینده حل ائتمک فیکیرلری ایدا یوخایدی.

تاریخی منبعلر گۆسته ریر کی، کوروش اؤز باباسی آستیاک کی اؤلدورمه دی، بلکه اونو بو گونکو گرگانا تبعید ائتدی، یعنی اورانین والیسی کیمی اونو اورایا گۆندردی. لاکین کوروش "سپیئامه" نی اؤلدوردو و اونون آروادی، آستیاکین بؤیوک قیزی، اؤز خالاسی و یاشجا اؤزوندن خیلی بؤیوک اولان "آمی تیدا" ایله ائولندی. بو ائولنمه چوخ قباقلاردان پارس و ماد اعیان - اشرافلاری، او جمله دن، شبهه سیز، هارپاگ طرفیندن فیکیرله شیب پالانلاشدیریلیمیش سیاسی هدف اوچون اولموش بیر ایشایدی. بو ائولنمه نین، او زامانکی قایدا - قانون و عادت - عنعنه لره گۆره ده رین سیاسی معناسی و اهمیتی وارایدی. کوروش بو ایشیله گله جک یکی اوزلولوک نقشه لرینه زمینه حاضرلایردی. بو نقشه لرین هامیسی دا شبهه سیز پارس و ماد ساتقین اعیان - اشرافلاری طرفیندن جیزیلمیشدی. او زامان ماد توپلومو قایدا - قانونلارینا گۆره، شاهین قیزین اوغلو و یا دامادی

۱ - فریدون ابراهیمی، ص ۲۵ و اوغوز سلطنتی، ص ۲۶۵ و تاریخ هنرودوت، ص ۱۰۳.

شاھىن جانىشىنى - وليعهدى اولوب، اونون يۈرىندە اوتورا بىلردى، بونا گۈرەدە آستياك قىزى "آمى تىدا"نى "سپىتامە"يە وئرمىشىدى. "سپىتامە"نى اولدورمىكلە، كۈرۈش ماد تاج و تاختىنىن، آستياك طرفىندىن تەيىن اولونموش قانونى جانىشىنى - وليعهدىنى ارادان گۈتۈرۈپ، اونون آروادىنى، آستياكىن قىزىنى آلماقلا ھم آستياكىن قىز نەۋەسى، ھمدە اونون كۈرەكنى اولدوو بونولادا كۈرۈش اۋزونو، او زامانكى قايدا - قانونلار اساساً، ماد تاج - تاختىنىن رقىب سىز وارنى ائتىدى. "سپىتامە"نى اولدورمىكلە كۈرۈش عىنى زاماندا ھم ماد، ھمدە پارس كاھىنلىرى و اعيان - اشرافلارنى اۋزوندىن تامامىلە راضى سالىدى. يوخارىدا دئىدىگىمىز كىمى، بوتون بو نقشەلىرى جىزىپ جورلەمىكە شېھە سىز ماد و قىسماً پارس اعيان - اشرافلارنىن رولو و دخالتى اولموشدور، اۋزودە چوخ اوللردىن دوشونولوب جىزىلمىش نقشە و ايشايدى.

كۈرۈش ائىكباتانايىلە مغلوب اولموش بىر دۋولتىن باش كىندى كىمى رفتار ائتىدى، اورانى غارت ائدىپ تالادى و بۈيۈك عدەنى توتوب قول كىمى "پاسارقاد"ا آپاردى و ماد اولكەسىنە خراج تەيىن ائتىدى، لاكىن بوتون بونلار باخميياراق سياستمدار كۈرۈش، شېھە سىز پارس اعيانلارنىن مصلحتى و تاپشيريغى ايلە، ظاھىرە مادلارلا فتح اولونموش بىر اولكە كىمى رفتار ائدە بىلمزدى، سياست و گلە جىكە گۈرۈلە جىك ايشلر بو ايشى ايجاب ائتمىردى. كۈرۈش يالنىز ماد اعيان - اشرافلارنىن اۋز خىلقلىرى و دۋولتلىرىنە خىانتلىرى و اونا - كۈرۈشا كىمىكلە مادلارلا غلبە چالمىشىدى، بونا گۈرەدە اونلارى - ماد اعيان اشرافلارنىن درحال و مستقىم شكىلدە ازە بىلمزدى و عكسىنە تازا قايدا - قانونلارى مادلارلا بىر نۆۋە بارىشماق شكىلىندە، ايشداشلىق فورماسىندا اولمالى ايدى.

ماد اعيان - اشرافلارنىن كۈرۈشا كىمىك ائتمىكدن مەيىن ھىدف و شىخسى منفعەت نظرلى وارايدى. ماد اعيان - اشرافلارى اولمادان كۈرۈش مادلارلا غلبە چالا بىلمز و غلبەدن سونرا مادلارى و اونلارنىن اولكەلىرىنى اداره ائدە بىلمزدى. ايكى اوزلو و حىلە گرانه بىر سياست و ايش لازم ايدى. ائلە بىر سياست و ايش كى، ھم مركزى ماد اولكەسىنى پارسلارنىن مستىلكەسى ائتسىن، ھمدە پول و مقام دوشگونو اولان خايىن ماد اعيان - اشرافلارى راضى قالىپ باش اگسىنلر و بوندان سونرا تايە اولوب، اونون امرلىرىنى اجرا ائتسىنلر و ماد خلقىنى تايە حالدا ساخلاماقدا، ازىب استىمار ائتمىكە پارسلارلار ياردىمچى و عامىل اولسونلار.

بئلە بىر حىلە گرانه سياست و ايشىن مقدمەسىنى كۈرۈش "ائىكباتان" شىرىنە وارد اولان زامان، اولدىن جىزىلمىش نقشە اوزرە، ماد اعيانلارنىن كۆمگى ايلە "سپىتامە"نى اولدورمىك و "آمى تىدا"نى آلماقلا حاضىرلامىشىدى. كۈرۈش ماد حكومتىنى لغو ائتمەدى، ساتقىن ماد اعيان - اشرافلارى ايلە بو ايشە احتىياجدا يوخايدى. شىخسى مقام و منفعەتلىرىنى وطنلىرى و خىلقلىرىندە يوكسىك توتان ماد اعيان - اشرافلارى بو ايشى عملدە اجرا ائدر و پارس كۆلەلىگىنىن زنجىرلىرىنى ھم اۋز بويونلارى، ھمدە خىلقلىرىنى بويىنودا مىكم لىندىر دىلر. آزادلىق، استىقلال و اۋز آياغى اوستوندە دورماق اونلار اوچون مقام و ثروتدن عبارت ايدى.

بوتون بو سببلره گۆره کوروش گویا ظاهرده مادلارلا باریشدی، ماد اعیان - اشرافلارینا گذشت ائتدی، اونلارلا لطف و مرحمت ائله دی و اۆزونو هم پارسلا، همده مادلارین شاهي اعلان ائتدی، اۆزونو "پارس شاهي" عوضینه "پارس - ماد شاهي" آدلانديردي. ماد اعیان - اشرافلاری ماد اولکه سینی، نئجه کی اولدن آرزولاییردی، اۆز الیرینه کئچیرتدی، اونلار یاد الیه بو ایشه تحکیم اولدولار. ماد اعیان - اشرافلاری اصیل استقلاللارینی، وطنلرینین استقلالینی بیگانه نین وئردیگی ظاهری و موقتی مقام، نؤکرلیک و پولاساتدی. ماد اعیان - اشرافلاری وطنلری و خلقلرینین استقلالینی ساتماق، الدن وئرمک مقابلینده کوروشا "پارس شاهي" عوضینه "پارس - ماد شاهي" دئییلدی. حتی سونرالار داریوش زامانیندا، پارسلا تابع اولان باشقا مستملکه اولکه لر مقابلینده، "پارس - ماد حکومتی" دئییلیر و ماد اعیانلارینین آدلاری پارس اعیانلاری سیراسیندا چکیلیردی، لاکین او قدر کئچمه دی کی، کوروش، فتح ائتدیگی تابع اولکه لر کیمی، مادلارادا "ساتراپ" (حاکم) تعیین ائده رک ماد اولکه سینی ده رسمی و آچیق بیر شکیلده مستملکه لر سیراسینا کئچیرتدی.

ماد اولکه سنین ایلک ساتراپی، کوروشون اوردو باشچیلاریندان اولان "اویبار" اولموشدور. کوروش مادلارلا ائتدیگی بو رفتاری، "بابیلی" آلانندان سونرا، اورانین باره سینده ده عمل ائتدی.

بئله لیکله آستیاک زامانی ماد درباریندا بیر - بیرله مبارزه ائدن ایکی قوه دن بیر، ماد اعیان - اشرافلاری غلبه چالیدی و اونون نتیجه سینده ماد سلطنتی و حکومتی دئوریلیب آرادان گئتدی، شاه آستیاک سورگون اولدو و مادلارین استقلاللی طرفدارلی اولان "موغ"لارین نماینده سی و باشچیسی "سپیتامه" اولدورلدو. لاکین مادیین استقلاللی طرفدارلی اولان بو بؤیوک قوه و گئئیش خلق آرادان گئتمه دی و اۆز مبارزه سینه داوام ائتدی. سونرا بو باره ده دانیشاجاییق.

کوروشون همیشه کی سیاستی فتح ائتدیگی اولکه لرین اعیان - اشرافلاری، بؤیوک و نفوذلو شخصیتلرینی اۆز طرفینه جلب ائتمکله او اولکه نی پارسلا تابع ائتمک و بو حالدا ساخلاما قایدی. داها سونرالار کوروش بو اعیان - اشرافلارین باش اگیب نؤکر اولانلاریندان، اۆز وطنی و ائلینی ساتماغا حاضر اولانلاریندان استفاده ائدر، ائتمه یلرینی قیراقلاییب، کنار قویار، وطنپرور، ائل سئور عنادجیلارینی ایسه مرموز شکیلده آرادان آپارار، آجیندا اولدوردی. حتی کوروش مغلوب ائتدیگی شاهلاری دا اولدورمزدی، نئجه کی، آستیاکی، ظاهرده، محترمانه "هئرکانه"یه (بوگونکو گرگان) حاکم گؤندریدی، یعنی اونو مرکزدن، سیاست اوجاغیندان اوزاقلاشدیردی، سورگون ائتدی، لاکین او قدر کئچمه دی کی، مادیین ساتراپی اولموش "اویبار"ین نقشه سی و تحریکی ایله "یئتساک" آدلی بیر خاجه، بیر ائو قوللوقچوسو، آستیاکی، قیزی "آمی تیدانی" گؤرمگه گئیرمک باهانا سیه، او قوجانی اوجسوز - بوجاقسوز قورو، قوم شهرینین شرقی و جنوب شرقینده کی دوز چؤللرینده بوراخیب قاجدی و او یاشلی کیشی اورادا سوسوزلوقدان آجیندان اولدو و قورد قوشون خوره گی اولدو.

آیا کوروش طرفیندن مادلار اوزه رینده حاکم و ساتراپ قویولموش "اویبار" بو ایشی کوروشون

امرى، گۆستەرىشى، اجازە و اشارەسى اولمادان ائتمەگە قادرايدى مى؟ آيا آستياك، سونرا گۆرەجگىمىز "لیدی" شاھى كىمى، كۈرۈشا تابەع اولوب، بلى دئىيىب باش اگسەيدى، قوجالىقدا او فاجعە اونون باشىنا گلردى مى؟ اگر آستياك، آزی سوسسايدى، عۆمرونون آخىرىنا قدر ساكت، آرام و آسودە ياشايا بيلردى، آخى او هم دە كۈرۈشون باباسى ايدى و اونون قوجاغىندا بۆيۈمۈشودۇ. آنجاق، گۆرۈندۈگو كىمى، آستياك ساتىلمايمىش، وطنى و خلقىنە خىانت ائتمەيمىش، پارسىلار بلى دئىيىب تابەع اولمايمىشدير و عۆمرونون سونونا قدر ماد خلقىنەن آزادلىغى بارەدە دۈشۈنۈپ چاللىشىدىغى اوچون، او ياشدا او فاجعەلى شكىلدە اۆلدۈرۈلمۈشودۇر.

گۆستردىك كى، "سپىتامە" كۈرۈشون امرىلە اۆلدۈرۈلدۇ. زردوشتىلرەن دىنى عقىدەلرەنە گۆرە "اسپىنداتە" (شېھەسىز ھامان "سپىتامە" دىر) بىر مبارزايمىش كى، زردوشت دىنىنەن اۆللەرىندە، فاجعەلى شكىلدە، زردوشت دىنىنەن يولوندا اۆلدۈرۈلمۈشودۇر. زردوشت دىنىنەن اينانانلار "اسپىنداتە" نى گلەجگى نجات و ئرنلرەن قاباقدا گئدى و يا اۆز اصطلاحلارەلە دئىك "شوشىنت" يىلرلر. زردوشتلرەن عقىدەسىنەجە "اسپىنداتە" نىن آدى دونىادا عدالتىن حەكم فرما اولماسى بارەدە كى خلق آرزولارەنەن مظهرى دىر. سونرالار پارس حاكىمىتى عليھىنە عصيان قالدىران "بەردىيە" و يا "گوماتا" ھەمىن سپىتامەنىن - "اسپىنداتە" نىن اوغلو ايمىش. بو بارەدە سونرا گئىش دانىشاجايىق.

ھارپاگ نە اولدۇ؟

ھارپاگ اۆز خلقىنە خىانت ائتدى. شەخسى غرض، پول، ثروت، جاھ و جلال، مقام خاطرەنە او اۆز خلقىنەن استقلالىنى يادلار ساتدى. شېھەسىز او اۆز كۆكونو بالتالادىقدا، مەئىن آرزو و ھەفلرە مالكايدى. آستياك ھارپاگلا سون گۆرۈشۈندە ھەر سۆزو اونا دئدى، لاكىن شېھەسىز، ھارپاگ ھلە آرزولارەنە او مود باغلايىردى، كۈرۈشۈشۈن نلرايسە او مۇردۇ. آيا ھارپاگ آرزولادىقلارەنە كۈرۈشۈشۈن آلدى مى؟ ايسە دىگىنە چاتدى مى؟

كۈرۈش سياستى ياخشى بىلن بىر شەخس ايدى. او ماد اعيان - اشرافلارەنەن كۆمگىلە ماد اۆلكەسىنە مەسلۇت اولاندان سونرا، بو اعيانلارەنەن آتمادى، عەكسىنە اونلاردان سونراكى ھەفلرەنەن اجراسىندا استفادە ائتدى. كۈرۈش ماد اعيان - اشرافلارەنەن بەغىيسىنى ماد اۆلكەسى و حتى پارسدا بۆيۈك دۆولتى ايشلرە مەنسۇب ائتدى. ھارپاگ ايسە كۈرۈشون بۆيۈك سەردارلارەنەن بىرى اولدۇ و كۈرۈشا بىر سىرا فتحلر ائتدى، او جەملەدن كىچىك آسيادا (بۈگۈنكى تۈركىيە) "يونىيە" نى فتح ائتدى و سونرا يەنەدە كىچىك آسيادا كۈرۈش طرفىندەن "لیدی" اۆلكەسىنەن والى و حاكىمى اولدۇ.

نە اوچون ھارپاگ "لیدی" والىلىگىنى قبول ائتدى؟ احتمال و ئرمەك اولار كى، بو ايشىن بىر مىللى جەھتى و سەببى اولمۈشودۇر. بىلدىگىمىز كىمى، ايشغوزلارەنەن شاھى "مادى" آسورى شاھى اسرحدونون مەصلحتى و ايشغوز حەكۈمەتىنەن سياستى اوزرە "لیدی" شاھى "آليات" ياردىما گئدىب و او حەكۈمەتى "كىمىثلر" نەن ھەجوموندان نجات و ئرمىشدير. بو ايشغوزلار آلياتا كەمەكەن سونرا، مەئىن امەك حەقىلە اورادان قايتىمىشلار، لاكىن يەنەدە احتمال و ئرمەك اولار كى، ايشغوزلاردان مەئىن عەدە

لیدی اؤلکه سینده مسکون اولموشلار.

داها سونرا کییاکسار "مادی" و باشقا ایشغوز رهبرلرینی اۆلدوردو کدن سونرا، اونلارین کییاکسارلا اولموش بیر عده سی باش کند همداندا قالمیش و گنجلی تربیه ائتمک ایشینده ماد حکومتیله ایشداشلیق ائتمیشلر، آنجاق کییاکسار بو ایشغوزلارین باشچی سینا توهرین ائتدیگی اوچون، اونلارین بیر عده سی تربیه ائتدیکلری بیر گنجی اۆلدوروب، تله سیک لیدی دؤولتینه پناه آپاریب، اورادا قالیرلار.

دئمک، م.ق. ۶۷۴ - نجو ایلدن، یعنی ایشغوزلارین آذربایجانا گلدیکلری تاریخدن مختلف زامانلاردا، چئشیدلی سببلره گۆره ایشغوزلارین معین ائللری و طایفالاری لیدی ده اولموش و اورادا یورد سالاراق یاشامیشلار.

هارپاگ اۆزو ماد اولموش و شاید همدان ایشغوزلاریندان ایدی و آستیاکلا مخالفینین بیر سببی و کۆکوده کییاکسارین "مادی" ایله رفتاری اولموشدور و لیدی نین حاکم لیگینی قبول ائدیپ، عایله سی و بوتون اطرافییانی ایله اورایا کۆچمه سینین سببلریندن بیریده ایشغوزلارین، سویداشلارینین، یاردیمچی، دایاق و آرخالارینین اورادا اولماسی اولموشدور.

کوروشون بو مأموریتلرینی یئرینه یئتیره رک، ایلر بویو غربتده، کیچیک آسیادا قالان هارپاگ، اۆز مأموریتلرینی قورتارانندان سونرا، داها اۆز دوغما یوردونا قاییتماق ایسته مه دی. نه اوچون هارپاگ اۆز وطنینه قاییتماق ایسته مه دی؟ فیکریمیزجه بو ایشین اؤنملی سببلری آشاغیداکیلاردیر:

۱ - کوروش هارپاگا اینانمامیش و اۆز سرداری "اویبار"ی اونون یئرینه مادا ساتراپ تعیین ائتمیشدی، حالبوکی خدمت لرینه گۆره بو وظیفه اونون اولمالی ایدی.

۲ - کوروش هارپاگین زیرکلیگی، باجاریغی و تشکیلاتچیلیغی نی اونون ماد حکومتینه خیانتی زامانی گۆروب بیلیردی. کوروش بیلیردی کی، مادلار داخلینده نفوذو، چوخلو تانیشی، قوهوم - اقباسی و دوستو اولان بئله بیر شخص پارسلار علیهینه ده فتنه لر تۆره ده بیلر. بیر اوخلا ایکی نشان ووران سیاستمدار کوروش هم هارپاگی ماد اؤلکه سی و اونون مرکزیندن اوزاقلاشدیرمالی، همده ایلانی سید احمد ایله توتاراق، اونون باجاریغی، تشکیلاتچیلیغی و حربی قدرتیندن استفاده ائدیپ، یثنی - یثنی خلقلری پارسلارین زنجیری آلتینا سالمالی ایدی. بونا گۆره ده کوروش هارپاگی اوردو باشچیسی ائده رک، اونو کیچیک آسیا خلقلرینین حیاتی نی پوزماغا، اونلاری پارسلارا تابع و وئرگی وئرن ائتمه گه گۆندردی.

۳ - هارپاگین کیچیک آسیادا اولدوغو ایلر سوره سینده، شبهه سیز، کوروشون مستملکه چیلیک سیاستی مرکزی مادی ن گئیش خلق کوتله لرینه تامامیله آیدین اولموشدو و اونلار بو بدبختلیگین اساس سببکاری اولموش هارپاگین خیانتینی بیلیمیش و اونون نتیجه لرینی عادی حیاتلاریندا درک ائتمه گه باشلامیشدی لار. بئله بیر شرایطده هارپاگ نئجه اۆز وطنینه قاییدا بیلردی؟ هامی اونونلا دشمن ایدی. کوروش بو شرایطده هارپاگین ائکباتانا قاییتماسینا راضی اولمازدی، چونکی بیر سیرا

حادثه‌لره سبب اولاییلردی.

۴ - هارپاگ میلی جهتدن نهیلیست، خودخواه، پول و مقام سئون بیر شخص ایدی، اونون اوچون وطن و میللت پول، ثروت، مقام و ریاست ایدی. او بو ثروتی و مقامی، شبهه‌سیز، اسیر ائدیگی خلقلرین اولکه‌لرینده، اونلارین حیاتی، قانی و مالی حسابینا الده ائتمیش و اوزونه خاص جاه و جلال، املاک، نوکر - تئیب، ائو - ائشیک و طنطنه‌لی یاشاییش دوزلتمیشدی، نتیجه دئیرلر، اوز مشروطه‌سینی آلمیشدی. بو اونا وطن ایدی، اصیل وطنی و وطنداشلارینین باشینا نه کول ائدیگی اونون اوچون اهمیت سیز ایدی. خلقی و وطنینه بیگانه اولانلارین، اوز شخصی منفعتلرینی خلقلری، میللتلری و وطنلرینین منفعتیندن، حیاتی، استقلال و آزادلیغیندان اوستون توتانلارین، یادا نوکر اولانلارین ان خوشبختلری هارپاگ کیمی اولارلار. اونلار بیر داها وطن اوزو گورمزلر.

۵ - هارپاگ لیدی اولکه‌سینده سویداش و گوروندوگو کیمی، هم فیکیر ایشغوزلاری تاپمیش و اورادا آغالیغینین داوامینا اومیدوار ایدی.

تاریخی سندلر گؤسته‌ریر کی، هارپاگین نسلی کیچیک آسیانین معین تورپاقلاریندا امیرلیک دوزلتمیش و پارس‌لارا تابع اولاراق، حکومت تشکیل ائتمیشدیر. هارپاگین اولادی نیلدن - نیله لیدی ده حاکمیت ائدیقلری اوچون، احتمال و ثرمک اولارکی، یوز ایل هارپاگدان سونرا یاشاییب یاراتمیش تاریخین آتاسی هرودوت کیچیک آسیانی گزیب، ماتریال توپلایارکن، "لیدی" اولکه‌سینه ده گلمیش و اورادا هارپاگین حاکمیت باشیندا اولان اولادلار یله دانیشمیش و آستیاک - هارپاگ باره‌سینده یازدیقلارینی اونلارین دیلیندن ائشیتمیش و یاقیدلر و یازیلاریندان اوخویوب یارارلانمیشدیر.

کوروش هارپاگدان علاوه بعضی ماد اعیان - اشرافلاریندان دا استفاده ائتدی، او جمله‌دن آستیاکین قیزی "آمی تیدا"نین "سپیتامه‌دن" اولان اوغلانلارینی "سپیتاک" و "مهابزن"ی ساتراپ (حاکم) وظیفه‌سینه قویدو، هابئله "آمی تیدا"نین آنادان اوگئی قارداشی "پارمیس"ی پارسدا اوردو بویوگو ائتدی. داریوشون کتیبه‌لرینده ده بیر سیرا ماد سردارلارینین آدی واردیر. خشایارشا زامانیندا ماد اعیان - اشرافلاری دؤولت دستگاهیندا بویوک مقاملارا مالک اولموشلار، لاکین بونلار ماد اعیان - اشرافلارینین آز حیصه‌سی ایدی. بونلار دؤولت دستگاهیندا ایشه آلینانلار، اویونا توتولانلار، شبهه‌سیز، کوروشا باش اگنلرایدیلر. دئمک، ماد اعیان - اشرافلارینین اساس بؤلومو اولدن اویونا توتولمایاراق کنارلانمیشلار، یعنی اوز خلقی و دؤولتیه خیانت ائتمیش ماد اعیان - اشرافلاری عمومیتله پارس‌لاردان آرزولادیقلارینی الده ائده بیلمه‌میشلر. پارس‌لار ایشلری اله آلماق اوچون اوللر ماد اعیان - اشرافلارینا اوز و ثریب، اونلارین معین حیصه‌سینی ایشه چکیب اونلاردان استفاده ائتمیشلر، لاکین ایشلری تامامیله اله آلدیق‌دان سونرا، تدریج‌له اونلاری کنارلامیشلار. داریوش زامانیندان باشلا یاراق اساس دؤولت مقاملارینی پارس‌لارین یئددی مشهور خانواده‌سی اوز الینه آلیب، آخرا قدر ساخلا میشلار، ماد اعیان - اشرافلاری ایسه کیچیک و ایکینجی درجه‌لی ایشلرده

قویولموش و زامان کئچدیکجه، پارس‌لار قاریشمیش و اونلارین داخیلینده ارییب، تامامیله آرادان گئتمیشلر. ماد اعیانلارینین پارس‌لار و هخامنیش دؤولتینده نفوذلاری تدریج‌له آرادان گئتدیکجه، هخامنیش شاهلاری دا اؤز شاهلیق لقب‌لریندن "ماد" کلمه‌سینی سیلمیشلر. □ □ □

□ کوروشون سونو

کوروشون بوتون حیات مرحله‌لری باره‌ده چئشیدلی افسانه‌لر اویلدورولدوغو کیمی، اونون اولومو باره‌ده‌ده عجیب - غریب افسانه‌لر یارانمیشدیر، شبهه‌سیز، بونلارین هامیسی فارس خلقی و حاکمه هیأتی طرفیندن اویلدورولموشدور. تاریخ بویو تاریخچیلر بو مختلف افسانه‌لرین بیرینی گؤتورموشلرسه، آقای حسن پیرنیا (مشیرالدوله) "ایران باستان" آدلی قالین تاریخی اثرینده بو افسانه‌لرین هامیسینی بیر آریا توپلامیشدیر. حتی آقای پیرنیا "قزئنفون"ون "کوروشنامه" آدلی اخلاقی تاریخی رومانینین اکثر یئرلرینی، او جمله‌دن کوروشون اولومو باره‌ده‌ده کی قسمتینی‌ده، تاریخی واقعیت کیمی، اؤز اثرینده وئرمیشدیر. حالبوکی، آقای پیرنیانین اؤزونون قید ائتدیگی کیمی، هرودوتون اؤزو بئله بو افسانه‌لرین آخیریندا یازمیشدیر: «کوروشون اولومو باره‌ده حکایت‌لر چوخدور. منیم ذکر ائتدیگیم روایت حقیقته یاخین راقدیر»^۱.

پیرنیا هرودوتون نقل ائتدیگی روایتی‌ده کیتابیندا وئرمیشدیر، لاکین هرودوتون ان آیدین، واضح و آشکار سؤزلرینی، تعبیر و تفسیر ائده‌رک، اونون اولدوقجا آیدین و دوزگون فیکیرلریندن غلط و یالنیش نتیجه‌لر چیخارمیشدیر.

بئله نظره گلیر کی، آقای پیرنیانین بو سهوینین علّتی یا اونون تورک تاریخيله اصلاً تانیش اولماماسیندان، یا دا میللی تعصبوندن و یا هر ایکیسیندن ایره‌لی گلمیشدیر. دوغرودان دا پیرنیا و بیر سیرا باشقا ایران - فارس تاریخچیلرینین تاریخی اثرلرینی اوخودوقدا، اوخوجودا بئله تصوّر یارانیر کی، گویا ایران تاریخینده باشندان - بنادان فارس میللتیندن باشقا آیری میللتلر و خلقلر اولمامیشلار، حالبوکی، تورکلر اولمادان حقیقی ایران تاریخینی دوزگون و اولدوغو کیمی آچیب گؤستریمک ممکن دئییلدیر، البته او بیر ایران میللتلرینین‌ده ایران تاریخیندن پایی اولموش و اولدوغو کیمی نظره آلینیب آچیق‌لانمالیدیر.

هرودوت کوروش دؤوروندن تقریباً یوز ایل سونرا یاشامیشدیر، بونا گؤره‌ده اونون کوروش دؤورونه عاید یازیلاری اساساً روایت دایانیر، خصوصیه اونا گؤره کی، هرودوت ایرانلی دئییلدی. هرودوت کوروشون اولوموایله ایلگیلی گؤستریدیگی حادثه‌لری نه مشاهده ائتمیش، نه‌ده حتی گؤستریدیگی یئرلری گؤرموشدور.

ان قدیم دؤورلردن، حتی افسانه‌لر دؤوروندن، تورکلرین اولو بابالارینین یئرلری، وطنلری

مشخص و معین اولموشدور. اونلار "آرال" گؤلونون اطرافی (اورتا آسیانین شرقینده)، "یشی سو" و "اورخون" چایلاری کنارلاریندان، آلتای داغلاری، مغولستان و چینین شمالیندان باشلایارق، بو گون آسیانی اوروپادان آیران "اورال" داغلارینا قدر کی گئیش تورپاقلاردا یاشامیشلار. خزر دنیزینین شرقی، شمالی (بوگونکو هشترخان طرفلری) و غربی ده (بوگونکو شمالی و جنوبی آذربایجان و داغیستان) "کارپات" داغلارینا قدر، قارا دنیزین شمالی (دشت قیپچاق)، آنادولو و غربی ایراندا قدیمدن تورک تورپاقلارینین اساس قسمتلریندن اولموشدور.

دوغرودور کی، افسانه لر دؤورنون حادثه لری، شاهنامه ده اولدوغو کیمی، روستمله افراسیاب آراسیندا باش وئرمیش دؤیوشلر، اساساً اورتا آسیادا، جیحون - سیحون چایلاری اطرافیندا تورکوستاندا باش وئرمیشدیر، لاکین بونلار افسانه دیر، واقعیته گلدیکده ایسه، ایسلامدان اولکی فارس منبعلریندن معلومدور کی، "گنجه را افراسیاب تورانی ساخت"^۱، یعنی افسانه لر دؤورونده بئله تورکلر خزرین غربی، یعنی بوگونکو شمالی آذربایجاندا یاشامیش و حتی گنجه کیمی بؤیوک و قدیمی شهری اونلارین رهبری افراسیاب - آلپ ار تونقا تیکدیرمیشدیر. بعضی عالیملر بو فیکیرده دیرلر کی، "گنجک" دن مراد شمالی آذربایجاندا کی "گنجه" شهری دئییل، بلکه جنوبی آذربایجاندا، اؤزوده بو دیارین باش کندی اولموش "گنژک" (بوگونکو تخت سلیمان) اولموشدور. هر ایکی حالدا آذربایجان: ایستر شمال، ایسترسه جنوبی عمومی تورک دونیاسینین بیر حیصه سی اولموشدور.

افسانه لرده فارس - تورک محاربه لری اونا گؤره اساساً تورکوستاندا باش وئرمیشدیر کی، او یئرلر تورکلرین اولو بابالارینین اساس یوردلاری اولموشدور.

هئروdot یازیر کی، کوروش "باییل" ی آلاندان سونرا "ماساژتلی" اؤزونه تابع ائتمک ایسته دی. بوتون قدیم و تازا تاریخچیلر گؤسته ریرلر کی، "ماساژتلی" هامان "ساکالار" - ایشغوزلاردیرلار. ماساژتلی "سایجا چوخ، اؤزلری ده اولدوقجا دؤیوشکن ایدیلر و یئرلری "آراکس" - Araxe چایینین شمالیندا، شرق طرفده (بوگونکو شمالی آذربایجان و داغیستان)، "ایسه دون" - Issedons لارین مقابلینده (ایسه دونلار، ماساژتلی بیر قولو اولوب، خزرین شرقینده یاشایاردیلار)

۱ - اوستاد "مارکوارت" بیر پهلوی متیندن (ایسلامدان اولکی فارس متلریندن، شبهه سیز افسانه وی دئییل علمی تاریخی بیر متندن) بئله بیر جمله نقل ائتمیشدیر: "په کوست نی آتورپاتکان شترستان نی گنجک فراسیابک تورکرت" آذربایجان منطقه سینده کی گنجه شهرستانینی (شهرینی) تورانی افراسیاب تیکمیشدیر باخ: مجله مهر، سال ۷، شماره ۱، ص ۴۷ هابئله باخ: دکتر جمال الدین فقیه. آتورپاتکان. تهران ۱۳۴۶. ص ۱۱۵. فارس منبعلرینده افراسیاب افسانه وی بیر تورانی حساب اولسادا، تورک تاریخینده "آلپ ار تونقا" یعنی هامان افراسیاب تاریخی شخصیت و بوتون تورکلرین باشچیسی اولموشدور. گورموشوک و سونرا گؤره جه بیک کی، افراسیاب نه تکجه شمالی آذربایجان، بلکه جنوبی آذربایجاندا، چیچکست ده (اورموگؤل) و پرسپه ده (تخت سلیمان) "گنژک" ده اولموشدور.

ایدیلر.^۱

هئروودوت "آراکس" چایینین یئرینی مشخص ائتمک اوچون (اؤزو او یئرلری گؤرمه‌میشدیر) بئله یازمیشدیر:

"آراکس" چایی "ماتانی - Malanen" لر یئرلریندن آخر، "گیندئس - Gyndes" (ترکیه - ایران - عراق تورپاقلاریندا آخان دیاله چایی) ده بورادان جریان ائدیر. دیاله چایی دجله‌نین قوللاریندان دیر. دیاله و دجله چایلارینین بیر سیرا قوللاری "زاقروس" و خصوصیله "اغری" داغیندان (ایران - ترکیه - اسکی شوروی سرحدلرینین بیرلشدیگی منطقه‌ده کی داغ) سرچشمه توتور. "آراکس" (آراز) چایی دا محض همین بو داغلاردان باشلانیر.

هئروودوت بورایا قدر دئدیکلرینده ابداسهو ائتمه‌میشدیر. هم "ماساژئتلرین" بیر قسمتی "آراکس" ین (آرازین) شمالیندا - خزرین غرب ساحل لرینده اولموش، یاشامیش، همده "آراکس" و دیاله چایلارینین سرچشمه‌سی اغری داغیدیر.

آرازین اهمیتی قوللاریندان بیر، اؤزو مستقل چای کیمی تانینمیش، "کور" چاییدیر کی، شمالی آذربایجان و گرجستان دوزنلیکلرینده آخیب، شمالی آذربایجانین مغان طرفلرینده آرازلا بیرله‌شیب خزره تۆکولور. شبهه‌سیز "کور" چایینین بوگونکو وضعیتی، جزئی ده‌ییشیکلیکلرله، قدیم زامانلار، هئروودوت زامانلاریندادا بئله اولموشدور. هئروودوت بو واقعیتی ده تامامیله دوز گؤسترهرک یازمیشدیر: «آراکسین شعبه‌لریندن بیر جگه‌لرده آخر و کاسپین (خزر) دریاسینا تۆکولور».^۳

هئروودوتون بو اندازه‌ده دقیق، دوغرو و دوزگون اولاراق وئردیگی معلوماتلار باخمییارق، آقای حسن پیرنیا یازیر کی، هئروودوت سهو ائتمیش و آراکسدان مقصدی "سیحون" چایی ایمیش و دلیل ده بونو گؤستریر کی، هئروودوت آز سونرا "ایسه‌دون" خلقینین یئرینی "سیحون" چاییله اورال داغلاری آراسیندا کی گئیش بوزقیرلاری (جگه‌لری) گؤستریمیشدیر.

هئروودوتون "ایسه‌دون" لار حاقیندا دئدیگی بو سؤزلرده تامامیله دوغرو و دقیق دیر و بو حقیقت بیرینجی‌سینی رد ائتمیر، بونلارین هر ایکسی دوغرو دور، یعنی ماساژئتلر و یا ایسه‌دونلار عینی تورک ائللرینین مختلف ادلی قوللاری اولموش، هم خزرین غربینده، همده شرقینده یاشامیش و یاشایردیلار. ماساژئتلرین زاقافقازدا بو گونه قدر کی قالیق‌لاری باره‌ده یئرینده دانیشیلاجاقدیر.

نه اوچون آقای پیرنیا هئروودوتون بو آچیق - آشکار و دقیق فیکرینی رد ائدیر؟ آقای پیرنیا نین بو ایشدن مقصدی اوندان عبارتدیر کی، او دؤورلرده تورکلرین اولو بابالارینین بو گونکو شمالی

۱ - پیرنیا، جلد ۱، ص ۴۴۶.

۲ - بو "میتاننی" ائل آدلاری فوتیلرین شاهمی "ایمتا" آدی و "ماتان" کلمه‌سیله عینی سؤزکونوندیر.

۳ - پیرنیا، ج ۱، ص ۴۴۷.

آذربایجان، خزرین شمالی اراضیسی و اورال داغلاریله جیحون - سیحون چایلاری آراسینداکی بوزقیرلاردا یاشاماسینی رد ائتسین و اونلارین او زامانکی یئرلرینی یالنیز جیحون - سیحون چایلارینین اوزاق شرقینده کی اراضی ایله محدودلاشدیرسین، نشجه کی جیزدیغی نقشه ده گؤرونور.^۱ پیرنیانین ترتیب ائتدیگی بو خریطه ده خزرین دریندن یوخاری غرب ساحل لری، بو دنیزین بوتون شمال ساحل لری اراضیسی، اورال داغلارینین شرقی جلگه لرینی و حتی خزرله آرال گؤل لری آراسینداکی اراضینی هر جور ائل، قبیله و طایفالاردان تامامیله بوش گؤستریمیشدیر، بیر صورتده کی، هئرو دوت گؤستریمیشدیر کی، "ایسه دون" لار خزرین شرقینده یاشاییردیلا، لاکین هئرو دوتون گؤستریدیگنین عکسینه اولاراق، آقای پیرنیا اورالین شرقی و خزرله آرال گؤل لری آراسینداکی تورپاقلاری - اورتا آسیانی تامامیله بوش گؤستمکدن علاوه "ماساژتلی" آرال گؤلونون شرقی و جنوب شرقینده، جیحون و سیحون چایلارینین آراسیندا، ایسه دونلاری ایسه سیحون چاییندان شرقده، چوخ اوزاق یئرلرده یئرلشدیریمیشدیر. آقای پیرنیانین خزرین غرب، شمال و شرق اراضیسینی بوش و سکنه سیز گؤستمه سی، احتمال، بو اراضینی "آریا" نژادلار اوچون ساخلاماق اولموشدور و بونونلادا آقای پیرنیا فارس شوونیزمینین بوگونکو فیکرینه زمینه یاراتماق ایسته میشدیر کی، آذربایجان، ائله جه ده شمالی آذربایجاندا، حتی اورتا آسیا و عمومیتله آذربایجان و خزرین غربی، شمالی و شرقینده تورکلرین اولو بابالارینین اولماسی اوزاق تاریخی کؤکه مالک دئییلدیر و اونلار آذربایجان تورپاقلارینا سونرادان گلمه دیرلر و بونا گؤره ده آرادان گئتمه گه محکوم دورلار، حالبوکی، ان قدیم دؤورلردن بو گونه قدر واقعیت بونون عکسینه دیر و بو یئرلر ان قدیم دؤورلردن تورک خلقلرینین وطنی اولدوغو کیمی، بو گونه اونلارین دوغما وطنیدیر.

تاریخی حادثه لرین شهادتینه اساساً، اوللر گؤردوگو موزکیمی، هله آریالار بوگونکو ایران فلاتی، آذربایجان و مرکزی ماد اراضیسینین اطرافی تورپاقلارینا گلمه دن چوخ - چوخ اوللر تورکلرین اولو بابالاری - التصاقی دیللی خلقلر لاپ اولدن آذربایجاندا یاشامیش و بو دیارین شرافتیندن عصرلر بویو یادلار مقابلینده مدافعه ائتمیش، قان تۆکوب جان قویموش، اورادا حکومتلر و مدیئتلر یاراتمیشلار.

آقای پیرنیا تورکلرین او زامان آراز چایینین شمالیندا اولماسیله مخالفت ائتمکله، هئرو دوتون آیری بیر فیکری ایله ده مخالفت ائتمیش اولور. اودا بوندان عبارتدیر کی، هئرو دوت ماساژتلیرین یئرلرینی اورال داغلاریله جیحون - سیحون چایلاری آراسینداکی اراضی یعنی قسماً بوگونکو اورتا آسیا گؤستریمیشدیر، لاکین یوخاریدا گؤستریدیگیمیز کیمی آقای پیرنیا اونلارین ماساژتلیر، ایشغوزلار و یا ساکالارین یعنی تورکلرین اولو بابالارینین یئرلرینی یالنیز جیحون و سیحون چایلارینین آراسیندا گؤسته ریر، یعنی اورتا آسیادا دئییل اورادان شرقده نشان وئرمیشدیر

آقای پیرنیا کوروش زامانی ماساژتترلین - تورکلرین اولو بابالارینین آرازین شمالیندا بوگونکو شمالی آذربایجاندا اولمالارینی رد ائدیر، لاکین تاریخین آتاسی هئودوت و اوندان سونراکی تاریخچیلر بو واقعیته تأیید ائتمیشلر. مثلاً عباسقلی آقا باکیخانوف "گولستان ارم" اثرینده هابئله کاویان پور تاریخ عمومی آذربایجان اثرینده آچیق قید ائتمیشلر کی کوروش آراسین شمالیندا ساکالار لا دؤیوشده اولموشدور.^۱

هئودوت سونرا خزر دنیزینین موقعیتی و یئرلشدیگی یئر بارهده اولدوقجا دقیق و دوزگون معلومات وئریر، بوايسه گؤسته ریر کی، اونون منطقه میزین جغرافیایی وضعیتیندن اولان معلوماتی دقیق و اساساً دوزگون و یازدیقلاری تامامیله دوغرو دور.

داها سونرا هئودوت خزرین شرقیندن دانیشاراق دئیر کی، کاسپین دریاسینین شرقینده سونسوز بوزقیرلار (جلگه لر) واردیر و بو بوزقیرلارین بؤیوک قسمتی ماساژتترلین مسکنی دیر کی، کوروش اونلارا قصد ائتدی.^۲

هئودوتون بو سؤزلری ده دوغرو دور، چونکی اونون گؤستریدیگی کیمی ماساژتترلر هم آراکسین شمال قسمتلی همده جیحون - سیحون چایلاری اطرافی و بوزقیرلاریندا یاشامیشلار. تاریخ گؤسته ریر کی، بو یئرلر تورکلرین اولو بابالارینین اصل وطنلی اولموشدور.

خزر دیزی اطرافی و یاخین شرقین وضعیتی بارهده بو دقیق جغرافیایی معلوماتدان سونرا، هئودوت تاریخی حادثه لری آچیقلاماغا باشلاییر و یازیر کی، ماساژتترلین کوروش زامانی بؤیوگو، باشچیسی "تومیریس - Tomyris" خانیم اولموشدور. تومیریس بوتون ماساژتترلین، ایستر آرازین شمالی ایستر ایسه جیحون - سیحون چایلاری اطرافی و بوزقیرلاریندا یاشایان ماساژتترلین - قدیم تورک ائلرینین بؤیوگوایدی.

تبریزین قدیم آدی "تامراکیس" و یا "تارماکیس" ایمیش. گؤروندوگو کیمی تبریزین قدیم آدیله "تومیریس" کلمه سی آراسیندا معین اوخشارلیق واردیر. شاید بو ایکی کلمه آراسیندا معین رابطه و علاقه اولموشدور. آنجاق بیلیمک لازم دیر کی تبریز کلمه سی - تامراکیس سؤزو "تومیریس" کلمه سیندن چوخ - چوخ اوللر مؤوجود اولموشدور. بوگون اهر اطرافی کندلیلری تبریزه سفر ائتمک ایسته دیکده تومروسا گئدیرم دئیرلر. بواکی کلمه آراسیندا علاقه ظنیمیزجه سس و فونئتیک باخیمدان دیر، لئکسیک و معنا جهتن اونلارین ایلگیلری اولموش اولسا هله لیک بیزه معلوم دئییلدیر.

هئودوت سونراکی حادثه لری بئله تصویر ائدیر: کوروش تومیریس ایله ائولنمک تکلیف ائدیر. تومیریس بیلیر کی، بو ایش اونون اوزو اوچون دئییل، وطنی و ائلی اوچوندور. بونا گؤره ده

*

۱ - گلستان ارم ص ۳۸ و تاریخ عمومی آذربایجان اثرینین اوللری.

۲ - گلستان ارم، ص ۳۸ و تاریخ عمومی آذربایجان اثرینین اوللری.

کوروشون اتولنمک تكليفىنى رد ائدير. كوروش آرازىن شىمالىنا ھجوم ائتمك اوچون حربى حاضرلىغا باشلاير. بوندان خبردار اولان توميريس خانىم كوروشا بئله پىغام گۇندەري:

«اي مادلارين شاهی! گۇردوگون ايشلرى بوراخ اونا گۇره كى بيلميرسن بو ايشلرين نتيجهسى نه اولاجاقدير. الينده هر نه وارسا اونونلا كفايتلن، قوی بيزده اۆز مملكتيميزده سلطنت ائدك اگر منيم بو اۆيودلریمی ائشيتمه ييب، راحت اوتورماسان، يعنى اگر ماساژئتلرله ال به ياخا اولماق ايسته سن، بويور و چايين ايكي طرفىنى بيرى - بيرينه ياپيشديرماق اوچون يئرسيز زحمت چكمه. بيز اوچ گونلوک يول قدر چاي ساحيلندن اوزاقلالاريق و سن بيزيم اۆلكه ميزه كئچه بيلرسن. اگر بيزيم سنين اۆلكه نه كئچه گيميزى اوستون بيلسن، سن ده هامان ايشى گۇركى، بيز تكليف ائديرىك»^۱.

توميريس خانىمين بو تكليفى باره ده تصميم توتماق اوچون كوروش اۆز اوردو باشچيلارى ايله حربى مشاوره مجلسى چاغيرير. اوردو باشچيلارينين هاميسى پارسلارين آراز چاييندان گئرى چكىلمه سىنى و ماساژئتلرين آرازىن جنوبونا گليب، اورادا گۇروشمه لرىنى مصلحت گۇرورلر. لاکين يالئيز كئچميش ليدى شاهی "كيرئزوس" بو فيكرين تام عكسىنى تكليف ائدير. (كوروش ليدى اۆلكه سىنى توتدوقدان سونرا اورانين شاهی كيرئزوس كوروشا تابع اولاراق اونون خدمتینه گيرميش و پارسلارين اوردو قومانداريندان بيرى اولموشدو). كيرئزوس پيشنه ائديركى، پارس اوردولارى آرازىن شىمالىنا كئچيب، خيلى ايره لى گئتسينلر و توتدوقلارى يئرلرده يئمك، ايچمك و عيش - عشرت شرايطى دوزلديب، گئرى چكىلسينلر تا خبرسيز و گۇرمه ميش ماساژئتلر ايچيب مست اولدوقدا، پارس اوردولارى اونلارين گۇزله مه ديگى حالدا، اونلارا قارشى ھجوم ائديب، قيريب اۆلدورسونلر. كوروش كيرئزوس ون تكليف ائتديگى كيىمى رفتار ائدير. پارس اوردولارى آراز چايىنى كئچيب، ماساژئتلرين گئرى چكىلدىكلرى سگگيز گونلوک يول قدر ايره لى گئدير و اورادا عيش - عشرت شرايطى دوزلدرك گئرى چكىليرلر پارس اوردولارىنا قارشى ھجوم ائدن ماساژئتلر، حاضر عيش - عشرت شرايطىنى گۇردوكدە قورولموش تله دن خبرسيز، يئيب، ايچيب، مست اولورلار. ائله بو وقت پارسلار عكس ھجوما كئچيب، ماساژئتلرى قيرير و بير عده سىنى اسير توتورلار. توميريس خانىمين اوغلو "سپارقاپى سئس - Spargapises" ده اسير اولانلارين ايچينده ايدى. كوروشون حيله سى و اوغلونون اسير اولماسيندان خبردار اولان توميريس خانىم كوروشا بئله بير پىغام گۇندەري:

«اي كورش! كى، قان ايچمكدن دويمورسان، اۆزووه اۆيونمه كى، اوزومون مئيوه سى ايله، ايكي اوزلولوكله منيم اوغلومو اسير ائتميش سن. مغرور اولما كى، بو واسطه ايله اونا ال تاپميش سان، اونا گۇره كى، بو ايش دؤيوش ميدانيندا و ايگيتلىكله اولماميشدير. ايندى منيم اۆيودومه قولاق آس، چونكى سنين مصلحتىنى دئيرم. مجازات گۇرمه دن، منيم اوغلومو گئرى قايتار و بيزيم اۆلكه دن

چیخیب گئت. اگر بئله ائتمه سن، قوشونومون اوچده بیرینه نسبت ائتدیگین جسارت مقابلینده،
گونشه و ماساژئتلرین آلاهینا آند ایچیرم کی، سنی قان ایچمکدن دویورام، اگرچه سن دویمازسان»^۱.
تومیریسین اوغلو اسرک لیکدن آییلیب، وضعیتی گؤروب خطا ائتدیگینی دویور و کوروشدان
خواهش ائدیر کی، اونون قوللارینی آچیسنلار. کوروش "سپارقای سئس" ین قوللارینی آچماغا امر
ائدیر. اللری آچیلماق هامان سپارقای سئس یانیندا اولان ساحلی شخصلرین ساحلاریندان
استفاده ائدهرک اؤزونو اؤلدورور.

اوغلونون اؤلوم خبرینی ائشیدن تومیریس خانیم جیحون - سیحون چایلاری کنارلاریندان تا
آرازین شمالینا قدر یاییلمیش بوتون ماساژئتلرین اوردولارینی سفربر ائدیپ، پارسلارا قارشی
هجوم کئچیر. دؤیوشده پارسلار مغلوب اولور و سون نفرلرینه قدر اؤلدورولورلر. کوروشدا
دؤیوشده اؤلدورولور. تومیریس خانیم کوروشون جسدینی تاپدیریب، باشینی بدنیندن آیریر و
اونو قانلا دولو اولان بیر تولوغا سالیب، اونون آغزینی بوغراق الینده توتدوغو حالدا دئییر:
«من سنی دؤیوشده مغلوب ائتدیمسه ده، سن حيله ايله منیم باشیما مصیبت گتیریب، اوغلومو
ایمندن آلدین، نئجه دئیمیشدیم، ایندی سنی قان ایچمکدن دویورورام»^۲.

بو حادثه لردن لیدی شاهی "کیرئزوس" ون قریبه تکلیفی دفته لایق دیر. احتمال وئرمک اولار کی،
"کیرئزوس" یا اؤزو لیدی ایشغوزلاریندان اولموش، یادا، اگر بئله اولمامیشدیرسا، شبهه سیز،
ماساژئتلری - ایشغوزلاری چوخ یاخشی تانیمیش، اونلارین گوجو، قدرتی، جسارت و رشادتیندن
یاخشی خبردار اولموشدور، چونکی او یا اؤزو ایشغوزلارین لیدینی کیمئرلردن قورتارماسی
جریانیندا کی دؤیوشلری و قهرمانلیقلارینی گؤروموش، اونلارلا یاخیندان تانیش اولموش، یادا
اؤزوندن قاباقکی لیدی شاهلاری، مسئوللاری، اوردو باشچیلاری و سایره دن ائشیتیمیشدیر، بونا
گؤره ده بئله بیر خودخواه لارین، اؤزلریندن راضی اولانلارین، اؤزلرینی هامیدان قدرتلی، عاغیللی و
یوکسک فرض ائدنلرین و عینی زاماندا ماساژئتلری - ایشغوزلاری تانیمایانلارین خوشونا گلن ساده
و خرجی و زحمتی آز بیر غلبه دن مژده وئرن تکلیفی ائتمیش و خودخواه، ماساژئتلری قدرتسیز و
اویونجاق فرض ائدن کوروشدا اونو قبول ائتمیش و پارس اوردولارینی دشمن اراضیسینه
گؤندرمیشدیر. حالبوکی، ماساژئتلر آرازین جنوبونا گلسه ایدیلر، پارس اوردولارینین غلبه سی
احتمالی وارایدی. دئمک، "کیرئزوس" کوروشون خودخواهلیق خصوصیتیندن استفاده ائدهرک، ائله
بیر تکلیف ائتمیشدیر کی، کوروشدان اونون وطنی "لیدی" نی توتماسی و خلقینه تحقیر ائتمه سی
انتقامینی آلسین و بو مقصدینه ده نایل اولموشدور. بو محاربه لر جریانیندا "کیرئزوس" وندا
دؤیوشلرده اولوب، اولمه مه سی باره ده منبعلرده معلومات یوخدور، شاید او دؤیوشلر جریانیندا

۱ - پیرنیا، ج ۱، ص ۴۵۱.

۲ - پیرنیا، ج ۱، ص ۴۵۲.

فرصتدن استفاده ائدهرک، ماساژتترلره قوشولموشدور.

بئله لیکله کوروش ۲۸ ایل سلطنتدن سونرا، م.ق. ۵۲۹ - نجو ایلده ماساژتترلرین ملکه سی و رهبری "تومیریس" خانیم طرفیندن دؤیوش میدانیندا اولدورلموش و سونرا باشی کسیلمیشدیر. دئمک او توره تدیگی جنایتلرین انتقامینا معروض قالمیشدیر. آذربایجان خلقینین بؤیوک شاعری صمد وروغون "یاندیریلان کیتابلار" شعرینده بو تاریخی حادثه یه اشاره ائدهرک دئمیشدیر: «آنام تومروس کسمه دی می کیخسروون باشینی!! هئردوتون نقل ائتدیگی بو تاریخی حادثه ده، شبهه سیز افسانه وی جهتلر واردیر، لاکین بونولا برابر حادثه ده کوروشون ماساژتترلره، تورکلرین اولو بابالاریله دؤیوشده اولمه سی، اوزوده جیحون - سیحون چایلاری کناریندا دئییل، محض آرازین شمالیندا، بو گونکو شمالی آذربایجاندا اولدورلمه سی شبهه ائدیلمز تاریخی بیر حادثه دیر. شاید بو محاربه کوروشلا ماساژتترلر آراسیندا ایکینجی و سونونجو دؤیوش اولموش اولسون. هر حالدا هئردوتون گؤستریدیگی بو محاربه آرازین شمالیندا، یعنی بو گونکو شمالی آذربایجان و داغیستاندا باش وئرمیش، اوزوده تورک ماساژتت ائللریله اولموشدور. تورک تاریخینه اساساً، هئردوتون گؤستریدیگی بو یئرلرده یالنیز تورکلرین اولو بابالاری یاشامیشلار.

بوتون بو دئدیکلریمیزدن بو قطعی نتیجه اله گلیر کی، کوروشون سون اوردو کوشلیگی ماساژتترلر علیهینه اولموش و کوروش بو دؤیوشلرده اولدورلموشدور. هئردوتون دئدیگینه گؤره ماساژتترلره بو محاربه بابیلین فتحیندن [میلاددان ۵۳۹ ایل اول] سونرا باش وئرمیشدیر. لاکین بابیلین فتحیندن سونرا کوروش "کلده"، "فلسطین" و "فینیقییه" اولکه لرینی ده فتح ائتمیشدیر کی، شبهه سیز نئچه ایل وقت توتموشدور و بو محاربه لردن سونرا باش وئرمیش ماساژتترلره دؤیوشده اولدورولموشدور. بو فتوحاتین هر بیر یسی، خصوصیه او زامان، وقت، اوردو و حربی سورات حاضر لاق اوچور فرصت طلب ائدیردی و بونلارلا برابر او زامان کوروش گنجیلیک دؤورونو آرخادا قویموشدور. بونلاردان علاوه آدلارینی چکدیگیمیز یئرلر گؤستریدیگیمیز کلده، فلسطین و فینیقییه اولکه لری پارس - ماد تورپاقلارینا یاخین ایدی، هامیسی یاخین شرق منطقه سینده یئرلشیردی، لاکین سیحون چایی کناریندا، سیحون - جیحون چایلاری ایله اورال داغلاری آراسیندا کی دوزه نیکلرده یاشایان ماساژتترلره قارشى اوردو چکیب، اوزاق یئرلرده اونلارلا دؤیوشمک اوزون وقت طلب ائدیردی.

نظره گلن، بوتون بو چتین لیکلری نظره آلاق آقای حسن پیرنیا بئله بیر فیکیر ایره لی سورموشدور کی، کوروشون شرق اولکه لرینه حربی سفری بو گونکو ترکیه ده یئرله شن "سارد" شهرینین فتحیندن سونرا و بابیلین آکینماسیندان اول، یعنی م.ق. ۵۳۹ - ۵۴۶ - نجی ایللر فاصله سینده، یئددی ایل مدّتینده اولموشدور. بو ایللر سوره سینده کوروش خراسان، سیستان، هرات، خوارزم، سفد، قندهار، باختر ... کیمی اولدوقجا گئیش یئرلری و اولکه لری توتمالی و نهایت جیحون چاییندان شرقده یئرلشمیش ماساژتترلره ده دؤیوشمه لی ایدی. او دؤورده، او شرایط و وسایطله و او اوزاق یولدا بوتون بو ایشلری یئددی ایل سوره سینده گؤرمک، همده ماساژتترلره

دؤیوشمک منطقى نظره گلمیر. بوتون بونلاردان علاوه، قدیم تاریخچیلرین گؤسترديگینه اساساً، کوروش ماساژتلرله دؤیوشده اولدورولموشدور. اگر آقاي پیرنيانين بو فيکری دوغرو اولسا، اوندا کوروشون سونراکی فتوحاتی - بابیل، فلسطین، فینیقییه ... نی فتح ائتمه سی هاوادیان آسیلی قالیر، مگر اینکی، یوخاریدا اشاره ائتدیگیمیز کیمی، کوروش شرقه دوغرو ایکی دفعه یوروش ائتمیش اولسون: بیرنجیسی، آقاي پیرنيانين گؤسترديگی م.ق. ۵۳۹ - ۵۴۹ - نجو ایللرده کی، اونون نتیجه سینده کوروش خراسان، خوارزم، سغد، هرات اولکه لرینی، یعنی اورتا آسیانین ایرانا نسبتاً یاخین یئرلرینی فتح ائتمیش و ماساژتلرله جزیی توققوشدوقدان سونرا، گئری دؤنموشدور. ایکینجی حربی سفری ایسه بابیلین فتحیندن [م.ق. ۵۳۹] سونرا اولموشدور. آنجاق بو دفعه کوروش ماساژتلری اولجه اؤز حاکمیتینه خطرلی حساب ائتدیگی ماد - پارس تورپاقلارینا ان یاخین یئرده، ایمپراتورلوغونا چوخ خطرلی یئرده، آرازین شمالیندا آرادان آپارماق ایسته میشدیر، لاکین بو دؤیوشده اولدورولموشدور. اگر آقاي پیرنيا تورک تاریخینه وارد اولاراق، ماساژتلرین بو گونکو شمالی آذربایجاندا او زامانلار یاشاماسینا اینانسا و میللی تعصبه قاپیلما یاراق، اونلاری جیحون - سیحون چایلاری آراسینا آتماسا ایدی، بو اشتباها یول وئرمزایدی. بوتون بو دئدیکلریمیز گؤسته ریر کی، پیرنيا و باشقا تاریخچیلری اشتباها سالان یالنیز تورک تاریخینه فیکیر وئرمه مک و اونولا تانیش اولماق اولموشدور. بیر صورتده کی، ان قدیم دؤورلردن منطقه خلقلریندن بیرى اولموش، اونون بوتون تاریخی حادثه لرینده اشتراک ائتمیش تورکلرین تاریخینی ده بیلمه دن، منطقه میزین بیر سیرا اؤنملی تاریخی دویونلرینی چؤزمک و تاریخی حقیقتلری الده ائتمک ممکن دئییلدیر.

ایشغوزلارین حکومتیندن دانیشارکن گؤستریمیشیک کی، اونلارین بو گونکو شمالی آذربایجانداکی حاکمیتلری کوروش زامانینا قدر و حتی اوندان سونرالاردا معین مدّت داوام ائتمیشدیر. کوروش - تومیریس ایله علاقه دار هئردوتون یازدیقلاری آیدین گؤسته ریر کی، دوغرودان دا هاما ن ایشغوزلار، آنجاق "ماساژئت" آدیله شمالی آذربایجاندا اؤز حاکمیتلرینه داوام ائتمیشلر، داها دوغروسو ایشغوزلار کییاکسار زامانی، باشچیلاری "مادی"نین اولدورولمه سیندن سونرا، ماد اوردولارینین فشاری نتیجه سینده جنوبی آذربایجاندا ان آرازین شمالینا گئری چکیلیمیش و اورادا اؤز حکومتلرینه داوام ائتمیشلر. بو واقعیت "تومیریس" خانیمین کوروشا گؤندردیگی پیغاملاردان آیدین گؤرونمکده دیر. ایشغوزلارین شمالی آذربایجاندا حاکمیتی، حتی، سونرالاردا، اسکندر زامانینا قدر، جنوبی آذربایجان ساتراپلیغی ایله علاقه دار اولاراق، داوام ائتمیشدیر. بو باره ده اسکندر دؤوروندن دانیشارکن صحبت آچاجاییق.

کوروشلا علاقه دار بونودا قید ائتمک لازمدیر کی، او زیرک، سیاستمدار و مدبر اولماقلا برابر، اوز خلقینین خیرینه اولاراق، محکوم میللتلره قارشى اولدوقجا غدار، رحمسیز، ظالم و سفاک ایدی. بونا باخمییاراق، فارس تاریخچیلری کوروش و اونون کیمی پارس شاهلارینین آدینا "کبیر"

سۆزۈنۈدە قوشاراق اولارلى بۇيۇدوب شىشىردىر، عادل، نۇوع پرور و خارق العاده اينسانلار چۈيرىرلر. آقاي حسن پىرنىادا كۈرۈش بارەسىندە بو ايشى گۇروموشدور. بونا باخمىاراق، پىرنىا كۈرۈشۈن جىنايتلىرىنى اۇرت - باسدىر ائدە بىلمەدىگى اوچون، اونو و اونون ايشلىرىنى، آسورى شاھلارنىن ان غدار و قان ايچەنى اولموش آشور بانىپال و اونون تۇرتدىگى گۇرونمەمىش جىنايتلرلە مقايىسە ائتمىش و اولارلى قارشى - قارشىيا قويوموشدور، تا كۈرۈشو عادل، مەربان و نۇوع پرور بىر حەمدار گۇسترسىن.^١

فرانسا تارىخچىسى ر. قىرشمەن كۈرۈش و دارىوشۈن مىللى سياستى بارەدە تامامىلە بىرى - بىرىنە ضد اولان فىكىرلر سۆيلەمىشدىر. او بىر طرفدن گۇستەرىركى، كۈرۈش مىللتلرلن دىلىنە احترام ائدر و اولارلى فارس خلقى داخلىندە ارىتمەك اىستەمزدى. بو بارەدە او يازىر: «كۈرۈش ھەركىسەن ياخشى مەتوجە ايدىكى، اسكى دۇنيادا، مدنى شەرلر و وحشى قىلەلر، او داخلى قۇەلردن كى، ھامىنى واحد بىر اينسانى جامەدە حل ائتمەك اىستەرىلر، چتىن اطاعت ائدىرلر». ^٢ ھەمىن مۇلف ائىرىنىن نىچە يىرىندە ھەخامنىشلر زامانى مىللتلرلن مىللى و دىل آزادلىغىندان سۆز آچمىشدىر. عىنى زاماندا او گۇسترمىشدىركى، بوتون فارس مىللتىنىن و طنداشلارلى ھەم تورپاق صاحابى ايدىلر، ھەمدە ھەر جور وئركىدن آزاد ايدىلر. ر. قىرشمەن كىچىك تورپاق صاحابى اولان فارسلاردان دانىشاركن يازمىشدىر: «بىلە كىچىك ملكلر، خصوصىلە حاكم مىللتىن اولكەسى اولان فارسدا وئركى و عوارضدن آزاد ايدىلر و كندلىلرلى آزاد تورپاق صاحابى ايدىلر. ^٣ ھەمىن مۇلف خشايارشانىن اوردوسونون تركىبى و باشچىلارلن دانىشاركن يازمىشدىر:

«... اونون اوردوسونو قىرخ مىللت يارادىردى و بو اوردو، ھامىسى فارس اولان ايگىرمى دوققوز قوماندان باشچىلىق ائدىردى. ماددار و بابىللىلر يالتىز ايكىنجى درجەلى شغللار صاحابى ايدىلر». ^٤ بو سۆزلر و ر. قىرشمەننىن بو كىمى باشقا سۆزلرى ھەخامنىش شاھلارنىن مىللى ظلمونو، فارسلارى بوتون باشقا مىللتلردن اوستون توتماسىنى ايدىن گۇستەرىر. ھەخامنىش شاھلارلى و دۇولتى يالتىز فارس خلقىنە اينانمىش و باشقا خلقلرە ابدان اينانمامىشلار. ماد اىمپىراتورلوغو دۇوروندن تارىخى اثرلر و يازىلى آيىدەلر، كىتەبلر و سايرەنىن قالماسى اونو گۇستەرىركى، ھەخامنىش شاھلارلى ماد شاھلارنىن يازىلى اثرلرىنى، بىلە - بىلە و يا اھمىت وئرمەك نىجەسىندە آرادان آپارمىشلار، بو ايسە اولارلن مىللى ظلملرلن بارز علامتلىرىدن بىرى حساب اولور.

□ □ □

١ - پىرنىا، ج ١، ص ٤٧٥.

٢ - ر. قىرشمەن، ص ١٤٣.

٣ - ر. قىرشمەن، ص ٢٠٤.

٤ - ر. قىرشمەن، ص ٢١٣.

مرکزی ماد و ماننا هخامنیشلر دؤورو

ماد اعیان - اشرافلارینین خیانتی نتیجه سینده ماد ایمپراتورلوغو دئوریلدی و حاکمیت ماد - ماننا خلقینین الیندن پارس خلقینین الینه کئچدی. عموم بشر تاریخینین ایلک مدنیتلریندن بیرینین اوجاغی اولموش بو گونکو ایرانین غربی تورپاقلاریندا حاکمیت لاپ اولدن التصاقی دیللی خلقلرین الینده اولموشدورسا، ماد حکومتینین دئوریلمه سی ایله حاکمیت، ایلک دفعه اولاراق، منطقه میزده هند - آوروپا دیللی خلقلردن اولان پارسلارین الینه کئچدی و التصاقی دیللی خلقلرین اولکه لری، او جمله دن ماننا - ماد اراضیسی پارسلارین بیر ساتراپلیغی، مستملکه سی، خلقلری ایسه اونلارین گلیر و استثمار منبعی و فتوحاتلاری و منطقه خلقلرینی زنجیره وورماق اوچون گرک اولان اینسانی قوه، گوج، دؤیوشچو، قان، مال، ثروت و ماتریال منبعینه چئوریلدی و ماننا - ماد تاریخی پارس تاریخینین بیر حیصه سی اولدو، آنجاق شمالی آذربایجان بو وضعیتدن کنارایدی، چونکی کوروشون آرازین شمالیندا اولدورلدوگوندن سونرا، هخامنیش شاهلاری شمالی آذربایجان قریباً اؤز باشینا بوراخدیلار و اونلار بیر نؤوع یاریم مستقل اولاراق، سويداشلاری ماد - ماننالارلا عادی حیاتدا قریباً بیر و قسماً ایلگیلی اولدوقلاری حالدا، اؤز - اؤزلرینی اداره ائتمیش، هخامنیشلرله ایشلری اولمادان اؤز داخلی ایشلرینده بیر نؤوع آزاد و مستقل اولموشلار.

آیا ماننا - ماد خلقلری حاکمیتلرینی ایتیریب، مستملکه حالینا دوشدوکدن سونرا، پارسلارا اطاعت ائتمه گه راضی اولوب، باش ایتمیش و هخامنیشلره تابع اولاراق، ساکت اوتوروب، اسیر و استثمار اولماقدا داوام ائتمیشلرمی؟ آیا شعورلو شکلده ظلمه، یادلارین آغالیغینا قارشى قیام ائدیپ، اؤز آياغی اوستونده دوران و بوتون یاخین شرق منطقه سینی آسوری میلیتاریزمی

پنجه سیندن خلاص ائدیب، اونلارا ترقی، اینکیشاف، مستقل حیات سوروب ایره لیله مک یوللارینی هامارلایان بیر خلق، خایین اعیانلارینین خیانتی نتیجه سینده، حاکمیتینی ایتیریپ اسیر حالا دوشدوکدن سونرا بو وضعیتله راضیلاشیب ساکت اوتورموشدورمو؟

فارس تاریخچیلرینین چوخو اوز اثرلرینده بئله گؤسترمه گه چالیشیرلار کی، ماد حکومتینین دئوریلیب، هخامنیشلرین ایش باشینا گلمه سی ایله ائله بیر اهمیتلی تاریخی حادثه باش وئرمه میشدیر و یالنیز بیر آریایی شاهلار سولاله سینین یئرینی باشقا بیر آریایی شاهلار سولاله سی توتموشدور، چونکی بو تاریخچیلر، یئرینده گؤستریدیگیمیز کیمی، مرکزی ماد خلقینی آریایی نژاد - هند - آوروپایی دیللی قلمه وئریر، بونا گؤره ده بو دؤورلرده باش وئرمیش حادثه لری هخامنیشلرین داخلی مسئله سی کیمی اهمیت سیز گؤستریرلر. همین فارس تاریخچیلری کیمی، بعضی فارس کومونیست ادیب و یازیچیلاری داماد - ماننا خلقلری داخلینده هخامنیشلر دؤورو باش وئرمیش حادثه لره یالنیز استعمارچی حاکم و استثمار اولونان محکوم طبقه لر باخیمیندان باخمیش، بو جهتدن قیمت لندیره رک اثرلر یازمیش، میللی جهتی، حاکم پارس و محکوم ماد - ماننا خلقلرینی اصلا گؤرمه میش و گؤرمکده ایسته مه میشلر.

بوتون بو تاریخچیلر و ادیبلرین یازدیغینین تامامیله عکسینه اولاراق، هند - آوروپایی دیللی دئییل، التصاقی دیللی اولموش و کؤک جهتدن تامامیله آریالاردان فرقلنمیش ماد - ماننا خلقی حاکمیتینی ایتیردیکدن سونرا، شعورلو شکیلده اؤزو و قاباقجیل آیدینلارینین رهبرلیگی آلتیندا، لاپ ایلک زامانلاردان اونو تازادان الده ائتمک اوچون آردیجیل شکیلده پارس حاکمیتی علیه نه عصیانلار و قیاملارال آتمیشدیر. بو قیاملار بونلاردیر:

□ بردییه (گنوماتا) نین قیامی

خیشتیریتی نین قیامیندان [م.ق. ۶۷۳] نظره آلینارسا، ماد حکومتی ۱۲۳ ایل داوام ائتمیشدیر. ماد حکومتی م.ق. ۵۵۰ - نجی ایلده، ماد اعیان - اشرافیالارینین خیانتی نتیجه سینده، پارس کوروش طرفیندن آرادان آپاریلیمیش و ماد اولکه سی پارس ایمپراتورلوغونون بیر حیصه سی، ساتراپلیغی اولموشدور. قدیم تاریخچیلردن توتموش معاصر تاریخچیلره قدر کوروش حاقیندا اویدورولوب نقل اولونموش افسانه لر و اونون شخصیتینی بؤیوتمک و ایده آل لاشدیرماق نتیجه سینده، آستیا کین حیاتی و فعالیت و عمومیتله ماد حکومتی و اونون رهبرلرینین حیاتی و فعالیت کؤلگه ده قالدیغی کیمی، ماد خلقینین پارسلارا قارشى سونراکی داواملی مقاومتلری، عصیان و قیاملاری دا پارس حکومتینین داخلی ایشلری، جزیی و اهمیت سیز حادثه لر کیمی، ماد خلقی و حکومتیله علاقه دار اولمایان ایشلر کیمی قلمه وئریلیب قیمت لندیریلیمیش و کؤلگه ده قالمیشدیر. خصوصیه سون زامانلاردا فارس تاریخچیلری بو جهتدن خصوصی تعصب گؤستمیشلر. بو تعصب لری نتیجه سینده تاریخی اثرلری اوخویانلاردا ائله تصور میدانا گلیر کی، گویا ماد حکومتی کؤکسوز، خلقه دایانمایان

بیر حکومت اولموشدور و گویا ماد دؤولتی و مرکزی ماد اھالیسی فارسلا اولدوغو اوچون، اونلار کوروش طرفیندن آزاد اولوب، هم نژادلاری فارسلا قاریشمیشلار و گویا اونلار چوخدان بو ایشی آرزولاییب ایسته ییردیله. بونا گؤره ده هم ماد حکومتی سرعتله آرادان گئتمیش، همده پارس حکومتی و پارسلا مقابلینده مادلار طرفیندن هئچ بیر عکس العمل و مقاومت گؤسته ریلمه میشدیر. مثلاً آقای حسن پیرنیا قالین تاریخی اثرینین بیرینجی جیلدینده "واقعه بردیا" باشلیغی آلتیندا، اوچ صحیفه ده، هئودوت و کتتاسین بردیا باره سینده کی، هئچ بیر تاریخی اهمیتی اولمایان، افسانه لرینی نقل ائتمیش و بیرکلمه ده اولسا، بو حادثه نین حقیقتده اولوب، اولماماسی و اونون ماهیتی، هدفلی، گوردوگو ایشلری و میللی خصوصیتلری و مادلارلا علاقہ سی باره ده هئچ بیر سؤز دئمیر.

بو ایشین بیر سببی ده او اولموشدور کی، آقای حسن پیرنیا اؤز اثرینین بیرینجی جیلدینده "قزئتفونون" و "کوروشنامه" رومانیندا کی حادثه لری ده تاریخی واقعیتلر کیمی گؤسترک نقل ائتمیشدیر. قزئتفونون رومانیندا بئله تصویر اولونموشدور کی، کوروش آستیاکا غلبه چالاندان سونرا اونون اوغلو و گویا اؤز دایسی اولموش "کیاکساری" (اصیل کیاکسارلا اشتباه اولماسین) طبیعی بیر حالدا شاه ائتمیشدیر. روماندا کی کیاکسار ظاهرده ماد شاهی، اصلینده ایسه کوروشون اویونجاغی، آلتی و ال آلتیسی، اؤزوده عیاش، پوزغون و خوش کئچیرن بیر آدمدیر. هئودوت و باشقا یونان تاریخچیلرینین هئچ بیر بئله بیر تاریخی شخصیته اصلا اشاره ائتمه میشلر. بو آنجاق قزئتفونون یاراتدیغی "کوروشنامه" رومانین بیر قهرمانی، بیر اوبرازیدیر و تاریخله هئچ بیر ایلگیسی یوخدور، اؤزوده "کیاکسار" آدلاندیریلماقلا حقیقی تاریخی "کیاکسار" ین شخصیت، بؤیوکلوک، آد و مقامینی آلچالتمیشدیر.

تاریخی حقیقتلر گؤسته ریر کی، کوروش مادا غلبه چالاندان سونرا، آستیاکی سورگون ائدیپ، سونرا اونو آرادان آپارمیشدیر. کوروش سونرا اؤز هدفلرینی ایره لی آپارماق اوچون ماد اعیان - اشرافلاریندان استفاده ائتمیش، ماد خلقیندن بؤیوک عدّه نی اسیر ائدیپ "پاسارقاد" آپارمیش، ماد خلقلرینه آغیر وئرگی و خراجلار تحمیل ائتمیش و ماد خلقینی اولدوقجا آغیر اقتصادی، سیاسی و روحی فشارلارلا معروض قویموشدور. کوروش آنا طرفیندن مادلارلا باغلی و اوشاقلیقدا ائکباتاندا اولدوغو و بیر مدّت یاشاماسینا باخمییاراق، مادلار و ائکباتانلارایله محکوم و اسیر بیر خلق کیمی رفتار ائتمیشدیر. لاکین قزئتفونون رومانیندا تامامیله بونون عکسی تصویر اولونموش و آقای پیرنیا دا اونلاری تاریخی حقیقتلر کیمی، اؤز اثرینده نقل ائتمیشدیر. روماندا ائله گؤسته ریلیر کی، گویا کوروشلا کیاکسار (رومانین قهرمانی و گویا آستیاکین اوغلو) عینی حکومتین برابر حقوقلو باشچیلاری دیرلار، گویا پارس و ماد حکومتی عینیدیر، اولدند ده بئله اولموشدور، گویا ماد حکومتی، آستیاک دؤورو کیمی، مستقل و آزاد دیر، آنجاق پارسلا بیرلشمیشلر و بیرلیکده ایشله ییب چالیشاراق، اولکه لری فتح ائدیله ر.... بوتون بونلارین هامیسی واقعیتده یوخ، قزئتفونون

رومانيندا اولموشدور، حقيقت ايسه اوندان عبارت اولموشدور كى، يوخاريدا گؤستردىگيميز كيمى، كوروش ماد اعيان - اشرافلارينا اينانمايلاق، اؤز سركردهسى "اويبار"ى ماد اولكه سينين ساتراپى تعيين ائدهرك، او ديارلا مستعمره كيمى رفتار ائتميشدير.

قزئنفون اؤز رومانيندا كوروشون حاكميتى دؤورو ماد حكومتينى و اونون شاهى خيالى "كيياكسار"ى گؤستردىگيميز شكيلده تصوير ائديب، كوروشلا كيياكسارى برابر حقوقلو شاهلار كيمى گؤسته رير. بو ايش شبيهه سيز يونانلى مؤلفين پارس روايتلىرى، منبعلىرى و شايد يازيلارى ايله تانيش ليغى نتيجه سينده اولموشدور، چونكى قزئنفون بو حادثه لرین اشتراكچى سى و پارس توپلومونون عضو وولماميشدير. بئله اولدوقدا، قزئنفون يا پارس حاكمه هياتى و پارس خلقينين كوروش باره ده اويدوردوغو، ياراتديغى افسانه لر اساسيندا بئله صحنه لر تصوير ائتميش، بو احتمال چوخدور، يادا واقعيته گؤرن، حقيقت و عدالت سئون بير مؤلف كيمى، حقيقى كيياكسار و استياكين واقعيّتلىرى، عادلانه، بؤيوك و مترقى ايشلىرىنى بيليب، همده كوروشون ظالمانه ايشلىرى ماد خلقينه ائديكى ظلملر و ياراماز حركتلىرىنى اؤيرنميش، اونلارى بيرى - بيريله مقايسه ائديب، كوروشون ايشلىرى و حركتلىرىنى تام عكسينه، اؤزو آرزولاديغى كيمى، عادلانه و نؤوع پرورانه شكيلده، رومانتيك صورتده اؤز رومانيندا تصوير ائتميشدير. بيرينجى حالدارو مانداكى لؤوحه لر، شخصيتلر و حادثه لر، فارس حاكم دستگاهى و پارس خلقينين اويدوردوقلارى افسانه لر، يعنى خيال محصولودور و كوروشون ياراماز غير - اينسانى ايشلىرى و ظلملىرى عادلانه ايشلر كيمى قلمه وئرمك هدفيله اويدورولموشدور. ايکينجى حالدا ايسه مؤلفين اؤزونون خيالىنين محصولودور. هر ايکى حالدا قزئنفون رومانينداكى حادثه لر و شخصيتلرين واقعى تاريخ و حياتلا هئچ بير ايلگى و علاقه سى اولماميشدير و بونا گؤره ده اونلارى تاريخى واقعيّتلر كيمى گؤسترمك دوغرو دئييلدير. كوروش ٢٨ ايل (باشقا بير روايته گؤره ٣٠ ايل) سلطنتدن سونرا م.ق. ٥٢٩ - نجو ايلده ماساؤتلىرله دؤيوشده اؤلدورولدو و اونون اوغلو "كبوجيه = كمبوجيه" م.ق. ٥٢٢ - ٥٢٧ - نجى ايللرده شاه اولاندان سونرا اونون يئرلى بيرينجى داريوش توتدو.

بو ايللر سوره سينده ماد خلقينين حياتى اولدوقجا آغير وضعيته دوشدو. كوروش و كبوجيه نين آردى كسيلمز اوردو يوروتمكلرى همين بو ايللرده باش وئردى. كوروش اينانديغى فارس سركردهسى "اويبار"ين واسطه سيله ماد خلقىنى سويلاق اؤز حربى سفرلىرىنين مخرجىنى تأمين ائدير و ماد گنجلىرىنى زورلا جبهه لره گؤنده ريردى. كوروش و كبوجيه نين شاهليغى ايللرينده محكوم ميللتلرين گئنيش خلق کوتله لرينه، او جمله دن ماد زحمتكشلىرى، شهر و کند اهاليه سينه وارد اولان بو ظلم و فشار بؤيوك اجتماعى عكس العمله سبب اولدو.

كبوجيه نين سلطنتىنين سونو و داريوشون سلطنتىن اوللرينده باش وئرميش اجتماعى حادثه لر ماد خلقينه تحميل اولموش بو آغير مادي - اجتماعى و اقتصادى وضعيتين، هابئله ميللى ظلمون مستقيم عكس العمل ايدى. بو حادثه موغ "گنوماتا" = بردييه = بردييا نين م.ق. ٥٢٢ - نجى ايلده كى

قیامی ایدی. بو حادثه حاقیندا بئش قدیم روایت واردیر: بونلار ۱ - داریوشون بیستون کتیبه‌سی، ۲ - هئروdot، ۳ - ژوستین، ۴ - کتسیاس و ۵ - اثیلین روایتلریدیر.

بو روایتلره گؤره کبوجیه مصره اوردو چکمه‌دن اول دوغما قارداشی "بردیه"نی گیزلی شکیلده اولدورموشدور کی، اونون غیابیندا اونا قارشی اقدام و قیام ائتمه‌سین.

بردیه‌نین قیامی م.ق. ۵۲۲ - نجی ایلین مارس آییندا باش وئردی. ایکی موغ بردیه‌نین کبوجیه طرفیندن اولدورولمه‌سیندن خبردار اولوب، قیام حاضرلایرلار. بو ایکی موغون بیرى اولدورولموش شاهزاده "بردیه"یه اوخشار و اونونلا آداش ایدی. او بیرى موغون آدی، هئروdotون یازدیغینا گؤره، "پارتیزدئیش - Parlizdeis" ایدی. بردیه بیر ماد قالاسیندا قیام ائده‌رک، مادلاری شورشه و قیاما قالدیرمیشدیر. بردیه ژوئه آینا قدر حاکمیتده محکم‌لیب، اکثر یئرلر و ولایتلر اونا تابع اولموشدور. بردیه بوتون ولایتلره چاپار گؤنده‌ریب، اوزونون شاه اولماسی و اصلاحاتا باشلاماسینی اعلان ائتمیش ایدی. بو چاپارلارین بیرى ده مصرده کبوجیه‌نین یانینا گؤنده‌ریلمیشدی. بو خبری ائشیدن کبوجیه اوردوسونو بوراخراق، سرعتله وطنینه قاییدیر، لاکین یولدا اولور و بعضی روایتلره گؤره اولدورولور.

بردیه‌نین سرعتله موفق اولماسی و گئیش خلق کوتله‌لرینین کبوجیه‌دن اوز دؤندرمه‌سی، هخامنیشلره ضد اولماسی، شبهه‌سیز، بیرنجی نؤبه‌ده کبوجیه‌نین ظالم، قان ایچن، مستبد، گوبود، خلقی هر جهتدن فشارا قویماسی، هابئله مصر و حبشه‌ده حربی ایشلرده موفقیت‌سیزلیگی و خصوصیه غیر - فارس میللتلری حدیندن آرتیق میللی ظلم و اقتصادی فشارا قویماسی و اونلارین میللی حقلرینی دانماسی اولموشدور. بونونلا یاناشی بیرده تأکید ائدک کی، بردیه‌نین سرعتله موفق اولماسینا سبب ایللردن برى، هخامنیشلرین ایش باشینا گلمه‌سیله، میللتلر و زحمتکش خلقلرین آغیر اقتصادی و اجتماعی وضعیتده دوچار اولماسی و میللی حقلارلارین محروم اولمالاری ایدی. آردی کسيلمز محاربه‌لر خلقدن اینسانی و مادی قوه طلب ائدیردی. حکومتین زورو و فشاری ایله بو احتیاجلاری اؤده‌ین خلق آرتیق اوسانمیش، جانا گلیمیش و پیچاق سوموگه دایانمیشدی.

کبوجیه حربی سفره گئندنه دؤولتین مرکزی اداره رئیس‌لری و نفوذلو شخصیتلرینین چوخونودا اوزوایله مصر و حبشه‌یه آپارمیشدی، تا اونون غیابیندا اقداملار ائتمه‌سینلر. کبوجیه‌نین همین بو ایشی ده بردیه‌نین قیامینین سرعتله غلبه‌سینه تأثیر ائتدی.

بردیه‌نین قیامی باشلاناندان گئیش خلق کوتله‌لرینین هامیسی اونا تابع اولدولار، چونکی هئروdotون دئدیگینه گؤره، او یئددی آی حاکمیتی دؤورو بوتون خلقه و مختلف طبقه‌لره یاخشیلیق ائتدی، بونا گؤره ده او اولدورولدوکه، هامی تأسف‌لندی.

بردیه حاکمیتی اله آلقا هاما ان اهمیتلی بیر اعلامیه یایمیشدی. اعلامیه‌ده بیلدیریردی کی، خلق نظامی خدمت و اوچ ایللیک وئرگیدن معافدیر. بو ایکی مسئله او دؤور هخامنیش ایمپراتورلوغوندا محکوم خلقلرین و خصوصیه ماد زحمتکش کوتله‌لرینین ان اؤنملی و اساس

عذاب چكديكلرى مسئله لرايدى. بو اعلاميه آيدىن نشان و ثريركى، محكوم خلقلرين، او جمله دن مادلارين اساس گنج قوه لرى زورلا هخامنش اوردولارينا آلىنير، دويوش ميدانىنا گونده ريلير و اكثري ده اورادان قايتميردى. اعلاميه نين اوچ ايللىك و ثرگيدن معاف ائتمه سى ايسه گؤسته ريركى، هخامنش حاكم دايره لرى، شاهلارى و سلطنت دستگاهى خلقلرين گنج نسلينى دويوش ميدانىنا آپارماقلا ياناشى، ساراين، حاكم دايره لرين، اوردولار، حربى يوروشلر و محاربه لرين آغير خرجى، بودجه سيني تامين ائتمك اوچون محكوم خلقلر، او جمله دن مادلارين شهر و كند اهالي سینه اولدوقجا آغير و دؤزولمز و ثرگيلر و مالياتلار قويوردولار. محكوم خلقلرين و ثرگيلرى بيرده اونا گؤره آغيرايدى كى، محاربه لرين، سلطنت، ساراي و حاكم دايره لرين عيش - عشرتلى حياتينين خرجينى يالنىز محكوم خلقلرين گئنيش خلق کوتله لرى تامين ائدير و فارس کوتله لرى، شهرلى و كندليلرى هر جور و ثرگى و مالياتدان اساساً آزادايديلر.

هئردوتون يازديغينا گؤره بردييه حاكميتى اله آلقا هامان بو اعلاميه نى يازيب، گؤندرميشدى، لاکين اونون دشمنلرى بو اعلاميه نين يايىلماسينين قاباغينى آلميش ايديلر و نتيجه ده خلق اوندان سگگيز آي سونرا خبردار اولموشدو.

داريوشون بيستون كتیبه سيندن معلوم اولور كى، او، بردييه نى اولدوردوكدن سونرا، اونون گوردوگو ايشلرى اولكى حالينا قايتارميشدير.

بورادان، هابئله هئردوتون يازيلاريندان، معلوم اولور كى، بردييه يئددى آي مڊتينده خلقي خيري نه چوخلو ايشلر گؤرموش و او زامان اوچون اولدوقجا اهميتلى انقلابى و اصلاحاتى آديملار گؤتورموشدور. بو باره ده هئردوت يازميشدير: «موغ ... كمبوجيه نين شاهليغينين سگگيز ايلي قورتاماغينا قالان يئددى آي مڊتينده آسوده ليكله شاهلىق ائتدى و بو مڊتده اؤز تبعه لرى اوچون چوخلو ياخشى ايشلر گوردو، بئله كى، اولدورولدوكد، آسيادا، فارس لاردان باشقا، هامى تأسف ائتدى»^۱ تاريخين آتاسى هئردوتون بردييه باره سينده يازديغى بو قيسا جمله لردن ايكى نتيجه الده ائديليز:

۱ - بردييه گئنيش خلق کوتله لرى، شهر و كندىن زحمتكش اهالىسى، شهرلرين آزادلارى، آزاد و مترقى دوشونلرى و توپلومون اينكيشاف و ايره ليله مه سيني ايسته ين اينسانلارين خيري نه اولان، اونلارين ايستك و آرزولاريني تمثيل ائدن آديملار آتميشدير. باشقا سؤزله دئسك، توپلومون اقليتده اولموش استعمارچى اعيان - اشراف، اوردو باشچيلارى، ساراي و دربار اهالىسى و اونلارا ياخين و باغلى عايله لرين زياني، جمعيتين اينكيشاف و ترقيسينين قارشيسيني آلانلارين ضررينه اولان تدبيرلر گؤرموشدور و بونا گؤره ده او اولدورولدوكد، جمعيتين بؤيوك اكثريتى و خصوصيله محكوم ميللتلر كدرلنميش و تأسف لنميشلر.

۲- بردیه نین آتدیغی آدیملار، وئردیگی امرلر، گۆردوگو ایشلر و تدبیرلری کوروش و کبوجیه دؤورو ازیملیش، میللی حقوقدان محروم اولموش، اقتصادی فشار و سارایین آغیر وئرگی و مالیاتلاری آلتیندا اینلهین، پیچاغی سوموگه دایانان خلقلر، میللتلر اوچون اولدوقجا فایدالی، خئیرلی و ایده آل اولدوغو قدر، فارسلا و خصوصیه اونلارین حاکم دایره لری اوچون ضررلی و زیانلی ایدی، اونلارین میللی خیرینه دئییلدی.

هخامنیش شاهلارینین بورایا قدرکی ایلک دؤورونده یاشامیش غیر- فارس میللتلرین یاشلی آرواد و کیشیلری هله آستیپاک دؤورونو خاطرلاییر، میللی حقوق باخیمیندان او دؤورو هخامنیشلرین میللی ظلموایله مقایسه ائدیر و ماد دؤورونون میللی حقوق و میللی آزادلیقلارینی آرزولاییردی.

بونا گۆرده بردیه نین میللی ظلمه سون قویماسی و خلقلره میللی حقوق وئرمه سینی آلقیشلاییر و جدی حمایت ائدیردی. شبهه سیز بردیه فارس میللتینه مخالف و دشمن دئییلدی و او میللته ده، باشقا میللتلریله برابر، حقوق تکلیف ائدیردی. آنجاق هخامنیشلرین محروم میللتلری میللی حقوقلاردان محروم ائتمه سی، اونلاری آغیر وئرگیلر و مختلف واسطه و یوللارلا چاپماسی، سویماسی ایله فارسلا رین اعیان- اشرافلاریندان علاوه، ساده گئیش خلق کوتله لری ده نسبتاً مرفه و آسوده حیاتا چاتمیشدی.

بونا گۆرده هئروودوت یازیردی کی، بردیه اولدورولنده، فارسلا ردان باشقا هامی تأسف لندی. بونودا قید ائتمک لازمدیر کی، فارس خلقلینین آزادلاری، توپلومون عمومیتله اینکیشاف و ترقیسی طرفداری اولانلاری، شبهه سیز بردیه نی حمایت ائدیر و هخامنیشلرین صرف ارتجاعی، استثمارچی گثریلیک طرفداری تشکیلاتی و محکوم میللتلری ازمک سیاستی و دؤولت قورولوشوایله مخالف ایدیلر.

آستیپاکین دینی سیاستیندن دانشیارکن گؤستریمیشیک کی، او، ماد دؤولتینین سیاسی وحدتینی دینی وحدتله تکمیل لشدیرمک فیکرینده ایدی، بونا گۆرده واحد زردوشت دینین نماینده لری اولموش موغلاردان حمایت ائتمیش و مختلف ولایتلرده اولموش طبیعی دینلری، زراتوشرانین نطفه لری و روشیملرینی آرادان قالدیرماق ایسته ییردی. هم ماد، همده پارس و سایره ولایتلرده هله طبیعی دینلر، بیری- بیریندن فرقلن زراتوشترا نطفه لری و اونلارین کاهینلری وارایدی. آستیپاکین مغلوبیتی، سپیتامه نین اولدورولمه سی و کوروشون غلبه سی موغلارین واحد زردوشت دینی یاراتماسینا مانع اولدو و طبیعی دینلره میدان وئردی، اونلارا عبادتگاهلار تیکیلدی. عینی زاماندا زردوشت تعلیملری اساسیندا یارانان واحد دین ده تدریجله اؤزونه یول آچیب گئیشله نیر و اونونلا علاقه دار بعضی عبادتگاهلار و تاپینما یئرلری میدانا گلیردی. عینی آد آلتیندا اولسادا، دینی مراسم لری بیری- بیریندن فرقله نن ایکی مختلف دین وارایدی.

بعضی تاریخچیلرین فیکرینجه "بردیه" "سپیتامه" نین اوغلوایمیش و کوروش زامانیندا بعضی

دؤولتى وظيفه لرده اولموشدور. بردييه ايش باشينا گلنده آتاسينين يولونو داوام ائدهرك، كهنه طبيعى دينلر و اونلارين عبادت يئرلريني آرادان آپاريب، عوضينده موغلارا شرايط ياراتميش و اونلارين معبدلريني ديرچلتميشدير. طبيعىدير كي، بونونلا علاقه دار بردييه كهنه كاهينلره، طبيعى دينلره باغلى اولان اعيان - اشرافلارا خوش اوز گؤسترمير و عكسینه مترقى اعيانلاري، موغلارا باغلى اشرافلاري و گئنيش خلق کوتله لريني حمايت ائدير و اونلارين خيرينه اعلاميه وئريب، اصلاحات عمله گتيريردي.

بو سؤزلردن بللى اولوركى، مختلف تاريخچيلر بردييه نين گؤردوگو و يا گؤرمك ايسته ديگى ايشلر حاقيندا چوخ يازيب، بحث ائتميش و ييري - بيرينه مخالف نتيجه لرده چيخارتميش و چيخارديرلار. بونا گؤره ده طبيعى اولاراق، بئله بير سورونو آچيقلماق لازم گؤرونوركى، بردييه نه ايشلر گؤرموش، نه لر ائتمك فيكرينده اولموشدور؟ داريوش اؤز كتيبهي سينده يازير كي، او بردييه نين آلديقلارينى گئري قايتاردى. بس گؤرك بردييه نه آلميش، كي مدن آلب، كي مه وئرميشدير؟

١ - تاريخى قايناقلار يازير كي، بردييه بير سيرا زردوشت عبادت يئرلريني خراب ائتدى. آيا موغ اولان بردييه زردوشت دينى ايله مخالف ايدى؟ البته بو گولونجدور. بس بردييه هانسي تاپينما يئرلريني ويران ائتدى؟

آستيياك و سپيتامه دن دانيشاركن گؤرموشوك كي، اونلار هم شاه، همده دينى رهبر اولموش، اؤزلرينه خاص تانرى و معبدلري اولموش كيچيك و يئرلى موغلار، اونلارين دينى، معبدلري و دينى رهبرليگي ايله مخالف ايديلر، اونا گؤره كي، ماد حكومتى رهبرلري زامان، سياست و وحدتين طلب ائنديگي واحد زردوشت دينى ياراتماق ايسته بيرديلر و بو ايش او دؤور و زامان اوچون لازم و مترقى ايدى. بردييه نين ويران ائنديگي زردوشت عبادتگاهلاري همين يئرلى و كاهينلر طرفيندن رهبرليك اولونان معبدلر ايدى. دوغرودان دا او يئرلى معبدلر و اونلارين رهبرلري اولموش كاهينلر و يا يئرلى شاهلار مركزيت، واحد حكومت، دؤولت و سايره مترقى ايشلرله مخالف، همده سحر و جادو مركزى، خرافات و صرف عوام فريبليك و موهومات مركزلرينه چئوريلميشديلر. ائله بونا گؤره ده زردوشت دينينه اينانان خشايارشادا بو عبادت يئرلريني ويران ائتدى.

يئري گلميشكن قيد ائتمك ضرورى دير كي، داريوشون كتيبهي لرينده "آهورا مزدا" دان آد آپاريلماسينا باخميياراق، پارسلارين زردوشت دينى مادلارين زردوشت دينيندن خيلى فرقلي ايدى. زردوشت دينينين يارانديغي اولكه ماننا - ماد ديارى ايدى، پارسلار ايسه او زامان بو محيط و بو دينه اساساً بيگانه ايديلر و اونلاردا كي "آهورا مزدا" و "اهريمن" پارسلارا خاص بير دينله علاقه دارايدى و بيز قوتتى، لوللوبى، ماننا و مادلارين دينى تصورلرينده خير و شر قوه نى بو آدلا گؤرموروك، هابئله پارسلارين اولونو باسديرماق مراسمي و "موغ" اولدورمك بايراملاري دا آچيق گؤسته رير كي، اونلارين دينى زردوشتى دينينه نسبتاً ياخين اولسادا، اوندان چوخ فرقلي ايدى. كوروش اؤزو "سپيتامه" نى، داريوش ايسه، "بردييه" نى اولدوردو. بو حادثه لر نشان وئيرير كي، هخامنيش

شاهلاری، اعیان - اشرافلاری و بؤیوک خانوادهلرینین، کمبوجیه و اونون بابالارینین دینی ماننا - مادلارین زردوشت دینیندن چوخ فرقلی ایدی، آنجاق هخامنیشلر زامانی، اونلارین واحد دینه احتیاجلاری اولدوغو اوچون، تدریجله مادلارین زردوشتیزمی ایله پارسلارین دینی بیرلشیر، تدریجله فرقلر آرادان قالخیر، حتی خشایارشا اوزو زردوشت دینینی قبول ائتمیش و اوزونو "سئویشنت" حساب ائتمیشدیر.

بیر داها قید اولونمالیدیر کی، آستیاک دؤرونده اولدوغو کیمی، هخامنیشلرین اوللرینده زردوشت دینینین، زامانا گؤره معین مثبت جهتلری اولموش و معین درجهده توپلومون آزادلاری و مترقی اینسانلارینین آرزو و ایستکلرینی افاده ائتمیشدیر و بو وضعیت زردوشت دینینین هخامنیش شاهلارینین حامی سی و آلتی اولماسینا قدر دوام ائتمیش و اوندان سونرا ارتجاعی ماهیت داشیماغا، ایره‌لیله‌مه‌یه مخالف اولماغا باشلامیشدیر.

بونودا قید ائتدک کی، بعضی عالیملر، او جمله‌دن آکادئمیک مار و ... ایسترووه، ا.م. دیاکونوف و باشقالاری بردیه‌نین ایشلرینی عوام‌فریبلیک، ایکی اوزلولوک سایر و قید ائدیملر کی، او عمومیتله دئموکرات روحلو و حقیقی خلق طرفداری اولمامیشدیر. بیزجه مسئله‌یه بئله باخماق اولامعاصر گؤزله، اوزوده ایستالین دؤورو کومونیزم گؤزلوگوايله تاریخی حادثه‌لره باخماغین نتیجه‌سیدیر و دوزگون حرکت دئییلدیر، هر زامانین حادثه‌سینی او دؤورون شرایطی، سوییه‌سی، ایستگی و اولچولری ایله اولچمک و قیمت‌لندیرمک لازمدیر.

۲ - بردیه یئرلی عشیره بؤیوک‌لرینین اکیلن تورپاقلاری، اوتلاقلاری، مال - قاراسی و ائو کؤله‌لرینی اللریندن آلدی. بونلار هامان یئرلی عبادت یئرلرینین اطرافیندا توپلانمیش، خلقین مالی، ملک و تورپاغینی منیمسه‌یه‌رک وارلانمیش طایفا، عشیره و توپلوملارین بؤیوک‌لری اییدیملر کی، اساساً کندلرده، قدیم معبدلرین اطرافی و شهرلرده اوردو، سارای و دؤولت اداره‌لرینه توپلاناراق، خلقین استثماری و غارتی حسابینا بؤیوک ثروت و مال - دؤولت الده ائتمیشدیلر. بردیه بو عشیره بؤیوک‌لریندن آلدیغی مال، دؤولت، مال - قارا، تورپاق، اوتلاق و سایرینی اصیل صاحبیلرینه، زحمتکش کندلیلر و شهر یوخسوللارینا قایتاردی. اگر بو حادثه‌نی گئنیش خلق مقیاسندا گؤتورسک، گؤره‌ریک کی، نه قدر بؤیوک و گئنیش انقلابی بیر حرکت ایدی. بو عشیره بؤیوک‌لری، نظره‌گلن، اساس اعتباریله هخامنیشلر ایش باشینا گلندن سونرا و خصوصیه محکوم، غیر - فارس میللتلرین اراضیسینده یارانیب گئنیشلنمیش ایدی. بو طایفا بؤیوک‌لری اولان کند و شهر اعیان - اشرافلاری هامان هارپاک تیپلی بیر صنیف و اجتماعی لای اولموشدور. دئمک، بو اجتماعی لای قدیمدن و ماد دؤوروندن ده اولموش اولسابئله، هخامنیشلر دؤورنده داهادا چوخالیب گئنیشلنمیشدی. بونا گؤره‌ده، بردیه‌نین بو اقتصادی تدبیرلریندن یئرلی عشیره بؤیوک‌لری، هخامنیشلرین ظالمانه سیاستیندن استفاده ائده‌رک وارلانان، نؤکر - نئییب، جاه - جلال و وار - دؤولت صاحبی اولموش اعیان - اشرافلار، توپلومون استثماریچی یوخاری طبقه‌سی زیان گوردو و عوضینده گئنیش خلق

كوتله لرى، كند و شهر جمعيتلرينين آزاد فردلرى عموميتله اوندان فايدالاندىلار. بو فيكىر هئردوتون دئديگىنى تاييد ائدير، باشقا سؤزله دئسك، بو، هئردوتون ييغجام دئديگى سؤزلرين نسبتاً گئنىش آچىقلاماسيدير. خلقى اوچ ايللىك وئركى و اجبارى اوردو خدمتinden آزاد ائتمك و آزاد اينسانلارين خيريته ايشلر گؤرمگىن معناسى بوندان باشقا نه ولا بيلر؟

بردييه اعيان - اشرافلار، هخامنشيلره آرخالاناراق وار - دؤولت صاحابى اولموش طايفا و عشيره بؤيوكلىر عليهينه بير انقلابى حركته، دربار كودتاسينا ال آتاندان سونرا، هئردوتون دئديگى كيمى، كمبوجيه دن اونا - بردييه يه چاتمىش بير ساراي خانيمى، اعيان - اشرافلاردان اولموش "اوتان" ين قىزى بردييه نين اسرارينى پارس بؤيوكلىرينه چاتدىردى. بردييه طرفيندن ازيلمىش، اساساً همين پارس اعيان - اشرافلاريندان يئددى عايله نين بؤيوكو بردييه نين داخلى اسرارينى ائشيتجك، بو يئددى اعيانين بيرى اولموش "داريوش" ون رهبرليگى آلتيندا، بردييه يه قارشى قالدخاراق، عكس انقلابى بير ساراي كودتاسيله، ايتيرديكلرى پارس حاكميتىنى الده ائديب اؤز طبقه لرى و ميللتلرينه قايتاردىلار.

٣ - بردييه نين گؤرمك ايسته ديگى ان اؤنملى ايشلردن بيرى ده، هخامنش شاهلارى واسطه سيله محروم ميللتلردن آينمىش ميللى حقلرينى ظلمكار هخامنش سارايى، حاكم دايره لرى و اعيان - اشرافلاريندان آليب ميللتلره و خلقلره قايتارماق ايدى. ماددار زامانى ميللتلر بو حقه مالكايدىلر و كوروشدان سونرا و كوروشون اؤزو پارس خلقىنى او - بيرى خلقلردن اوستون توتاراق، اونلارين حقىنى آياق آلتينا ساليب داندىلار. بردييه نين پارسلار داخلىنده قيام ائديب، سونرا ماددار داخلىنه گئتمه سى، ماددار و پارتلار طرفيندن دستكلنمه سى و نهايت ماد اراضيسى و ماددار داخلىنده اؤلدورولمه سى اونون ميللى آزادلىق طرفدارى اولماسى، بير ماد كيمى، اؤز خلقىنين ماددار دؤورو مالكا اولموش ميللى حقىنى اؤزونه قايتارماق طرفدارى اولماسىنى و بو ايش اوچون عملى اقدام ائتديگىنى نشان وئير. بردييه قلباً نئجه دوشونورموشسه ده، بو فيكىرلىرى و ايستكلرى او زامان و او شرايط اوچون، توپلومون ترقى، ايره ليله مه و اينكىشافى باخيميندان اولدوقجا اهميتلى، لازم، ضرورى و مترقى ايدى.

بوتون بونلاردان علاوه داريوشون لؤوحه سيندن معلوم اولوركى، او، اوتلاقلارى، اكين يئرلرينى، داشينا بيلن ثروت و مال - دؤولتى تازادان اعيان - اشرافلار و اوردو باشچيلارينا قايتاردى. بورادان آيدىن گؤرونوركى، گؤسترديگيمىز بوتون بو شئيلرى اعيان - اشرافلار و اوردو باشچيلارى كوروش و كمبوجيه زامانى زورلا خلقدن آليب ييه لنمىش و اونلارى آغير و دؤزولمز وضعيته سالمىشدىلار و بردييه بوتون بو اموالى حاكم دايره لردن زورلا آليب، ساده، زحمتكش خلقه، شهر و كند اهالىسینه، اصيل صاحابلارينا قايتاردى.

بعضى تاريخچيلر حقلى اولاراق قيد ائديرلركى، بردييه حادئه سينده وار - دؤولتلر، مولكلر، باغلار و سايره مصادره اولموش، عبادت يئرلىرى اودلانمىش، وئركيلر، دؤولته مفت عسگرلىك

اٹمک، مفتہ، بئیاری ایشلتمک و سایره بو کیمی ایشلر لغو اولموشدور. بوتون بونلار ایسه هخامنیشلر دؤورو خلق کوتله لرینین و محروم میللتلرین اقتصادی - اجتماعی دورومونون اولدوقجا آغیر و بحرانی اولدوغونو آیدین نشان وئیر.

داریوشون لؤوحه سینده هم ده "قوللار" دان سؤز گئتمیشدیر کی، بردیه نی اولدوردو کدن سونرا، داریوش اونلاری اعیان - اشرافلار و اوردو باشچیلارینا قایتاردی. هخامنیشلر دؤورنده ایراندا، رومدا اولدوغو کیمی، قولدارلیق اولمامیشسادا، اعیان - اشرافلار، اوردو باشچیلاری، باشچیلار، وارلیلار - درباریلر و عمومیتله حاکمه هیأتین عضولری بعضی کندلی و شهرلیلری، محاربه اسیرلرینی اؤز قوللاری، ائو قوللوقچولاری و آغیر استثمار اولان فعله و ایشچیلرینه چئویرمیشدیلر و بردیه بوتون بو کؤله لری آزاد ائده رک قولدارلیغی آرادان آپاردی.

داریوشون کتیه سیندن و هئرو دوتون یازیلاریندان گؤرونور کی، بردیه ماد میللتیندن اولموش و حاکمیتی پارسلاردان آلیب، مادلارا قایتارماق ایسته میشدیر. داریوش اؤز کتیه سینده یازیر: «او حکومتی کی، موغ گئوماته کمبوجیه دن غصب ائتدی، قدیم زامانلاردان بیزیم خانوادیه مخصوص ایدی. سونرا موغ گئوماته هم پارس، هم ماد و هم باشقا اولکه لری کمبوجیه دن آلدی. او اؤز مثیلینه گؤره عمل ائتدی و شاه اولدو. بیزیم خاندانیمیزدان اولان نه بیر پارس، نه ده بیر ماد اولمادی کی، حکومتی بو موغ گئوماتانین الیندن چیخارتسین...»^۱ بردیه ایش باشینا گلندن سونرا، آستیاک و سپیتامه نین دینی سیاستینی ایزله مه گه باشلادی و موغلارین دینی نی تبلیغ ائتدی. بردیه بو دینله علاقه دار گئیش خلقین مادی وضعیتینی دوزلتمه گه چالیشمیش و آستیاک زامانی ماد خلقی داخلینده اولموش اجتماعی دورومو تازادان یاراتماق ایسته میشدیر. فریدون ابراهیمی بو باره ده بئله یازیر: «اشغالچی پارسلارین ضدینه اولان میدیا (ماد م.) میللتینین عصیان هومات (گئوماته) آدلی قهرمانین قومانداسی آلتیندا ایدی. میدیا میللتی هوماتین سرکرده لیگی ایله اؤز آزادلیق و استقلالینی اله کئچیرتمک و میلی حاکمیت بناسینی قورماق ایسته ییدی. میدیالیلارین عصیان کوروش و کامبیزین بوتون فتوحاتینی اثرسیز و نتیجه سیز ائده جک قدر قوتلنمیشدی»^۲.

بردیه نین ایشلری بیر طرفدن گئیش خلق کوتله لرینین، آزاد اینسانلارین خیرینه و اعیان - اشرافلارین زیانینا ایدی، او بیری طرفدن ایسه او ایشلر، حاکمیتی پارسلارین الیندن آلیب، مادلارا قایتارماق هدفی گودوردو، بونا گؤره ده بیرینجی نؤوبه ده پارس اعیانلاری، داریوش باشدا اولماقلا، بردیه نین علیهینه بیرلشه رک اقدام ائتدیلر. قدیم تاریخچیلر یازیرلار کی، داریوش، آلتی نفر پارس خانواده لریندن اولان باشقا اعیان و شاهزاده لرله بیرلشه رک، مخفی شکیلده ماد تورپاقلارینین "نيسا" ناحیه سینده یئرله شن "سیکایا اوواتیش" قلاسینا گیریپ، اورادا، م.ق. ۵۲۲ - نجی ایلین سئپتامبر

* ۱ - ماد تاریخی، ص ۳۹۴.

۲ - فریدون ابراهیمی، ص ۳۰.

آیین ۲۹ - ندا بردییەنی اۆلدوردولر. آنجاق شېهەسیز بردییەنین اۆلدورولمەسی بو سادەلیکلە اولمامیشدیر و اولادا بیلیمزدی. یقینکی، فارس اعیان - اشرافلاری، داریوشون رەبرلیگی آلتیندا ماد تورپاقلارینا اوردو چکمیش و اوزون دۆیوشلردن سونرا بردییەنین اۆلدوغو قالانی آلیب، اونو دۆیوشدە اۆلدورموشلر. فریدون ابراهیمی بو بارەدە بئلە یازمیشدیر:

«کامبیز عجلەیلە مصردن قاییدان موقعدە اۆلدورولدو. بو حادثە نتیجەسیندە پارسلار اۆزلیرنی ایتیریب، نە ائدە جکلرینی بیلیمردیلر. آخردا فارس نسلیندن اولان بیریسینی، یعنی داریوشو سلطنتە گۆتوردولر. پارسلارلا میدیالیلار آراسیندا اولان آزادلیق و ورشمالاری اوزون مدت سورموشدور. تاریخچیلرین یازدیغینا گۆرە میدیالیلار بو مبارزەلدە بۆیوک موفقیتلر قازانمیشلار. آمما پارسلار چوخلو قان تۆکمەلر نتیجەسیندە، اۆز آزادلیق و استقلاللاری یولوندا مبارزە آپاران میللتلری یئنەدە اطاعت و اشغال آلتینا آلدیلار و اونلارین حاقیندا آغیر ظلملر تطبیق ائتمەگە باشلادیلار. میدیالیلار طرفیندن سفاک پارسلارین علیھینە شدید و قانلی مبارزەلرین بیریندە میدیا قهرمانی هومات اۆلدورولدو...»^۱

بورادان بئلە نتیجە چیخارتماق اولورکی، بردییە اۆزو قیامین اوللریندە مرکزدە - استخرده اولموش و قیامی هر یئرە یایماق اوچون اقداملار ائتمیش و هر طرفە اعلامیەلر گۆندرمیشدیر، آنجاق اعلامیەلرینین اطرافا، گئیش خلق کوتلەلری و محروم میللتلرە چاتماماسی و یئرلردە معین مثبت حرکتلر و طرفدارلیق ایشلری اولمادیقدا، دیگر طرفدن فارس اعیان - اشرافلارینین جدی عکس انقلاب حرکتلری و اقداملارینی گۆردوگدە، بردییە اۆز میللتی، ماد خلقینین داخلینە گئدرک، اورادان حرکتی رەبرلیک ائتمک و قوّە توپلایاراق، مرکزی توتوب، فارس اعیان - اشرافلارینی ازمک ایستەمیشدیر، لاکین فارس اعیانلاری داها سرعتلە اوردو دوزلدرك، ماد - پارت اراضیسینە، بردییەنین اۆلدوغو یئرە گئتمیش و اورادا بیر سیرا دۆیوشلردن سونرا، نهایت غلبە چالاراق، بردییەنی اۆلدورموش و قیامینا سون قویموشلار. بونولادا فارس اعیان - اشرافلاری ماد خلقینین، فارس حاکم دایرەلرینە قارشى بیرینجی قیامینی بوغموشلار.

یوخاریدا گۆستردیک کی، اکثر فارس تاریخچیلری ماد ایمپراتورلوغونون آرادان گئدیپ، هخامنیشلرین ایش باشینا گلەسینی چوخ عادی، اهمیتسیز و سادە بیر حادثە کیمی قلمە آلیر و بئلە گۆستەریلرکی، بو ایش گویا واحد بیر خلقین و میللتین داخلیندە بیر شاهلار سولالەسینین گئدیپ، باشقا سولالەنین ایش باشینا گلەسینی اولموشدور. مادلاری دا "آریایی نژاد، هند - آوروپایی دیللی گۆستەرن بو تاریخچیلر، او جملەدن حسن پیرنیا، بو ایشلری ایلە مادلارین آرادان گئدیپ، هخامنیشلرین ایش باشینا گلەسیندە اولان میللی جهتلری تامامیلە اؤرت - باسدیر ائدیر، گۆرمور، بو مسئله بارەدە تامامیلە سکوت ائدیر و ائلە نشان و ئریرلرکی، بو سولالە دەیشمەسیندە میللی

مسئله آدلی بیر مسئله اصلا اولمامیشدیر، بیر صورتده کی، بیز قوتتی - لوللو بیلردن گئیش بحث اندرکن گؤستریمیشیک کی، اونلار التصاقی دیللی اولموش و نثچه مین ایل سوره سینده مرکزی ماد و چاغداش آذربایجان اراضیلرینده حکومت قوروب، مدنیت یاراتمیشلار و مادلار اونلارین اوولادی و نسیللری اولموشلار. ائله جهده گؤستریمیشیک کی، م.ق. دوققوزونجو عصرین اووللرینده ایران فلاتینا گلمیش اون هند - آوروپایی دیللی قبیله مرکزی ماد و آذربایجان تورپاقلارینا ایدا نفوذ ائده بیللمه میش و ایران فلاتینین چاغداش فارس و کرمان ایالتلرینده یورد سالیب قالمیش و اووللر ایلاملار، سونرالار ایسه ماد ایمپئراتورلوغونا تابع اولموشلار.

دئمک مادلارلا پارسلار مختلف کؤکلر و ائتنیک خصوصیتلره مالک اولموش باشقا - باشقا میللتلر اولموشلار، نه اینکی واحد بیر میللتین چشیدلی ائل و طایفالاری.

نه سببه گؤره هئروودوتون یازیدیغینا گؤره بردیا اولدورولنده، پارسلاردان باشقا بوتون هخامنیش دؤولتی تورپاقلاریندا یاشایانلار تأسف لندیلر؟ اگر پارسلارلا مادلار عینی بیر میللتدن ایدیلرسه و هخامنیشلر اونلارلا واحد اؤز میللتلری کیمی رفتار ائتمیش ایدیلرسه، نه اوچون مادلار بردیانی حمایت ائتدی و او اولنده تأسف لندی، لاکین پارسلار بردیانی او لومو و پارسلارین حکومتی اله آلماسیندان سئویندیلر؟

اگر پارسلارلا مادلار عینی بیر میللتدن ایدیلرسه، نه اوچون کمبوجیه او لومو عرفه سینده، هئروودوتون یازیدیغینا اساساً، پارس بؤیوک لرینی چاغیریب، اونلارلا بئله وصیت ائتدی:

«منیم سیزه سونونجو وصیتیم بودور کی، شاهلیغین مادلارلا قاییتماسینی ساده توتمایین، اگر اونلار اونو زورلا اله گتیرمیشلر، سیزده اونو سلاح گوجوایله گئری آلمالیسینیز»^۱.

شبهه سیز کمبوجیه نین بو وصیتی پارسلارین اعیان - اشراف عایله لرینه چاتمیش و اونلارین یئددیسی، باشدا داریوش اولماقلا، بو وصیته عمل ائتمک اوچون آیاغا قالخیب، ال - اله وئره رک، بردیانی آرادان آپارمیشلار.

کمبوجیه نین پارس بؤیوک لری، باشچیلاری، اعیان - اشرافلاری و اوردو باشچیلارینا ائدیگی بو وصیت آیدین گؤسته ریر کی، پارسلارلا مادلار نه تکجه عینی بیر میللت دئییل، بلکه اونلار بیر - بیرینه قارشى دایانان و بیر - بیرله دشمن اولان میللتلر ایدیلر و حاکمیت اوچون بیر - بیرله قارشىلاشمیش ایدیلر. دئمک، آستیاک پارسلار طرفیندن حاکمیت اؤز اللرینه آلماق اوچون او لدورولموش و بردیا، سیاسی حادثه لردن استفاده ائده رک، حاکمیت پارس میللتیندن ماد میللتینه قایتارماق ایسته میشدیر و محض بو میللی دشمنلیک و حاکمیت اله آلماق اوستونده بو ایکی میللت آراسیندا آستیاک زامانیندان مبارزه، دؤیوش و چارپیشما دایانمادان داوام ائتمیشدیر و گؤره جه گیمیز کیمی، سونرالاردا داوام ائتمیش و ائتمه ده دیر.

تکرار اولسادا، گۆسترمه‌لی ییک کی، پارس‌لارلا ماد‌لارین آراسیندا او دؤورده اولموش میلی دشمنلیک کوروشون حاکمیتی ماد‌لاردان آلماسیندان، باش کندی ائکباتاندان استخره کؤچورمه‌سیندن و خصوصیه‌لر ماد‌لارا قارشى قاتی میلی ظلم ائتمه‌سیندن سونرا ماد خلقینده یارانمیشدیر، یوخسا کییا کسار و آستییاک زامانیندا ماد ایمپراتورلوغو میلی ظلم و میلی آیری سئچکیلک تامامیه یاد و بیگانه‌ایدی، بئله کی، اونلار تابع اولموش پارس‌لار اؤز داخلی ایشلرینده و میلی مسئله‌لرینده آزادیدیلر و کوروشون آتاسی و بابالاری اؤز کتیه‌لرینی اوللر، یازی ایله تازا تانیش اولاندا، ایلامجا و سونرالار اؤز آنادیللرینده قازدیرمیشلار. ماد ایمپراتورلوغو دؤورونده بو ایمپراتورلوغون ترکیبینه داخل اولموش میللتلر داخلی میلی حقوقا مالک اولاراق، دوست و قارداش کیمی یاشاییردی‌لارسا، کوروشدان سونرا بو میلی قارداشلیق، هخامنیش دؤولتی طرفیندن شوونیسى سیاست، غیر - پارس میللتلره میلی، اجتماعی و اقتصادی ظلم سیاستی یورودولمه‌سی اوجوندان، میلی دشمنلیک و عداوته چئوریلدی. بو میلی مبارزه‌لر دؤورونده ماد باشچیلاری بردیا، فرورتیش و سایره، هابئله گئیش ماد کوتله‌لری پارس میللتی ایله دئییل، شوونیست پارس هیأت حاکمه‌سی - هخامنیش دؤولتی، اعیان - اشرافلاری، حاکم دایره‌لری ایله دشمنلیک ائدیر و اونلار قارشى و میلی حقوق‌الده ائتمک اوغروندا مبارزه ائدیب، دؤیوشوردولر. بو وضعیت تاریخ بویو میلی ظلم اولان بوتون اولکه‌لرده اولموش و میلی ظلمون تام عادلانه حلینه قدرده داوام ائتمیش و ائتمه‌ده‌دیر.

تاریخین آتاسی لقبی ایله شهرت‌لنمیش یونانلی تاریخچی هرودوتون بردیا حرکتی باره‌ده قلمه آلدیغی سؤزلر اساساً دوزگون و بیطرفانه یازیلدیغی و بو حرکت باره‌ده دهرین معلومات وئردیگینی نظره آراق، بورادا اونون بو حادئه باره‌ده کی یازی‌لارینی وئرمگی مقصده اوغون حساب ائتدیک. هرودوت بردیا باره‌ده:

هرودوت اؤزونون مشهور تاریخی اثرینده بعضی تاریخچیلرین "گنوماتا" آدلاندیردیغی مشهور شخصیتی "بردیا" آدلاندیرمیش و اونون باره‌سینده اؤزونون اوچونجو کیتابی "تالی - Tali" ده بئله یازمیشدیر:

« ۶۱ - نجی بند: کوروشون اوغلو کمبوجیه مصرده اولاندا بیرى - بیریه قارداش اولموش ایکی موغ اونون علیهینه قیام ائتدیلر. بو ایکی نفردن بیرینی کمبوجیه اؤز مالی و ثروتینی اداره ائدن مأمورا نظارتچی وظیفه‌سینه قویموشدو و همین آدام توطئه‌نین نقشه‌سینی چکدی. بو شخص متوجه اولموشدو کی، "ایسمیردیس" (بردیا) یین اولومونو خلقدن گیزلتمیش‌ایدیلر و یالنیز پارس‌لاردان آز عده‌ه اوندان آگاه‌ایدیلر و باشقالاری اونو هله دیری بیلیردیلر. بو موغون قارداشی بردیا، کوروشون اوغلو و شاهین امریه اولدورولموش کمبوجیه‌نین قارداشینا او قدر اوخشاییردی کی، شبهه دوغورا بیلردی. اونون یالنیز اوزو بردیا یا اوخشاماییر، بلکه آدی دا بردیا‌ایدی. "پاتی زئیتس - palizeites" اؤز قارداشی موغو شاه سارایینا آپاریب، تخته چیخارتدی، اوندان سونرا ایسه

اۆلکه نین باشا - باشینا آداملار گۆندردی، تا اوردونو آگاه ائتسینلر کی، اوندان سونرا کوروشون اوغلو بر دیادان اطاعت ائده جکلر، کمبوجیه دن یوخ.

۶۲ - نجی بند: مصره گتتمیش شخص سوریه نین "اکتابان" نیندا کمبوجیه و اونون اوردوسوایله قارشیلانیدی و موغون پیغامینی عسگرلره بیلدیردی. کمبوجیه گومان ائتدی کی، اونون سۆزلری دوزدور و اونون (کمبوجیه. م.) طرفیندن بر دیانین اۆلدورولمه سینه مأمور اولموش "پرتقزاسپ" - Drexasp اونا خیانت ائده رک، قارداشین اۆلدورمه میشدیر. بونا گۆرده حقیقتی "پرتقزاسپ" دان سوروشدو. پرتقزاسپ کمبوجیه نی خاطر جمع ائتدی کی، اونون (کمبوجیه. م.) فرمانیله قارداشین اۆلدورموش و گۆمدورموشدور.

۶۳ - نجو بند: کمبوجیه "پرتقزاسپ" نین سۆزلرینه قانع اولدو و یالانچی بر دیانین گۆندردیگی شخصی توتدو و بیلدی کی، اۆز ماللارینی تاپشیردیغی موغ قارداشیله بو توطئه نی اونون (کمبوجیه. م.) علیه نه دوزلتمیشلر.

۶۴ - نجو بند: بر دیانین آدینی ائشیتمکله کمبوجیه اۆز یوخوسونون یوزولماسیندان تعجبیلندی و خاطرلادی کی، بیر گتجه بیر قارالتی اونا دئیمیشدی کی، بر دیا آدلی شخص اونون تختینه اوتوراجاقدیر، و او خیال ائتمیش ایدی کی، او شخص اونون (کمبوجیه. م.) قارداشی بر دیادیر و بونا گۆرده فرمان وئرمیشدی کی، اونو گیزلیجه اۆلدورسونلر بونا گۆرده کمبوجیه باشا دوشدو کی، اوز قارداشین گوناھسیز اۆلدورموشدور و اونون اۆلومونه آغلادی. سونرا او آتینا میندی کی، شوشا گتدیب یاغی موغو توتسون. ائله بو زامان خنجرین قینی نین حلقه سی قیریلدی و لوت خنجر اونو (کمبوجیه. م.) یارالادی و هامان یارادان اۆلدو.

۶۵ - نجی بند: اۆلمه دن قاباق اۆزوايله همسفر اولان بیر عده پارس بۆیوکلرینی چاغیریب، اولارین یانیندا اقرار ائتدی کی، اۆز قارداشی بر دیانی شوش شهرینده "پرتقزاسپ" نین ایله اۆلدورموشدور و اولاری خاطر جمع ائتدی کی، کوروشون اوغلو بر دیا دیری دئییلدیر و ایندی پارس شاهلارینین ساراییندا موغلار حکم سورورلر. سونرا دئدی:

«منیم سیزه سونونجو وصیتیم بودور کی، شاهلیغین مادلارا قایتماسینی ساده توتمایین، اگر اولار اونو زورلا اله گتیرمیشلر، سیزده اونو سلاح گوجوایله گتیری آلمالی سینیز».

۶۶ - نجی بند: سونرا کمبوجیه اۆلدو. اورادا حاضر اولان پارسلار اینانا بیلمیردیلر کی، موغلار سلطنتی اله آلمیشلار و خاطر جمع ایدیلر کی، کمبوجیه نین بر دیانین اۆلومو باره ده اولارا نقل ائدیکلری اونا گۆره ایدی کی، اۆز قارداشینا لطمه ووروب، پارسلاری اونون علیه نه شورشه گتیرسین. بونا گۆرده اولار خاطر جمع ایدیلر کی، ایندی شاهلیق ائدن هامان کوروشون اوغلو بر دیادیر. دیگر طرفدن "پرتقزاسپ" دا بر دیانی اۆلدورمه سین دانیردی، چونکی کمبوجیه نین اۆلوموندن سونرا، کوروشون اوغلونون قتلینه اقرار ائتمک اونون اوچون خطرلی ایدی.

۶۷ - نجی بند: کمبوجیه اۆلندن سونرا، او موغ راحت خیال ایله کوروشون اوغلو بر دیانین آدینی

آشکار ائدی و کمبوجیه نین سگگیزینجی ایل شاهلیغینین قالان ۷ آیینی شاهلیق ائدی. بو مدّته بوتون تبعه لرینه او درجه ده چوخلو یاخشی لیقلا ائدی کی، او اولنده، پارسلادان باشقا، بوتون آسیایی قوملار اونون اولومونه تأسف ائدی دیلر. بو موغ اعلان ائدی کی، اوچ ایله قدر اونون شاهلیق ائدیگی بوتون یئرلرده خالق عسگرلیک خدمتی و وئرگی وئرمدن معاف دیلر. سگگیزینجی آیدا اونون حیلہ سی فاش اولدو.

۶۸ - نجی بند: پارسین بؤیوک لریندن اولان "فارناسپ - Farnasp" ین اوغلو "اوتانه - Otane" بیرینجی شخص ایدی کی، بو موغون کوروشون اوغلو بردیا اولمادیغینی حدس ووردو. او متوجه اولدو کی، موغ ارکدن ائشیگه چیخما ییر و پارس بؤیوک لریندن هئج کیمی حوضور ونا قبول ائتمه ییر. بو شخص کئچمیشده کمبوجیه نین آروادی اولموش و ایندی موغون حرم سراسینا داخل اولموش اوز قیزی "فدیمه - Fedime" نین واسطه سیله یقین ائدی کی، او بردیا دئییلدیر.

۶۹ - نجوبند: بوندان علاوه "اوتانه" نین قیزی "فدیمه" کشف ائتمیش ایدی کی، اونون (موغون. م.) بردیا اولمادیغیندان علاوه، قولاغی دا کسيلمیشدیر. بئله لیکله معلوم اولدو کی، کمبوجیه اوز شاهلیغی زامانی، پیس ایش گوردوگو اوچون، اونون قولاغینی کسمه گه امر وئرمیش ایدی.

۷۰ - نجی بند: اوندان سونرا پارس بؤیوک لریندن یئددی نفر: "فارناسپ، آسپاتین - Aspatin، قوبریاس - Gobrias، ایتافثرنس - Inafrens، متقابیز - Megabiz، هیدارنئس - Hidarnes و داریوش بیر یئره توپلانیب، قارا گلدیلر کی، او موغو آرادان آپار سینلار (هئروdotون تاریخینده گئیش یازیلدیغی کیمی، او موغو و قارداشین اؤلدوردولر.

هئروdot او موغون اؤلدورولدوگو گونو "ماقوفونی - Maqofoni"، یعنی "موغ اؤلدورمک" آدلاندیریب، دئییر کی بو گون موغلار تحقیرین قورخوسوندان اوز ائولریندن ائشیگه چیخمازلار.^۱ لاکین بوتون بو تاریخی فاکتلار و حقیقتلره باخمایارق، کوروش و داریوش زامانیندان توتموش بو گونه قدر فارس حاکم دایره لری، اعیان - اشرافلاری، ضیالیلاری همیشه بردیانین حقیقتینی عکسینه چئویرمک، اونو ارتجاعی و گئری قالمیش گؤسترمه گه جان آتمیشلار. سون زامانلاردا ایسه اساساً بردیانین کمبوجیه طرفیندن اؤلدورولمه سینی شبهه آلتینا آلیر و اونو هامان کوروشون اوغلو و کمبوجیه نین قارداشی گؤسته ریرلر کی، بو حرکتین میلی جهتینی تام اورت باس دیر ائدیپ، آرادان آپار سینلار و فیکرینی ده نطفه ده گؤمدورسونلر. بو خصوصیتی "گئومات - بردیا - ضحاک" مسئله سینده گؤروروک:

□ گئومات - بردیا - ضحاک

بیز سونراکی فصیللرده، ساسانیلر دؤورو اردشیر بابکانین گوردویو ایشلردن دانیشارکن، گئیش

شکیلده گؤسته ره جه ییک کی، او، باش موغ تنسیرین الیه، او زامانا قدرکی ایران تاریخینی تحریف ائدیپ، اصیل تاریخین یثرینه، پارسلارین فولکلوریک داستانلارینی قویدو. یئنه ده اورادا گؤسته ره جه ییک کی، شاهنامه ده اولان فارس افسانه لری، قهرمانلیق داستانلاری، اونلارین قهرمانلاری و اونلارین حادثه لرینین چوخونون منشایی اشکانیلر دؤورونون حادثه لری و شخصیتلری ایله ایلگیلی اولموشدور.

لاکین شاهنامه ده اولان داستانلارین بعضیلرینین کؤکو و اجتماعی زمینه سی ساسانیلر دؤورونون چوخ قاباقلار، هخامنیشلر دؤورو و حتی قسماً اوندان دا قاباکی دؤورلردن - مادلار دؤورونون سو ایچمیشدیر. اؤنجه قید ائتمک لازمدیر کی، ایران - فارس شاهلاری طرفیندن تاریخین تحریفی و افسانه لشدیریلمه سی، یثرینده گؤستر دیگیمیز کیمی، کوروشون ایش باشینا گلمه سیله باشلانمیش و اوندان سونراکی هخامنیش شاهلاری و فارس اعیان - اشرافلاری طرفیندن، آردی کسيلمز شکیلده، داوام ائتمیش و نتیجه ده ماد سولاله سینین بیر چوخ ایشلری یا اونودولموش و یا هخامنیش شاهلارینین آدینا یازیلیمیشدیر.

فارس شاهلاری طرفیندن تاریخین تحریفی سون زامانلار، بعضی فارس عالیم لری طرفیندن ده تأیید اولوناراق پیسله نیر. مثلاً شاعر و عالیم احمد شاملو "آدینه" مجله سینین ۴۷ - نجی ساییندا بو باره ده یازمیشدیر:

«بوتون ظالم لری اورتاق اوصوللاریندان بیر تاریخی تحریف ائتمک دیر. نتیجه ده بوگون تاریخ آدیله اختیاریمیزدا اولان شئی، متأسفانه، بیر یغین یالان و بوش سؤزدن باشقا بیر شئی دئییلدیر کی، ساراین مختلف دؤورلرینین یالتاقلاری و ایکی اوزلولری قوراشدیرمیشلار. حقیقتلرین بئله تحریف اولونماسی، آغلارین قارا و قارالارین آغ گؤسته ریلمه سی او درجه ده دیر کی، ان یاخشی فیکرلی و نییتلی شخصلری بئله اشتباها سالا بیلر»^۱.

پارس شاهلاری، اعیان - اشرافلاری و حاکم دایره لرینین هخامنیشلرین اوللرینده ماد خالقینین هخامنیشلر علیه نه حرکت و قیاملارینی، اؤز طبقاتی و میللی خیرلرینه، تحریف ائدیپ، ایسته دیکلری افسانه و میف شکلینه سالماسینی "گئومات" حادثه سینده مشاهده ائدیریک کی، شاهنامه ده ده اؤز عکسینی تاپمیشدیر.

بیلیریک کی، پارسلارین ان افسانه وی شاهلار سولاله سی "پیشدادیلر" دن عبارت دیر کی، اونون کیومرث، هوشنگ طهمورث شاهلارینین هانسی تاریخی حادثه لرله ایلگیلی یاران دیغینی دئییه بیلمه ریک، لاکین داها سونراکی "جمشید"، "ضحاک"، "کاوه" و "فریدون" صورتلری بیر سیرا عالیم لر، او جمله دن احمد شاملونون فیکرینجه، ایکینجی هخامنیش شاهی کمبوجیه، و "گئوماتا" -

بردیا و "داریوش" و اونلارین دؤورونده باش وئرمیش حادثه لرله علاقه دار، فارس خالق و استعمارچی، محکوم میللتلری میللی حقوقلاردان محروم ائدن و زحمتکشلری آغیر استعمار ائدن، هخامنیش شاهلاری و اعیان - اشرافلارینین طبقاتی، میللی و دیکتاتورلوغونون خیرینه اولاراق، تحریف اولونموش و افسانه شکلینه سالیئمیشدیر. بو افسانه وی سولاله نین سونراکی شاهلاری دا، نظره گلن، ماد دؤورو آستیاک و زردوشتیزم ایله علاقه دار یارانمیشدیر.

هر شئیدن اول گؤستریمک لازمدیر کی، احمد شاملونون فیکرینجه "گئومات" آدلی موغ اولمامیش و یالنیز کمبوجیه نین قارداشی "بردیا" اولموش و کمبوجیه مصره گئدن زامان او، حکومتی اله آلاق، ۷ - ۸ آی الدهه ساخلامیشدیر. دئمک احمد شاملویا گؤره کمبوجیه اؤنجه دن قارداشی بردیانی اؤلدورمه میش و "گئومات" موغ یوخ، بردیانی اؤزو اولموشدور. بو فیکر دوغرو دئییلدیر، اونا گؤره کی:

- ۱ - هئچ بیر تاریخی سند و فاکتا اساسلانماییر.
- ۲ - بوتون تاریخی فاکتلارا ضدیر.
- ۳ - تاریخین آتاسی هئروdototون یازدیقلارینا ضدیر.
- ۴ - گئومات حرکتینین اهمیتی میللی جهتی اولموش میللی مسئله نی اؤرت - باسدیر ائدیر، هئچه چیخاریر.

گؤستریمک کی احمد شاملو تاریخی تحریف ائتمه یین، آغی قارا، قارانی آغ گؤستریمه یین علییه نه دیر، لاکین او، شاید متوجه اولمادان، بو فیکرایله او دؤورون ان اؤنملی تاریخی واقعیتی، نه تکجه تحریف ائدیر، بلکه اونو اصلاً گؤرمور بونونلادا چاغداش شووونیست فارس تاریخچیلری و نتیجه اعتباریله فارس شووونیزمین بؤیوک خدمت ائدیر، حاکمیتی الدن وئرمیش ماد میللتینین پارس شووونیزمین قارشى مبارزه سینی اؤرت - باسدیر ائدیر، اونو اصلاً گؤستریمه ییر.

تاریخی فاکتلار گؤستریمه ییر کی، گئومات موغ اولموش و موغلار مادیین بیر طایفاسی اولموشلار. هخامنیشلر، پارس حاکم دایره سی کیمی، غیر - پارس میللتلر، او جمله دن مادلارلا مخالف، حقیقتده اونلارلا دشمن اولموش، حيله ایله حاکمیتی اونلاردان آلمیشدی لار و یقین کی، اونون گئری، مادلارلا قاییتما سینی اصلاً ایسته مه ییردی لار.

- ۵ - هخامنیش شاهلاری رسمی شکیلده زردوشت دینینی قبول ائتمه میش و اونو نه تکجه دؤولت دینی ائتمه میش، بلکه داریوش گئوماتا غلبه چالیب، اونو اؤلدورندن سونرا، او گونو "موغ اؤلدورمک" گونو اعلان ائتمیش ایدی و کوروش دا "سپیتامه" نی - اؤز خالاسینین ارینی - زردوشت دینین باش موغو و بو دینی ماد حکومتینین رسمی دینی ائدن و بيله نی، نه تکجه اؤلدورموش، بلکه اونون آروادی - اؤز دوغما خالاسینی آلمیشدی کی، گویا رسمی شکیلده ماد شاهلارینین وارثی اولسون. کوروشون بواشی هخامنیش شاهلاری و اعیان - اشرافلارینین او وقته قدر، او زامان و اوندان سونراکی ایران تاریخینی تحریف ائتمه یین باشلانقجی و ان آچیق و آیدین دلیلی دیر و

شبهه سیز کوروش بو غیر - اخلاقی ایشی پارس اعیان - اشرافلارینین مصلحتی و مشاوره سی نتیجه سینده ائده رک، آناسیندان دا بؤیوک اولان قاری خالاسی ایله ائولنمیشدیر.

۵ - دئمک گئوماتین حاکمیتی اله آلماسی یالنیز ریاست، آغالیقدان چوخ یوکسک ایدی. او ماد اولدوغو اوچون، حاکمیتی ماد میللتینه قایتارماق ایسته ییردی.

۶ - گئومات هخامنیش شاهلارینین برقرار ائتدیگی ظالمانه سربازلیق سیستمینی آرادان آپاردی. هخامنیش شاهلاری، اولکه لری فتح ائدیپ، میللتلری اسارت آلتینا آلماق اوچون اجباری عسگرلیک برقرار ائتمیش ایدیلر. بو اوردودا پارسلار بؤیوک، باشچی، رهبر و باشقا میللتلرین عسگرلری نوکر، توپ اتی، قیلینج ووران، اولن و قیمتسیز عنصرلر ایدیلر. گئومات بو سیستمه سون قویدو.

۷ - گئومات هخامنیش شاهلارینین قویدوغو ظالمانه وئرگیلری لغو ائتدی.

۸ - گئومات پارس اعیان - اشرافلاری و هخامنیش شاهلاری و سارای اهل یسینین زورلا و ظالمانه شکیلده ییه لندیکلری گئیش خالق کؤتله لرین مال، ثروتی، اوتاقلاری، ملک لری و سایره سینی قایتاریپ، اصیل صاحب لارینا وئردی.

۹ - هخامنیش شاهلاری و اعیان - اشرافلاری گئیش خالق کؤتله لری، داها دوغروسو محکوم میللتلرین افرادینی "بیارا" ایشلتمه یی اجباری، عمومی و بیر نؤوع قانونی شکیلده سالمیشدی لار. گئومات بو ظالمانه ایشی لغو ائتدی.

محض بونا گؤره ده داریوشون کتیبه سینده اوخو یوروق:

«من، داریوش، اوتاقلار، اکین یئرلری، داشینا بیلن ماللار و کؤله لری تازادان دؤیوشکن (سلحشور)، (خلقه) منظور پارس اعیان - اشرافلاریدیر. م. قایتاردیم ... من پارسدا و ماددا و باشقا اولکه لرده آلنمیش بوتون شیلری یئیندن گئری آلدیم»^۱.

کتیبه نین بو قیسا معلوماتیندان آیدین گؤرونور کی، یوخاریدا گؤستر دیگیمیز گئوماتین بوتون ایشلری دوغرو و هخامنیش شاهلاری و جمعیتی قایدا - قانونلاری علییه نه یؤنلمیش تامامیله منطقی و عادلانه ایشلرایدی و بو ایشلری، احمد شاملونون تصوّر ائتدیگی کیمی، بر دییا، فرضاً عدالتلی اولموش اولسایدی دا، (کمبوجیه نین بؤیودویو هخامنیش ساراییندا بویا - باشا چاتان شخصده بو احوال - روحیه نین اولماسی چتیندیر) ائتمز و ائده ده بیلمز دی. بو ایشلری یالنیز بیر ماد موغو ائتمه یه قادرایدی، اودا گئومات ایدی کی، مغلوبیتینی حیس ائتدی کده، ماد دیارینا گئتمیش، اورادا اؤز خلقینه آرخالاناراق، مقاومت ائتمیش و اولدورولموش دور.

محض بونا گؤره ده هئرو دوتون گؤستر دیگی کیمی، گئومات اولدورولنده، پارسلاردان باشقا، ایمپراتورلوغون بوتون میللی توپلوملاری کدرله نیب، تأسف ائتدی لر. بو شخص ماد گئومات یوخ،